

ס פ ר

תורת היראה

כ ו ל ל

אגרת הרמב"ן

עם באורים והערות

קטעים מספר חזו"א על אמונה ומדות
המלהיבים ליראת שמים וללימוד ספרי היראה
עם באורים והערות

ארחות חיים להרא"ש ז"ל
עם פירוש הקצר

יסוד התשובה לר"י ז"ל

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ט

לוח יומי

לחשבון הנפש ולחיקון המעשים והמדות

שנת תשי"ד

מעית"ק ירושלים תזכב"א

לזכר עולם ולעילוי נשמת

האשה החשובה נדיבת לב ורבת החסד, אשר גדלת והדריכה
את בנה ובנותיה לתורה ויראת וחסד עטרת בעלה
מרת פִּיגָה בת ר' אברהם שלמה הכהן ע"ת
שנפטרה באה"ק והובאה לקבורה בעיה"ק צפת ת"ו
ביום ו' אלול שנת ה' תשי"ג ת.נ.צ.ב.ה.

יזכר לטוב בעלה תיקר הנדיב והנכבד אוהב תורה וכו'
מוה"ר שמואל מאיר הי"ו
אשר המציא לי האמצעים הכספיים להדפיס ספר זה.
בשכר זה יברכהו השי"ת בעושר ואושר בכריות גופא ובאריכת
ימים ושנים טובים ויוכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה
ובמצות ובנחמת ציון וירושלים.

אכ"ר

קונטרס דברי שלום ואמת

הספר חזו"א על אמונה ומדות עשה רושם בישיבות כאילו יש כאן נגודים בין רבינו החזו"א ובין רבותינו בעלי השיחות מה שאין זה נכון כלל. עברתי על כל הספר הרבה פעמים ולא מצאתי נגודים עיקריים דכמו שלא היה בדעת הגרי"ס ז"ל לחולל מהסיכה בישראל [בניגוד לנוסחת הסופרים] אלא לחולל מהסיכה בלב"י ישראל, כמ"כ לא היתה בדעת החזו"א לחולל מהסיכה בחיי הישיבות.

ולאחר שברור לכלנו דמצות יראת ואהבה, וקבלת עול מלכות שמים, ועוד, הם לא גרועים משאר מצות התורה דשייך בהם פלוגתא דרבבוותא והרוב הוא המכריע אי"כ כמו בחורת ההלכה קבעו לנו חז"ל ליסור מוסד בדרכי הלימוד כי אפ"ש פלוגתא לא מפשינן כמ"כ בתורת היראה, וע"ם הכלל הזה הכנתי את ספר החזו"א דלא בא לרחק אלא לקרב להוסיף ולא לגרוע וכמו דאין לספוט במה שהרחיב הדיבור רבינו החזו"א בחובת עמילת ההלכה ודקדוק הדינים שכוונתו למעט ח"ו את תורת היראה שקבלנו מרבותינו, וכפי הנהוג בישיבות, כמ"כ במה שאנו שומעין תמיד מבעלי השיחות שמוהירים רק על טהרת הלב, והמדות, ודרכי היראה דאין כוונתם למעט, ח"ו מחובת עמילת ההלכה ודקדוק הדינים דהלא הדבר הראשון מהמ"ח דברים שהתורה נקנית בהם הוא, בחלמוד, ובעלי השיחות והמחונכים שלהם נמי מדקדקים בדינים לא פחות מכל המדקדקים בדינים [ואם נכונים הדברים שיש מהתלמידים נחשלים בדקדוק הדינים אין מוסר אשמה בזה אלא יש סיבות אחרות שאכ"מ לבאר]. עמילת ההלכה ודקדוק הדינים הוא עיקר וגם קביעת עתים ללימוד ספרי היראה ודרכי היראה וביורור ותיקון המדות הוא נמי עיקר ואין אחד סותר את השני, אלא אדרבה אחד

מסייע את השני, דאם אין חכמה אין יראה אין יראה אין
חכמה תנן :

ומי שאמר דרוב עמילת ביראה ובמדות גורם התרשלות
בעמילת ההלכה ובדקדוק הדינים, וכאילו זאת משמע מספר
החז"א אינו אלא מן המתמיהין, כי היאך יתברך בלכבו לאמר
את האלקים אני ירא, ולא יחוש לנפשו להגות בתורה ולרדוף
לדעת משפטיה וחוקיה, ונוסף עליה תורת היראה המעורר את
האדם לחשובה, ולזהירות בדיני חובת הלבבות, וטהרת הלב
והמדות, ובאהבת חסד, והר"ם בס"ז ה"ג מה' תשובה כתב
וז"ל אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהם מעשה
כגון זנות וגזל וגניבה אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך
הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מכעס ומן האיבה
ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת
המאכלות וכיוצא בהן וכו' עכ"ל :

לא היתה בדעת רבינו החז"א וצ"ל לחדש בעבודת השם דרך
חדש אלא להזכיר את הישנות. כמו שלא היה בדעת הגרייס ז"ל
לחדש דרך חדש אלא לחדש את הישנות, וכלל גדול יש לנו
שאין צדיק הדור בא להעולם כדי לבטל את דברי הצדיק של
דור הקודם, אלא להוסיף ולתקן דברים שהדור מתרשלים בו אפילו
אם אנו שומעין בפירוש דכאילו הוא חולק על הדרך של צדיק
אחר, לאמיתו של דבר אינו חולק אלא כך היא המדה. כעין
דמצאנו בב"מ דף ל"ג אמר ר' יוחנן בימי רבי נשנית משנה
זו שבקו כולי עלמא מתניתין ואולו בחר גמרא ודר דרש להו
לעולם הוי רץ למשנה יותר מהגמרא וכו' ולכאורה לא
מובן, טאחר דגם משנה עיקרית היא היאך שבקו מתניתין, וגם
היאך דרשו אח"כ לעולם הוי רץ למשנה יותר מהגמרא והרי
גמרא אין לך מדה טובה גדולה ממנה, אלא מה שאנו למדין
מזה דטבעי בני אדם לנטות תמיד אל הקצה האחרון, ובזמן
דשבקו מתניתין ואולו בחר גמרא לא יהי' תועלת אם ידרשו
דגם מתניתין עיקר היא אלא כדי לאפוקי מדעת הקהל מוכרחים

לדרוש דמסנה חשיב יותר מהגמרא, אף שהאמת אין כן
דגמרא אין לך מדה גדולה ממנה:

אצלנו כרור מאד בלא שום נדנוד ספק, כי תורת היראה
קבלנו מהגרי"ס ז"ל שלאחר כל ההסתרות נתפרסם בדורו דור
דעה לגאון וצדיק עולם, ובפרט כי דרך זו קבל מרבו רבינו
זונדל מסלנט זצ"ל, והיא קבל מרבינו חיים מוואלאון זצ"ל.
והוא קבל מהגר"א זצ"ל, ודרך זו דרך בטוחה היא וכבר
העמידה תלמידים הרבה גדולי עולם, ואם נמצא איש פתי שלא
יקח את הרפואה כפי השיעור שהפרוספר צווה לו, או שיעשה
שינוי אחר האם נאשים את הפרוספר.

על פי יסוד הזה הבנתי דברי הספר החזו"א דהכוונה
היתה להוסיף ולא לגרוע לקרב ולא לרחק, וכן מה שכתב
דדקדוק הדינים מועיל לתקון המדות הכוונה דגם זה מועיל
כאשר פירשנו שם היטב, [כעין מה שאומרים בשם הגרי"ס
ז"ל על הלומדים במהירות מאין יהי' להם יראת שמים, דהכוונה
דעיון הלכה מועיל גמי ליראת שמים, אבל לא עיון הלכת
לבד]:

מובטחני שאף אחד לא יעלה על דעתו לחשדני שחיו
אני מזלזל בדקדוק הדינים, ובאלו שמדקדקים בדינים, דמי יתן
שהיה כל עם ד' מדקדקים בדינים, ולא עוד אלא מי שזכה
לזה כבר הוא במדרגה עליונה בעבודת ד', דסוף סוף כבר
יצא מההרגל נעורין, ואינו עובד מצות אנשים מלומדה, אלא
כתבתי שאפילו אם האדם זוכה לדקדק בדינים עדיין יצטרך
לקבוע עתים על תורת היראה ועל בירור מדותיו ותקונו. על
מדת הגאווה ועל שאר המדות. לאחר שברור לכלנו, דעיקר
עבודת האדם בזה העולם לתקן מדותיו כמו שכתב הגר"א
במשלי עיקר חיות האדם על שבירת המדות, ובאגרת הגר"א
כתב וז"ל כי הדבור והמדות צריך הרגל רב וההרגל על כל
דבר שלטון, ועד יום מותו צריך האדם להתיסר ולא בתעניתים
וסיגופים רק ברסן פיו ובתאוותיו.

ורבינו החז"א זצ"ל כתב באחד המכתבים [טרם נדפס] וז"ל ידיעת התורה אין זה פשוטו של סוגיא בחיי האדם כי הלא אמרו אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. המיתה שבכאן הוא הנטי' מפשוטו של החיים לעומקו של החיים. לתוך תוכו של החיים כל שהאדם מרבה בשבירת המדות מרבה חיים, כי שבירת המדות היא הריגת החיים השטחיים, ומיתה של היצר הממלא את כל הגוף הוא החיים המוליך בדרכה של תורה.

מדות המשחתות רבות הנה והם עצמו ובשרו של האדם והממית אחת מהן המית את עצמו ומקצת עצמו ככל עצמו. ואמנם מיתה זו תחי' בעלי' ודרכי התורה מתקיימין בידו, והננו צומדים על מדת העצלות התופסת מקום מכובד בין מדות הפושחתות. העצלות משתרעת על כר נרחב על המחשבה ועל התנועה לפעמים אפשר למצוא את העצלות לגורם לתנועה ולמרץ. כשהתנועה טבעית למלא תאותו. חשקו ומתקו. ושמה בחביון לב דוסק פקסוק ולוחש באזניו לא! לא! משהו לא בסדר! אבל העצלות מערפלת שלא יוסיף כח להכריז מלחמה נגד בחירת נפשו הוידונית. ההזנחה את זרם החיים למסלולו ולהרגלו הוא שורש הזנחת התורה. ללמוד שעה אחת ולהפסיק שעה אחת הוא קיום האפס וההעדר, הרי זה זורע ושולח עליהם מים לסחטן, עיקר הלימוד הוא התמידי והבלתי נפסק. בלימוד התמידי הוא סוד הקדושה וזה שעושה תורתו קטעים קטעים אוסף רוח,

מן הראוי לחבל 'תחבולות היאך לקנות את החמדת הלימוד ולהתפלל על זה תמיד, אפשר לקבוע לימודים שונים בכל יום, כמו לימוד תורה שבכתב עם פרש"י, לימוד משנה, ספרי מוסר, גמרא בעיון ובמהירות. לקנות חבר טוב, וללמוד בבהמ"ד, ועוד, והעיקר לפני מי אתה עמל ולבלי להסיח דעת מזה.

אי"ש

לכן כתבנו דאפילו אם האדם זוכה להיות מהמדקדים בדינים

ומעמלים בהלכה גם הוא צריך לקבוע לו זמן על בירור מדות
ותקונם וללמוד דרכי תורת היראה. ודבר זה לאו סברת כר
היא ולא רק הרגשת נפשי הם, ולא רק מה שקבלנו מרבות
אשר קטנם עבה ממתננו, אלא שכן מבואר בחז"ל הקדושי
וברבותו הראשונים והאחרונים ז"ל כאשר נבאר.

בסודו הגר"א באבני אליהו [בתפלת רגלים] לאחר שהארי
שם מסיים וז"ל כי יש אדם שתורה נתנה לו נמתנה ואין
עובר על שום דקדוק מדרבנן רק שהגביה את עצמו
הקב"ה משפילו עכ"ל: וסמך שם על הגמרא נדרים ג"ה
אמר ליה לא תיתיב אכרעך עד דאמרת לי פירושא דהדי
מילתא מאי דכתיב ומדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל
במות א"ל כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופק
לכל תורה ניחנה לו במתנה שנאמר ומדבר מתנה וכיון שניחנ
לו במתנה נחלו א-ל שנאמר וממתנה נחליאל וכיון שנחל
א-ל עולה לגדולה שנאמר מנחליאל במות ואם הגביה עצם
הקב"ה וכו' עכ"ל, אחר שאדם זוכה לעשות עצמו כהפך
והתורה ניחנה לו במתנה, ובנחלה, ועולה לגדולה, ולאחר כן
זאת הוא צריך ללמוד מוסר להתרחק מגאווה, וזאת נאמר אפי'
על רבא. כמבואר שם ברש"י ד"ה לא תיתיב.

ובסנהדרין ק"א ב' ובמגילה ט"ו ב', ואמר ר' אלעזר
אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרת בראש כל צדי'
וצדיק שנאמר ביום ההוא יהי ה' צבקות לעטרת צבי וגו'
מאי לעטרת צבי ולצפירת חפארה לעושין צביונו ולמצפין
תפארתו יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים
ולרוח משפט זה הדין את יצרו וליושב על המשפט זה הדין דין
אמת לאמיתו ולגבורה זה המתגבר על יצרו משיבי מלחמה
שנושאים ונותנים במלחמתה של תורה שערה אלו ת"ח
שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אמרה מדת
הדין לפני הקב"ה מה נשתנו אלו מאלו וכו'.

ועתה אחי עמוד והחבונן דברים נוראים מדברי חז"ל

(המשך בסוף הספר)

תורת היראה

אגרת הרמב"ן

א. שמע בני מוסר אביך ואל תמוש תורת אמן. תתנהג תמיד לדבר כל דבריו בנחת לכל אדם ובכל עת ובוזה תנצל מן הכעס שהיא מדה רעה להחטיא בני אדם וכן אחזיל כל הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו שנאמר (קהלת י) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנם שנאמר (משלי יז) וגם רשע ליום רעה (נדרים כ"א א').

ב. וכאשר תנצל מן הכעס תעלה על לבך מדת הענוה שהיא מדה טובה מכל המדות טובות שנאמר (משלי כב) עקב ענוה יראת ה'.

ג. ובעבור הענוה תעלה על לבבך מדת היראה כי תתן אל לבך תמיד מאין באת ולאן אתה הולך ושאתה רמה ותולעה בחיך אף כי במותך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך הכבוד שנאמר הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך (ד"ה ב' ו). אף כי לבות בני אדם ואמר (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'. וכאשר תחשוב את כל אלה תירא מכבודך ותשמר מן החטא ובמדות האלה תהיה שמח בחלקך.

ד. וכאשר תתנהג כמדת הענוה להתבושש מכל אדם ותתפחד ממנו ומן החטא או תשרה עליך רוח השכינה וזיו כבודה וחיי העוה"ב:

ה. ועתה בני דע וראה כי המתנאה בלבו על הבריות מורד הוא במלכות שמים כי מתפאר הוא בלבוש מלכות שמים שנאמר (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש, ובמה יתנאה לב האדם אם בעושר (שמואל א' ב') ה' מוריש זמעשיר, ואם בכבוד הלא

לאלקים הוא שנאמר (דיה א כט) והעושר והכבוד מלפניך ואיך יתפאר בכבוד קונו ואם מתפאר בחכמה (איוב יב) מכיר שפה לנאמנים ומעם זקנים יקח נמצא הכל שוה לפני המקום כי באפו משפיל גאים וברצונו מנבזה שפלים על כן השפל עצמד וינשאך המקום.

ו. על כן אפרש לך היאך תתנהג במרת הענוה ללכת בה תמיד, כל דבריך יהיו בנחת ויראשך כפוף ועיניך יביטו למטה לארץ ולבך נתחשוב בדברי השם ונפלאותיון למעלה ואל תביט בפני אדם בדברך עמו וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך אם עשיר וחכם הוא עליך לכבודו ואם הוא רש ואתה עשר ממנו או שאתה חכם ממנו חשוב בלבבך כי אתה הייב ממנו והוא זכאי ממך שאם הוא חוטא הוא שונג ואתה מויד:

ז. בכל מעשיך ודבריך ומחשבותיך ובכל עת תחשוב בלבבך לאלו אתה עומד לפני המקום ושכינתו עליך כי כבודו מלא העולם, ודבריך יהיו באימה ויראה כעבד לפני רבו, ותתבייש מכל אדם, ואם יקראך איש אל תעננו בקול רם רק בנחת כעומד לפני רבו:

ח. והיו זהיר לקרות בתורה תמיד אשר תוכל לקיימה. וכאשר תקום מן הספר תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו, ופשפש במעשיך בבקר ובערב ובוה יהיו כל ימך בתשובה:

ט. והסר כל דברי העולם מלבך בעת התפלה וזכנ לבך לפני המקום ביה וחשוב הריבור קורם שתוציאנו מפיך וכן תעשה כל ימי חיי הבלך בכל דבר ודבר ולא תחטא ובוה יהיו כל מעשיך ישרים ותפלתך תהי זכה וברה ונקיה ומכוונת ומקובלת לפני המקום שנאמר (תהלים י) תכין לבך תקשיב אונך:

י. תקרא האגרת פעם אחת בשבוע ולא תפחות לקיימה וללכת בה תמיד אחרי השם יתי למען תצליח בכך דרכיך ותזכה לעוה"ב הצפון לצדיקים.

הערות ומקורות לאגרת הרמב"ן

א. שמע בני מוסר אביך וגו' ראשית השלימות הוא השמיעה וההתלמדות. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובוועט באביו ובאמו וברבו ובמי שגדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, (ברכות י"ז א):

ואתה בן ישיבה אשרי חלקך שזכית להסתופף בחצרות ד'. צא והתבונן בדברי חז"ל אלו, שלא אמר רבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים כגון שיניח תפילין ויניח פאות ושאר קיום התורה. דלאו ברשיעה עסקינן, אלא נקט מעלת השמיעה וההתלמדות דמי שאינו מתלמד ומקבל מקרי "בוועט", ומעתה תבין וחדע את החוב הגדול שיש עליך וביחוד כל זמן שאתה נמצא בכותלי הישיבה. להתרחק מהנרגנים אשר לבט מלא טענות והם חכמים בעיניהם, אלא תדרוש בכבוד אכסניא של תורה. ולצית לכל הדברים שיפקדו לך הגדולים ממך בחכמה ובמנין ואל תחשוד אותם שהם לא מכוונים להצלחתך, וביחוד החוב על המתלמד לשמור בדייקנות סדרי התפלה ולימוד התורה והיראה והשיחות של יראת שמים. שלא תהי' ח"ו מהבוועטים ברבותיהם אשר על זה אמר רבא כל הלומד שלא לשמה נוח לו שלא נברא

תתנהג תמיד לדבר כל דבריו בנחת כדכתיב דברי חכמים בנחת נשמעים (קהלת ט. יז) ואהבת את ה' אליך שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשכשש ת"ח ויהא משאו ומרתנו באמונה, ודבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אימרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבריות שלא למדו תורה פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים

מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אחה ישראל אשר
 בך אחסאר (ישעי' מט) אבל מי שקורא ישונה ומשמש ת"ח
 ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבירו בנחת עם הבריות מה
 הבריות אומרות עליו או לו לפלוני שלמד תורה או לו
 לאביו שלמדו תורה או לו לרבו שלמדו תורה פלוני שלמד
 תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו ועליו
 הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יומא
 פ"ו א.).

לכל אדם ובכל עת בתנא דבי אליהו הועתק ילקוט
 פ' כי חשא וז"ל שנו חכמים הוי עניו לכל אדם ולאנשי ביתו
 יותר מכל אדם. עוד בתנא דבי אליהו וז"ל לעולם יהא אדם
 עניו בתורה וביראת שמים עם אביו ועם אמו ועם אשתו ועם
 בני ביתו ועם שכניו ועם קרוביו ועם רחוקיו ואפי' עם הנכרי
 בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על
 הבריות וממלא את ימיו בשם טוב ובזה אשתו ובני ביתו
 יראים ממנו שנא' (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה'
 נקרא עליך ויראו ממך עכ"ל.

הדגיש בדבריו, כל דברין לכל אדם, ובכל עת ובזה
 תבחן מדת הסבלנות שלו עד קצה האחרון, כל דברין כוונתו
 אף דברי תוכחה ומוסר שטבע האדם לדבר באלו בהתרגשות
 עצומה, לכל אדם כוונתי אף לאנשים בעלי מדות קשות אשר
 בנקל להם מאד להרגיו ולהוציא משוויון נפש את השני, ובכל
 עת כוונתו אין בעתות שהאדם עיף ויגיע ומצטער ונמצא
 במצב של קצר רוח וכלתה נפשו לכדידות וקצת מנוחה ומרגוע,
 וכל דברי השני למעמסה עליו. בכ"ז יתחזק במדת הסבלנות
 וידבר גם אז בנחת. מפי השמועה.

ובזה תנצל מן הרצם מרגלא בפוכיה דאביי לעולם
 יהא אדם ערום ביראה מענה רך ישיב חימה (משלי טו) ומרבה
 שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפי' עם נכרי בשוק
 כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות.

תורת היראה

(ברכות יז א') ופרש"י ערום ביראה להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו ע"כ ולפי' נראה דרבינו מפרש דמענה רך ישיב חמה ר"ל החמה שלו.

וצע"ק הא דקאמר רבינו ובזה תנצל מן הכעס דמשמע לכאורה דבמה שמדבר בנחת לכל אדם, בזה לבד עדיין לא תקן את מדת הכעס, אלא זה רק סולם לתיקון מדת הכעס. ונראה בכוננת רבינו, דבמדת הכעס יש כעס בפועל וכעס בכח דבמה שמדבר בנחת לכל אדם ואינו כועס בפועל אבל בכח יש לו מדת הכעס ולבו חרה לו היטב, ושלמות המדה שיתקן מדת הכעס בשרשו שיסיר מלבו את הכעס כדכתיב והסר כעס מלבך, ועל דרך שפירשו המפרשים הפסוק טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו וגו'.

שהיא נמדה רעה להוטיא בני אדם וכן אמרו וכו' ר"ל דמלבד שהמדה עצמה חטא, עוד מדת הכעס גורם לחטאים, ורבינו מפרש אמרם ז"ל כל הכועס כל מיני גיהנום שולטין בו כפי הרא"ש שם וז"ל מתוך כעסו בא לידי עבירה ומשליט עליו גיהנם, ואמר אליהו לר' יהודא לא תרצח ולא תחטא וכתב ר"י בשע"ת שא את ט"ז, ובעל כעס עלול לפשעים ומופקר לנזקים שנא' (משלי כט, כב) ובעל חמה רב פשע ונאמר (שם כה, כח) עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו.

ולפי דברי הוהר המובא בר"ח שער הענוה דע"י הכעס נעקר ממנו כל הקדושה שהם נפש רוח ונשמה ופוגם בכל הרמ"ח אברים ושס"ה גידים רוחניים וממילא משרה עליו כח הטומאה והחטא ולפי' מוכן ביותר שאת דברי רבינו דמידת הכעס מביא לחטאים, ואפ"ל דלפי' כל מיני גיהנם שולטין בו, דאין עונשי גיהנם לשם נקמה אלא לזכך ולטהר את הנפש שתזכה לעלות ולקבל פני בוראה וכשאדם פוגם בעיניו ע"י הסתכלות אסורה, ע"כ עיניו דקדושה מסתלקין, ואינו זוכה לראות פני שכינה כדכתיב עוצם עיניו מראות ברע (ואז) מלך

ביפיו וגו' וכן בשאר אברים, וכמו ברפואת הגוף יש רפואה מיוחדת לכל אבר ואבר, כן הוא נמי בעונשי הגיהנם, וע"י הכעס שהוא פוגם בכל חלקי נפש רוח ונשמה לפי כל מיני גיהנם שולטין בו, ואכ"מ כי כאן באתי לבאר בעיקר ד"ר הרמב"ן והרוצה לזכות נפשו ילמוד בקביעות בספר ר"ח בשער הענוה דכתב שם כמה מיני עצות לתיקון הכעס.

וכאשר תנצל מן הכעס תעלה על לבך מדת הענוה. פי' כמו דשרב היא מחולי הגוף כן הכעס מחולי הנפש, והר"ם בפ"ב מה' מדע כתב וז"ל חולי הגוף טועמים המר מתוק ומתוק מר, ויש מן החולים מי שיתאוה ותאב למאכלות שאינן ראויין לאכילה כגון העפר וכו' כך בני אדם שנששותיהם חולות מתאוס ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטיבה ומתעצלים ללכת בה והיא כבדה עליהם מאד לפי חליים ע"כ ועל דרך זו כוונת רבינו וכאשר תנצל מן הכעס שהוא מחולי הנפש שאינה מתאוה למרות טובות, אז יעלה על לבו מדת הענוה שהיא מכחות הנפש הבריאה, כמו שגוף בריא מתאוה לאכילת מאכלים טובים כן נפש בריאה מתאוה למדות טיבות :

שהיא נדדה טובה מכל המדות טובות כן הוא בע"ז כ"י. דאיר יהושע בן לוי ענוה גדולה מכולן, ויש להקשות מאחר דרבינו פוסק כר' יהושע בן לוי א"כ למה כתב ובעבור הענוה תעלה על לבך מדת היראה, דמשמע דיראה גדולה מן ענוה כר' פנחס בן יאיר ושם גרסינן א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה וכו'. ענוה מביאה לידי יראת חטא וכו' ופליגא ד"ר יהושע בן לוי וכו' וע"ש חז"ל ד"ה ענוה בירושלמי שקלים הגירסא יראת חטא מביאה לידי ענוה וקא סבר כר' יהושע בן לוי ואפשר שכן הוא דעת רבינו, אלא שיש חילוק בין שורש מדת הענוה ובין שלימות הענוה דכאשר ינצל מן הכעס יעלה על לבו שורש הענוה, והמביאה למדת היראה, ומדת היראה מביאה לשלימות הענוה ולפי' מסיים רבינו אחר שביאר מדת היראה, וכאשר תתנהג במדת הענוה וכו' ורצה לבאר בזה את

תורת היראה

ט

שלימות מדת הענוה, ועוד נראה דמדה טובה מכל חמדות טובות אין פ"י כמו ענוה גדולה מכולן ולעולם ענוה קודם היראה:

וכעבור הענוה תעלה על לבך מדת היראה כי תתן וכו', יש מקום עיון בדברי רבינו, מאחר שאין יראת שמים מילתא זוטרתה הבאה ממילא אלא ע"י עיון והתבוננות בתמידות בדברים המביאים ליראת שמים כמו שכתב רבינו, כי תתן אל לבך תמיד איכ לא מובן הקשר שיש לענוה למדת היראה הנקנה בלבו של אדם ע"י טורח ועמל בהתבוננות חזקה בדברים המביאים יראה בלב, וי"ל דהתבוננות בדברים המביאים יראה בלב הוא בבחי' עשה טוב, והכעס והעדר שורש מדת הענוה הם בבחי' סור מרע, כי הם הגורמים העיקרים המסירים את היראה מלב המשתלם, ולפי' כתב רבינו ובעבור הענוה תעלה על לבך מדת היראה פ"י כשיזהר ממסידרי היראה אז יועיל רב ההשתדלות והעמל לקניית היראה ועוד י"ל דכאן מלמדנו רבינו יסוד גדול בעבודת השם, דא"י שעצם היראה אינה נקנית אלא בהשתדלות תמידית בדברים המביאים ליראה, אבל לזה צריך המשתלם להחיות בנפשו את כח בקשת היראה, אשר הכח הזה יכריח את נפשו תמיד לעמל והשתדלות תמידית לקניית היראה והכח הזה מאין תמצא? על זה קאמר רבינו דכח זה בא ממילא לאחר תיקון הלב קצת ממתת הכעס והגאוה ואז יעלה על לבו מדת היראה כי תתן ר"ל דממילא יעלה בלבו מדת בקשת היראה וממילא יתן אל לבו תמיד וכו' וכן כתוב בירמיה (ה כג) ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו, ולא אמרו בלבבם נירא את ד' אלקינו הנותן גשם ויורה ומלקוש בעתו וגו' פ"י הא דלא אמרו בלבבם נירא את ד' ולהתבונן תמיד בגבורת וטובות הבורא אין זה מחמת התרגל בטובת הבורא, אלא מחמת שהלב סורר ומורה, והלב רוצה רע ולילך בשרירות לבו:

תורת היראה

ד. אז תשרה עליך רוח השכינה ואח דכא ושפל רוח ר' הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ופרש"י ז"ל אתי דכא אני מגביהו עד ששוכן אצלי והיינו אשכון את דכא אני את דכא אני מרכין שכינתו אצלו ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה הניח וכו' (סוטה פ"ק):

וזו כבודה וחיי עוה"ב ביום ההוא יהי' ה' צבקות לעטרת צבי אמר רבי אליעזר א"ר חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק וכו' ואמרו יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים (מגילה פ"ק): ומלשון דבנו אנו למדין דהמדרגה העליונה בעוה"ב היא אשר האדם זוכה גם בעוה"ז לבחינות של חיי עוה"ב ועל זה הדרך כונת אמרם ז"ל איזהו בן עולם הבא, והבן את זה:

ה. מורד הוא במלכות שמים הגאווה היא מרירה במלכות שמים וזה נורא מאד להתבונן בזה היטב:

ו, וכ"ל אדם יהי גדול ממך בעיניך וכבוד חברך כמורא רבך (אבות פ"ד). חייב אדם לאהוב את חברו ולחלוק לו כבוד והלא דברים ק"ו מה אם מלאכי השרת שאין ביניהם יצה"ר חולקין כבוד זה לזה בשר ודם שיצה"ר ביניהם עכו"ב שנאמר (ישעיהו ו) וקרא זא"ז ואמר זה אומר לחבירו אתה גדול ממני ואתה פותח בשבחו של מקום תחילה (אבות דר. נחן):

וז"ל החוה"ל בשער יחוד המעשה פ"ה, ואם תשיב עליו בזה ותאמר לו איך אמאט ואכלים מי שאינני יודע עיני לבבו ומצפוני לאלוקים ואם הוא בנראה ממנו נמאס אפשר שאין מצפוני כנראהו, ואם הנביאים הכלימו והוכיחו בני דורם עשו כרשות הבורא שהיה משקיף על לבבם ורוע מצפונם אבל אין בכח חכמתי ודעתי לדעת מה שיש בלבבות ומצפונים ושמא מצפון הנמאס בעיני טוב מגלוי הרכה ואינני יודע בו ואולי מצפוני טוב משלי אצל הבורא, ואם הוא בנראה רע אפשר שגרם לו זה סכלותו במה שהוא חייב לכירא ויש לו טענה ותר ממני מפני יתרון חכמתי על חכמתו עליו כי הבורא

איננו תובע האדם אלא כפי חכמתו ואני יותר ראוי שאהיה נסאס ממנו מפני יתרון קצורי במה שאני הייב בו מעבודת הבורא עם דעתי אותו על קצורי עם סכליותו בו, הוא ממרה את אלקים בסכלות ובשגגה ואני ממרה אותו בדעת וכבודו, ואפשר שרעהו נראה ונגלה וטובתו צפונה נסתרת ואני בהפך זה והוא ראוי לרחמי הא"ל וכפרתו יותר ממני וזכות אחת ממנו שוקלת זכיות רבות משלי מפני שאין משקיף עליה זולתי הבורא ואין כשבחים אותו עליה ולא יכובד בעבודה ואני כהפך זה מפני שהנראה שלי הוא טוב מהנראה שלו, וכן בשער העבירות כי עבירה אחת ממני שוקלת עבירות רבות משלו מפני שעבירתי מכוסה וצפונה ועבירתו נראית ומפורסמת ובגנות בני אדם אותו עליה מנכין לו מעונשו, ויחסר שכר מעשי בעוה"ז מפני פרסומם וישאר לו שכר מעשיו בעוה"ב ויחסר עונשו על עבירה בעוה"ז מפני שמגנין אותו בני"א עליהם וישאר עלי עונש עבירותי בעוה"ב וכו' ע"כ ובשער הפרישות ממנהגי הפרישות כתב החוה"ל וז"ל כל מעשה אצלו זך ממעשהו וכל נפש בעיני יותר ברה מגפשו, יודע את מומו וזכר את עונו וכו'.

ובספר הנפלא חז"א על אמונה מוסר ומדות. פרק א' אות יא, יש איש מתאוה להיטיב לזלתו הפגשו עם רעהו הוא לו לחדות לב מקבלו בזכר סנים יפות חרד אולי לא קלע אל המטרה לפי רוח רעהו, אולי דיבר דבר שלא כהוגן, כי אין כאב לב אצלו ככאב של פגיעה בכבוד חבירו, או שחסר מרעהו חסד ומעולם לא נסגע הוא מרעהו, כי לבו הכ"א אהבה מכסה על כל פשעים והוא מוכן מראש לקבל באהבה נאמנה פצעים ונזיפות שיחלוק לו רעהו, בידעו שאין רוב בני אדם אצילי המדות, ומה אפשר לתבוע מהם, ובכל זאת רוחש לבו להם יקר וכבוד ואין בלבו ההורים רעים מעין זלוול בכבוד הבריות כי חסנוקי הנפש מפנקים את בעליהם להיות משמש למען הטוב המלא, גם בשני הפכים בנושא אחד, ולהיות מאשים את

עצמו על כל שעל על חסרון השלימות בסגולת המדות
 וליהיות מוכה את אחיו וכוונת גמורה ומיחללת אף אם
 כעבודת עגלה חטאה יקר הנפש יגן אינו דורש מנפשו
 התאפקות יתירה וחגירת שארית כח נגד הרגונות הטבעיות,
 ונגד כאב של הלבנת פנים, כי נששו כבר מלוטשת ומציחצחת
 שאינה מקבלת כתמים והוא שובע שמחית וגיל בנעימות נצח
 עכלהיט :

פרק א' אות י"ב

קטעים מספר חו"א על אמונה ובטחון

קו דק משתרע בין החכמה והסכלות ולא יתן לאדם
 ליכנס להיכל החכמה אך עין הערינות ועליזת הנשמה מוחקת
 את קו החוצץ כליל ומסית החכמה לפניו למישור אבל האדם
 הנמשל לעיר פרא אשר אסור בויקי התאוה כיום הולדו רדוף
 ממתקים רעב חנוגים רגון תמיד מלא גאווה גם אם חונן
 בכשרון החכמה בתכונת נשגותה ומנה אחת אפים
 הוכן לפניו לל שרון התכונה לא תמצא ידו לעשות
 חיל בלימודים כי מדות מנוונות ערלת לב ואטם המוח
 סוגרות דלתי החכמה ונועלת שערי בינה כי בסוד
 החכמה נימין דקין שרירים עדינים לא יראים עין בשר רק
 עין ערינה של לב עדין החכם מכין לו צנורות בלבו ונפשו
 מהחכמה האצולה אשר זרם החכמה זורם דרך צנורות אלו
 ללבו ונפשו ולסגולות הזרם דרושה שמה נפשית וחדות רוח
 צמאון לחכמה ורעבין לבינה אשר כל אלה יד הטובה של
 מדה הטובה הכינתם יסדמם וחכונתם

אות י"ג

ש"ש תיקון המדות הוא סור מרע ונוח לו לאדם
 לקיים עשה טוב אבל מן הקושי הוא לקיים סור מרע
 יש מן האישים שהם עומדים הכן למסור שארית כחם לטובת

זולתם ליחיד ולציבור והם קפונים ביותר. וכאשר סגע בהם אדם בדיבורו הקל הם מתקצפים קצף חדל מעצורי וידיהם קלות לחלק מהלומות רצח, ואוי לו למי שפגע בהם. אי אפשר לרצח כבוד שבח ותהלה לעוסק בצרכי צבור הלזה. אחרי שזה הגבר לא עמל על תיקון מדותיו. ועסקנותו טבעית שאהובה לו היצירה הנעשית על ידו, וכל הרוב נעימה לו הערצה בלב כל מכיריו.

אות י"ד

מה נורא המראה הזה לראות איש משליך חייו מנגד בשביל עמו. בשביל אחד מעמו. ולעומת זה אין מעצור לרוחו להכות נפש השנאוי לו במקרה ידוע. ואמנם כל אלה הן הנה הסכעיות הערוכות כפי שהטבעו בנפש הגבר הוקם על, ואשר ניתן לו כל כחית בעלי החיים שתחת השמים. ועליהם הפקד מפקד חכם. הוא השכל אשר ראשו אחד מתערה במוחו של האדם וראשו השני בגווי מרומים, לנהל את כל צבא המדות ולתקנם תיקון מישרים.

אות ט"ו

ומה נכבד זה האיש אשר בעבודתו המתמדת עלתה בידו לקבוע רסן על פי מדות הגסות עדין לבלום, אין כעס ואין ריגון, אין שנאה ואין איבה. אין נקמה ואין נטירה. אין שאיפה אחר הכבוד, ואין תאוה לשעשוע ההבלים. וכשם ששכלו של האציל נכון, ודעתו דעת אמת. כן הדמיון שלו כריע תמיד את כל האמת. ואמתת כציאותו ית' מתקבלת על לבו. ללא היסוס, וללא פקסוק. כי לבו רואה תמיד ברקי נוגה למעלה מגדרי עולם, ובהכרת כוראו ית' ימצא פתרון החידה של העולם כולו אשר הדריכה מנוחתו. ללא הפוגות.

תורת היראה

פרק ב' א

וכשם שמדת הענוה ומדת הרחמים וכיוצא בהן סן המדות אין להם ממקרה צורת הגשמי. שצורת הגשם קשורה בקצב ובמדה. ואם תפסיד קצבה תיפסד צורתה. וכלי שבור אינו כלי אלא חרס. אבל מדות בני אדם מתחלפות למדרגות נעלות זמין ולכל איש יש יש ממדת ענוה ומדת הרחמים. אבל אין בני אדם משתוין בזה. והם זה למעלה מזה. כן מדת האמונה יש בה מדרגות זה למעלה מזה וקטני אמנה גיכ בכלל מאמינים. כיון שאינם בכלל הכופרים והמינים. אבל אמונתם חלושה, ואין פעולת האמונה שולטת עליהם רק נגד עכירות היותר מפורסמות ואשר כל הצבור נוהרין בהן. ומהן שאמונתם יותר חזקה ופעולתה יותר ניררת. וכן ההתחלפות למעלות ומדרגות פשוטה על קהל הצדיקים החיים באמונתם בכללותם אבל נבדלים בפרטיותם זה למעלה מזה וזה למעלה מזה.

וכאשר האדם נפגש במקרה אשר לפי הנוהג שבעולם צפויה אליו סכנה מדרכי הטבע לפחוד מטבעת העולם. וקשת רוחו ירפהו מלזכור שאין המקרה אדוניה לנו שאין מצור לד' מלה שיעזו ולהכין מנבבים שיחליפו את כל המסובבים, וההבלגה בשעה הקשה הלנו ולהשרות בקרבו את האמת הידועה כי אין כאן לפנינו שום פגע רע מיד המקרה רק הכל מאתו ית' בין לטוב בין למוטב ואשר שרש אמונתו מסיגה פחדתו ונותנת לו אמן להאמין באפשרות ההצלחה. ושאין לפנינו נסיה לרעה יותר מנסיה לטובה ענין זה יקראוהו מדת הבטחון.

וממדת הבטחון להעמיד עצמו על נקודת האמונה אף בהעלותו על מחשבתו נד היסורים ושיהי' לבו ער כי לא המקרה שנתחו שאין מקרה בעולם כלל רק הכל מאתו ית' וכמו שאמרו לולינוס ופסוס (תענית י"ח ב') ואנו נחייבנו וכו' ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום והרבה דובים וכו'. וכל זה ממידת הבטחון.

גם עילת של ההצלה שטבעת בני אדם להשתדל בהן משתנות אצל הבוטח. כי תחת לרדוף אחר נדיבים ושוים ולבקש תחבולות שוא, יפשפש הבוטח במעשיו ויפנה את לבו לתשובה תפלה וצדקה להעביר את רוע הגזירה.

ז.

יש עוד ממת הבטחון, כי על הבוטח שורה רוח קדש ומתלוה עמו רוח עוז המבשרו כי אמנם יעזרהו ה' וכמו שאמר דוד המלך ע"ה אם תחנה וגו' וזה ענין מתחלף לפי מעלת הבוטח ורב קדשו.

פרק ג

ה.

קניני מדה הרוממה של ההכנעה למשפט שנים הכה, ההרגל קנין אחד, והלימוד קנין שני, כידוע אין האמונה הכצומצמת מספקת לכלוא את האדם מעשות רע, בהיותו רודף אחר שאיפתו הטבעית כנחל שוטף, והשגת השלימות שיהיו מעשיו ואמונתו בלתי סותרות זו את זו, צריכים לרב ההרגל והתמדת הלימוד, אשר לתיקונם נתהברו ספרים רבים ונאמרו דעות רבות ברב תבונות, ואשר הככימו כלם כי רפאות המדות הם להרבות בגנותה של ההליכה אחר נטיות החטשיות של הנפש מצד אחד, ולעורר את החובה הגדולה לשמוע את חוקי התורה, ואת העין הגדול של ההמראה על פי ד' ית' בתורתו הקדישה מצד שני, הכרת הגנות של הרע והכרת החובה לשמירת הטוב יחד מטים את האדם לדרך הטוב ללכת בו כל הימים.

ואמנם תקון הלב אין לו מזור זולת המעשים המתוקנים וה"ה. הוא ענין הקבלות הנדוהג בישיבות אחדות] הנעשים בראשונה בכח מכריח בהסכס קדום, וברב המעשים הטובים הנעשים במלחמה ובאמץ נגד הרצון החפשי מתהפך

רצון הלב מרע לטוב, ובורך זה הולך האדם וקונה את הטוב על ידי ההרגל להתגבר כפעם בפעם על התאוה החמרית ועל נטיות הנפשיות ולעשות כעשה ע"פ הוראת השכל וחובת התורה, ולאט לאט הוא מתרגל אל הטוב בנטיה עצמית וחפשית, וזו הדרך הטוב לקנין הטוב ע"פ ההרגל וגם קנין הטוב ע"פ הלימוד הוא בראשונה במלחמה לענות ולהכריע את החפש התאוני כי על הרוב לא ימצא חפץ בשקידה בני פרים המגנים את חמדת התענוגים והמטים אל הצניעות והפרישות ומחזיקים את הנער ברסן נגד השוככות, ומן ההכרח להשתמש בהסכם קדום לשקוד בספר על פי כפיה נמרצה על הטבע הדמיונות:]היה מדברי רבינו זצ"ל אלו יש להתעורר עד כמה נחוץ וחשוב הוא זה מה שרבותינו עיני העדה הנהיגו בישיבות את לימוד ספרי היראה ללימוד חובה, ללמוד בכל יום בצבור שעה אחת או לכה"ס חצי שעה והלימוד הזה יה' באותה דרגה של לימוד הגפ"ת מה שנוגע לאיכות הלימוד, הינו ששים כל עיוני שכלו בלימוד הזה ונוסף בו גם הרגשת הלב והתפעלות הנפש, אלו שניהם יחד יש כח להכות שרשים בלב המאמין.

אף שזה ברור שעדיין לא השלים בזה את ענין עמינות היראה בכל זאת התועלת מזה היא הרכה מאד שאין לשער, כמו במצות תפלה שאין סדר וזמן לתפלה מן החורה, ובאו חז"ל ותקנו לנו סדר וזמן בתפלה, ונימוקם היתה כדי שלא יבטל האדם את מצות תפלה מכל וכל, והנסיון יורני דבישיבה שאין לימוד ספרי יראים לחיוב קבוע בישיבה שכמעט שנשתכח את לימוד הזה, זולת יחידים המדקוקים ביינים ורוצים לבנות את הדין הנזכר במ"ב ובח"א ובשע"ת בריש או"ח, שצריכים ללמוד ספרי יראים, וחוטפין איוה ספר קידם השינה נים ולא נים תיר ולא תיר, אשר פשוט הוא דלא על ליכוד, זה כוונו רבותינו ז"ל, ולא על לימוד כזה אמרה תורה למען ילמד ליראה את

ה' אלקיו (דברים י"ז). הא למדת שאין היראה נלמדת אלא מן הקראה הבלתי נפסקת ותדקדק שאמר למען ילמד ליראה ולא אמר למען יירא, אלא לפי שאין היראה הזאת מושגת בטבע, כי אדרבה רחוקה היא ממנו מפני גשמיות החושים ואינה נקנית אלא ע"י לימוד, ואין לימוד ליראה אלא ברוב ההתמדה בתורה ודרכיה בלי הפסק. והוא שיהיה האדם מהבונן ומציין בדבר הזה חמיד בשבתו בלכתו בשכבו ובקומו. עד שיקבע בדעתו אמתת הדבר דהיינו אמתת המצא שכינתו ית' בכל מקום והיותנו עומדים לפניו ממש בכל עת ובכל שעה ואז יירא אותו באמת (הגרמח"ל במס"י פכ"ה)

חכמי היראה מצאו את השפעת הלימוד בשני סוגים הסוג האחד לימוד החובה של קיום הדין ושמירת ההלכה והתעוררות למה שראוי להתעורר, לשום לב מי הוא המצוה על זה ד' ית' אדון כל הארץ יוצר כל היצורים, והכרת החטא של ההעלם מקיומו וגודל העונש, והסוג השני לימוד פרטי ההלכה של כל דין ודין, העמל בתורה כחי לזכות הנפש ולעשותו עדין ומצוחצח מושך אליו את הרגש הנעים של טהרה וקדושה, ולטעת בקרב לב עמוק גיעול נפש להוללות ותענוגי הבל, נוסף לזה מנחיל עמל התורה אהבה נפרזה ומסירות נפש לקיום פרטי המצוה של הלכה זו שהוא עמל בה, ומסרי כליותיו ייסרוהו לדעת כי לכך נוצר;

אות כ"ד

ואמנם אין תהלת בעל ההלכה הגונה אלא א"כ קדמה לו יראתו לחכמתו—ואין חכמת התורה שרויה בלב אטום— כי עיקר טעמה בעדינות הנפש האתעלה למעלה מחמדת בני תמותה—והמשוטטת בעולמות עליונים—הטועמת טעם השתוקקות למקור החכמה—השואפת לתבונה אין קץ—המשעשעת בחיק החכמה—בחולת אהבה.

ואין חכם בתורה רק אחרי ההתמזגות של עיון השכל

תורת היראה

יח

וטעם יראת חסא - כוס המזוג משני אלה הוא מנת חלקו של התלמיד-חכם כל הימים, וזה יין נסכו נצח. אמנם התורה והיראה כחומר וצורה המהוים יחד את הנמצא וכל שלא קנה שלימות היראה אף ששכלו חד ומצווצח בתולדתו לא יזכה לתורה שלימה,

רק כל דרכו החתמים נפתולים ועיקשות, וכמו שאמרו דלא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, ואור הפנימי המתלוח עם אור השכל לישר את כל ההדורים ולחדור אל נקודת האמת העדינה הוא יראת ה' טהורה, ומי שחיר את היראה הוא חדול הרגש של עדינת הנפש וחסר טעם של זיו הדכמה בת השמים. שכלו נעדר כח המבחין בין שקר לאמת וחכמתו נכובה בכל סנותיה

ועל זה נאמר ראשית חכמה יראת ה' שהיראה היא עימק הלב להבחין במתיקת זווה חכמה ונעזימת התכינה, לשפספה ולצחצחה, להביט נכונה, לאהוב מישרים ואירת סגולות, ולהשם מעקשים ואמרי נלוז. [ואחריו כן מביא הרבה מאמרי החיל המפליגים במעלת היראה:]

פרק ד

א

תורת המדות העמידו חכמי היראה לפרק מיוחד בשלמח העבודה ואף שקדו עליהם לפרקם למדות מספר, כמו כנס, גאווה, תאוה, אהבת הכבוד, אהבת הנצח, נקמה צרות יין וכיוצא בהן. ומרב ההרגל נקב בלב רבים יצבאמת השלימות הוא בעל אברים נפרדים, ואמנם זה אמת מצד חלי הנפש ומצד מערכת הקרב כנגד משחוחס, אבל בשרים אין כאן רק מדה אחת טיבה ומדה אחת רעה. המדה הרעה היא ההזנה את החיים הטבעים על מהלכם הטבעי ובלי כל השתדלות ישתלח במדות הרעות כולן יחי כעטן מצוין. נוסם מצוין. גאה

תורת היראה

יט

מצוין, וכן הלאה, לא יחסר לו מכל המדות הרעות שמנו החכמים מאומה.

והמדה הטובה היא ההסכמה המוחלסת לבכר את רגש המוסרי על רגש התאוני ומנקודה זו הוא לוחם נגד כל מדות הרעות יחד, ולא יחכן שתהי הסכמה זו לחצאין, שזה האיש אשר אור השכל וסגולת הנפש הקיצוהו וישפיעו עליו לבחירת הטוב, הוא שואף בשעה הטובה לטוב בלי מצרים ואינו רואה שכך לגמשו בכל הטוב שיעשה, והוא רואה עולם נצחי בלתי קץ ובלתי תכלית, וכרגע יתעב כל מדות רעות יחד, וכן מדרך הרפואה להרבות בהפרדה, כי נוח למצוא הרצאת דברים בננות של כל מדה רעה בזמן שהבקיעוה והסרידוה ויעצבוה לעצב מיוחד אבל הדיבור על כללות רפואת הנפש מבלי לפרטו לפרטים רבים גורם צמצום בהרחבת הדברים וגרעון בהגיון של הרופא המעיין להטיף חזיונותיו על לב חניכו להטותו אל הטוב גם מצד החולה נחוצה ההפרדה ולהורקק לפרט את הגנות של כל מדה רעה בפני עצמה ולחפש תחבולה לכל אחת מבחינת ההשקפה האנושית וטכעת ההרגשים.

ואמנם אחרי שבשרשם כל מדות הרעות מדה אחת היא וכל מדות הטובות מדה אחת היא, תועלת הריסוי של מדה מרסית היא תועלת ריפויו לכולן, ועל ידי החלמת אבר אחד מתחוק כל הגוף וגורם עילוי למדה טובה הכלולה מכל מדות טובה.

ד

ויחכן שזה שנחלקו אבות פרק ט' מ"ט איוו היא דרך ישרה שידבק בה האדם וכו' וכו' וכאשר דגו החכמים איוו דרך ישרה שיבור לו האדם אינו דיון על פסק דין יבש לומר לאדם עשה כך, אלא להעמיד את החלי על איפיו הנאמן ולהעמיד רפואחה על מתכונותה הנאמנת ומנקודה זו צריך החכם לערוך את תורת המוסר לתקן משנתה

תורת היראה

כ

ולסדר פרקיה ולמוסרה לצבור להגות בה ולשנותה
ולשלשה עד שימצאו בה מזור, וכל אחד מהחכמים האלו
מצא הסתגלות לבוא לעזרה בני אדם בתיקון המדות בדרך
אחרת וחייב את עצמו לחבר תורת המוס - מנקודה זו
אשר תועלתו וראית, אם לא לכלם, לאלפים ולרבבות מהם.
אשר ח'יים מוכנה להרפא במאמרים אלה וימצאו מזור
למכתם בהם ובמשנתם, וחלק ה' מחכמו ליראיו וכל אחד
נוטל חלקו, וכשאמר לתלמידיו צאו וראו היינו לחבר ספר
המדות.

ור'א ב'ע מצא את עצמו להסתגלות לומר לאדם קנה
לב טוב, ואמירה זו היינו מסירה תורה שלימה לצבור
לתיקון הלב להלהיב את הלבבות לבקשת אור האמת
לאהבת ה'י עולם ולהניח ח'י שעה לגשת אל המדה
הטובה היחידה כלילת כל המדות הטובות מבלי צורך לפרקה
לפרקים, וריב'ז אמר להם רואה אני דברי ראבי'ע, והאי ראה
חיינו עיון הלב בעמק המושכלות והבנת התורה בהלכות
המוסריות שחלקו של ריב'ז בוח היה כשל ראבי'ע בהגשה
ישרה אל תיקון הלב.

ה.

מן המונחים הקימים כי תיקון המדות מתיחס לאלה
המצוות שהן בין אדם לחברו, וחובת היראה בשביל מצוות
שבין אדם למקום ית', ומן המונח הזה קימת הדעה כי יש בני
אדם שלמים במצוות שבין אדם למקום ית' וחסרים בתיקון
המדות והן רעים בין אדם לחבירו, אמנם אין דעה זו קימת
באמת לחודר אל פנימית חזיון הזה כי באמת זה שמדותיו
כברייחן ולא הותקנו ע"פ המוסר והדעה, והוא ממור
ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו לא יתכן שיהא שלם
במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה הוא רק

מפני שאינו פוגש בהן התנגדות מטעם אחת המדות המנוגות. אבל בהפגשו בהתנגדות שלהן לא חצמוד יראתו בפניהן. ומעשים בכל יום שתחרד הוה לא עלת לתורה כאשר קראתו לעלות כאשר חשב כי לא לפי כבודו היא זו המנה שחלק לו הגבאי כפי סיגני הכבוד המוחזקים בצבור ההוא, וכרגע לא חת ממה שאמרו ועוזבי וגוי זה שקורין לו לעלות לתורה ואינו עולה. זאת אומרת שאדם זה מקולקל בשרשו שיצהיר שוטמו. וכל עשיית מצותיו הן פרי ההרגל, המתאימות לכבודו ולתאותו ולמהלך חייו בשטפו הטבעי. אבל גם נא לסגוע בו כי אז יהפוך הקצרה על פיה.

ואמנם להיות הפגשו במלחמת המדות בדברים שבין אדם לחבירו מצויה, והפגישה עם התנגדותם לתפלה וקיש אינו מצויה. נדמה לבני אדם כי הוא חרד לחצאין ויש בו מחיצה המפסקת בין מצוות למצוות אבל האמת שזה וזה אין בו.

יב.

מן האמור נלמד כי אמנם שם מדות הוכרח לחברא בשלימות העבודה, וכך ספרי היראה קבעו את המדות כפרק כפני עצמו בספר החיים של האדם, באמת אין המדות מציאות נפרדה אלא בהיות יסודו של האדם המורכב בגוף ונפש ואשר נטיותיהם נגדיות שהגוף נוטה אל הערב, והמשכלת מנעלתו. לקחו החכמים את מבטא של השם המדות על נטיותיו של הגוף, ואשר על ידי הפירוט של נטיותיו לפרטים רבים, יוקל למצוא הזיון להלחב בכל פרט באמצעים פרטים באופן יותר מוצלת. יכגון נטיות של החאוה לרפא בסמים הנאותים לה ושל הכעס בסמים אחרים, ושל קנאה בסמים אחרים ישל כבוד באחרים, אבל ביסוד הדבר שרש אחר לכל הנטיות המתועבות ושרש אחד לניעם הנפשי.

ופעמים רבות ספרי היראה קובצים להם למטרה

בדבריהם הקדושים להלהיב את אור הצחצחות של הנפש ואשר אור הזה הוא מרמא כללי לכל הנטיות המזויפות יחד, ומנקיית הבחינה שגם ההטפה הפרטית הנטויה למדה פרטית אין כחה להרסות את הנטייה הטבעית רק להלהיב את אור הצחצחות וכתולדה מחויבת היא רמיון הטבעי. וכאשר איש הנלבב שונה משנת נוח לכעוס ונוח לרצות וכו' לוטש בקרב לבו את המראה ומעורר את התענוג הנפשי אשר הוא למעלה מכל חיי הכשרים, ונפשו תתהלל במדת הריצוי ותננה את מדת הכעס, ובשביל זה רבות הנה החליפות בקצבות התוטלת של לימוד המוסר בין הלומדים, פעם התועלת מהירת גלויה ונכרת, ופעם הנטיות הטבעיות לא יזונו ממקומן, וסיבת הדבר - חזק האור שלהם אינו על משקל שוה, ואשר אצל אחד הוא אור כהיר קרוב לעידון נפשי, למשנהו אור כהת רחוק מצחצחות.

הערה לאות כד'

דברי רבינו צריכין ביאור מדכתב אלא איכ קדמה לו יראתו לחכמתו, משמע דיראה היא הסיבה הקודמת להמטובב דהיינו החכמה, ואילו אחיכ כתב רבינו אמנם, החכמה והיראה כחומר וצורה המהוים יחד, את הנמצא משמע דיראה היא הצורה והתורה כחומר.

אבל דע דרבינו גילה בדבריו הקצרים יסוד גדול בתורת היראה, דבאמת גם בחז"ל מצאנו סתירה יש מאמרים המורים כי התורה הוא התכלית והיראה אינו אלא סיבת והכשר להחכמה, ויש מאמרים המורים כי התכלית הוא היראה והתורה אינו אלא הכשר להיראה וכן באכות פ"ו חנן מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, נמצא דהתורה היא התכלית, ואילו שם חנן התורה מכשרתו להיות צדיק, וכו' דמשמע דהתורה היא הכשר.

וראיתי בריי על משלי דמתרץ את זה בדברים קצרים.

וז"ל וארז"ל על מי שיש בו תורה ואין בו יראה משל לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו (שבת ל"א א') ובא המשל הוה על מי שאין בלבו שורש היראה אבל שלמת היראה ע"י התורה ותקון המדות יגיעו אליה כאשר יתבאר בספר הוה עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שיש יראה ויש יראה דרוקא שורש היראה היא מפתחות החיצוניות. אבל שלימות היראה. על ידי התורה יגיעו אליה זאת אומרת דהתורה היא הכשר לשלימות היראה, ומובן לש"ו הא דנמשל התורה רק למפתחות הפנימיות להאוצר הגדול של שלימות היראה. (ועל דרך זה כוונת החנא אם אין חכמה אין יראה ואם אין יראה אין חכמה.)

אנו למדין דתכלית של עמילות התורה להגיע לשלימות היראה, וזה פשוט וז"ל קרי ביה רב. מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך לאהבה אותו ולדבקה בו וגו' אינו אומר מה ה' זורש ממך שתהיה לצדן גדול שתהיה גאון שתהיה בקי בש"ס ופוסקים. אלא אומר כי אם ליראה. משום דעיקר מעלח הלמדן והגאון והבקי בש"ס ופוסקים, דעל ידם הוא מוכשר יותר לשלימות היראה אשר בעבורה נברא האדם.

ויסוד דברינו נחבאר בדברי הר"ן בס"ק דקדושין ונפסק הכי בטושיע יור"ו סימן רמ"ד סע' י"ב וז"ל והיינו נמי דאמרין בגמ' ברב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל קאים מקמיה וכו' ולפי' נ"ל שכל שמוחזק בבעל מעשים ואין ספק בעניינו כרב יחזקאל עומדין מפניו מפני שלא צותה התורה בחכם אלא מפני, שהחכמה מביאה לידי מעשים" אלא שלא פרשה תורה במעשה כמו שפרשה בחכמה. לפי שאין הכשר המעשה גלוי כמו שיתרון הכשר החכמה נראה לכל וכו' עכ"ל הרי מבואר דאפי' היכא דאין דין קימה מפני החכמה, שהרי אין דין קימה אלא בגדול ממנו בחכמה ולא בשוין וכ"ש בקטן

ממנו. אפ"ה יש דין קימה מפני בעל מעשים, וכן מוכח מה דאמרינן אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא, ואמרת לי אתבר אוריין הוא (שבת לא') משמע דתורה הוא הכשר לשלימות היראה. (לפי אם מצאת בנפש החיים שאמר שתיראה אינו עיקר, כוונתו על שורש היראה ובכל מקום שמדבר ממעלת התורה כוונתו על שלימות היראה, דקנין תורה ושלימות היראה היינו תוך ודויק)

הערה לסוף אות כד

ושפתי רבינו ברור מללו שאין חכמת התורה שורה בלב אטום - אלא בנפש המחעלה למעלה מחמדת בני תמותה והמשושטת בעולמות עליונים הטועמת טעם השתוקקות למקור החכמה ותלא אותן הדברים עצמן אנו שומעין תמיד מבעלי תורת היראה (בעלי השיחות), ומעולם לא שמענו מהם שהלכה אינו עיקר. חלילה, ודבר זה פשוט הוא והאריכות אך למותר דחיים מוכרח ללמוד מלאכת החייטות וכן שאר בעלי מלאכות, כמו"כ מי שרוצה להיות דיין הוא צריך שיהא בקי בדינים, ומורה הוראה באיסור ויתיר ומפורסם זה אצל הכל דת"ח וגברא רבא מקרי מי שלמד הלכות ויודע לישא וליתן בהלכה. ומרוב סרטומם כמעט שגשתכחה תורת היראה שזה ראשית ותכלית כל התורה עד שבאו רבותינו בעלי תורת היראה והחזירו עטרה ליושנה, והרי גם בדברי רבינו מבואר שאין לימוד התורה ותתמדתה סיבה ברורה ועיקרית לקנין שורש היראה ותקון המדות. דאליכ לא יצויר מה שכתב רבינו שאין התורה שורה בלב אטום, ולא יצויר המאמרי חז"ל המדברים במי שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, ואיכ יראה, ונפש כזאת מאין תמצא ובמה היא נקנית, אם לא בהתמדת לימוד בספרי היראה ובדרכי היראה שקבלנו מרבותינו בעלי תורת היראה. כאשר רמז בקטעים הנ"ל ורבינו קיצר בזה לפי שהשאר מקום לרבותינו בעלי תורת היראה להתגדר בו שהם זכו להרחיב הדיבור בזה, ומשיכ בזה על בעלי השיחית לא היתה הכוונה

לעשות מזה תורה שלימה לדורות, אלא רשם הדברים לעצמו וליחידים, אשר ראה בזה צורך שעה לבד, והרי אין חי מכחיש את החי דהלא באזונינו שמענו שהיה מזרו להשואלים בעצתו שישמעו את השיחות של יראת שמים והיה מקבלם תמיד בכל ההדרת כבוד והרי גם בעלי השיחות עצמו ועומלים בתורת התלכה, אף כי שרובם ממשיכים לילך בעקבות של אדמו"ר הגרי"ם ז"ל שהיה מסתיר את גדלותו בהלכה.

ולפי המבואר לעיל מהר"ן אפי' במקום שאין דין קימה מצד החכמה יש דין קימה מפני בעל מעשים. לפי' אין ספק בדבר שאפילו בלאו גדלותם בהלכה יש דין קימה לפני בעלי השיחות המשמיעים יר"ש ומדות ודרכי הלב ומשפטי השם, ואהבת התורה והתמדה, ואמונה ובטחון. [ודוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד ומבואר באדריג שלא היה מהלכות. אלא ממילי דר"א, קראו רבו אלופו ומיודעו] ואפשר שיש דין קימה לפניהם כדין רבו מובהק ולא שייך בזה הגדר של רוב חכמתו דכל ענין וענין באמונה ובטחון ובעבודת השם, כולל כל התורה כולה, ויש לדון בזה לפוטרו גם ממכס כדין ת"ח:

הערה לפרק ד' אות ד'

ומכאן סתירה גלויה לאותן שלא זכו לעמוד על עומק כוונת רבינו, וכאילו שרבינו כתב שאין אגדה עיקר ואינו ממש מסיני וחלילה לתלות בוקי וסרוקי ברבינו זצ"ל, ומשה קיבל תורה מסיני כתבו גדולי המפרשים דקאי גם על פרקי אבות, ומפירש בנפש החיים דגם חלק אגדות מסיני ובסנהדרין ט"ז ב' מה לך אצל אגדה כלך מדברוחך אצל נגעים ואהלות ופרש"י שנה אצל נגעים ואהלות שהם חמורין ובהם אתה מחודד ולא בהגדה ואם הגדה אינה מעיקרי התורה היאך היה מבטל ע"ז רע"ק, ומה שאמרו לו כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות לפי שהם חמורין מאד והוא מחודד בהם, ובהם יש לו

תורת היראה

ההסתגלות, אבל בהגדה כיון שאינם המורין כל כל, ואין צריכין להיות בהם כ"כ הרבה מחודד כרע"ס, וממילא אין לו כבר ההסתגלות לזה, דוק בדברי רש"י, וכן מצאנו בחכמי התלמוד שיש מהם שהיה להם עיקר ההסתגלות בהגדה. ע' בסוף שור שנגח את הפרה. ובפ' הכונס ס"א ב'.

וכי ח"ו כל חומש בראשית וחלק מן חומש שמות ובמדבר ומשנה חורה אשר אין מבואר שם מעשין ולאין ומשפטים ודיני המצות לאו ממש מסיני הם. התורה נחלקת לשני חלקים חלק הדינים והמשפטים, וחלק היראה והמדות כדכתיב "את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו" וע"ז אנו אומרים בתפלה, ותורתך, ודברך ישים על לבו. וכמו דחלק ההלכה שבש"ס ופוסקים מבארים את דיני המצות והמשפטים. כמו"כ אגדות ומדרשות וספרי היראה מבארים את דיני התורה של חלק היראה והמדות. וז"ל הגר"א ז"ל [מובא בספר מעלות התורה] שורש הדבר שבוודאי ליכא למימר שלא יכנס תחת גדר המצות רק תרי"ג ולא יותר אי"כ מבראשית ועד בא אין בהם אלא שלש מצות גם הרבה פרשיות שבתורה שאין בהם שום מצות וזה הדבר אינו מתקבל אלא באמת כל דיבור ודיבור בתורה שיצא מפי הגבורה הוא מצוה בסני עצמה וכו' והאריך בזה הרבה עיי"ש.

הרי שפתי הגר"א ברור מללו שלא דוקא אלו הפרשיות אשר מהם למדו חז"ל ענפי מצות כמו זריזות מוישכם אברהם, אלא כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה הוא מצוה בסני עצמה, וגם על תורה זו אמרו ז"ל כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמרו למשה בסני.

ובתד"א חייב אדם לומר מתי יגיע מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב, וידוע דכל מקום דנאמר, חייבי לאו קמילי דחסידות הוא, הרי דמעשה אבות הוא תורה ממש, ובמדרש חיי שרה יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים וכו' וכו' ובמדרש תהלים ע"ה וז"ל האוינה עמי תורתי זש"ה (דברים ד') השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' לא כרת

הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל התורה וכו' שלא יאמר אדם שאין הומירות תורה, אלא תורה הם ואף הנביאים תורה וכן אסף אומר הואיל והומירות תורה האזינה עמי תורת וכו'. בואו ונחזיק טובה לרבותינו בעלי תורת (שיחות) היראה שעמלו הרבה בחלק התורה הלזה, ונמש עמל עמלה לו וזכו לחדש כמה הילכחא גבירתא ממעשה אבות ובהל' אמונה ובטחון ודרכי היראה ויסודם באגדות ומדרשות אשר הקב"ה משתעשע בהם בעולמו, כמבואר בניטין ז' ב' ומאן דלא ידע הא דר' יצחק לאו בר סמכא הוא וכו' ואשכחיה ר' אביתר לאליהו א"ל מאי קא עביד הקב"ה א"ל עסיק בבלגש בגבעה ומאי קאמר אמר ליה אביתר בני כך הוא אומר וכו' הרי גם בכיוון לאמיתה בחלק הדרש הקב"ה משתעשע בהם בעולמו, משום דמכח הדרש הזה אנו למדין הא דאמר שם לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו וכו' [עייש"ה ודו"ק]. וכמה מילי מעלייתא כמו אלו מתחדשין בכית מדרשם של בעלי השיחות אשר הקב"ה משחעשע בהם בעולמו.

ובירושלמי שקלים פ"א, ר' יהודה בן סוי בשם רבי הן נקרא ולא נבהת, לטובה כל נדיב לב ולרעה ויחפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם, לטובה ויוצא משה את העם, לרעה ותקרבו אלי כולכם, וכו' עיי"ש עוד, ר"ל הפרשיות האלה המדברים מחטא דור המדבר אשר היו דור דעה צריכין להבעית ולהסחיר את האדם, היאך שהנמש נוטה לרע יותר מלשוב ואם בארזים נפלה שלהבת וכו' והיאך שכל אדם צריך בכל מיני השתדלות וחריצות לשמור מפיתוי הלב והיצר, ועל כונה זו אמרה התורה זכור את אשר הקצפת את אלקיך במדבר, והלוא דברים כמו אלו אנו שימעין השכם והערב אצל בעלי תורת היראה, והם גילו את כחית הנעלמות שבנפש האדם, ואת כח הנגיעה, היינו לחשוד את עצמו תמיד, ולא חיו לחשוד אחרים, כמו הרשעים אשר רצונם לגלות הרעות ולהעלים תשובות, ולחפש מומי בני אדם, והלא תורת היראה מלמדת תמיד שצריך להחזיק כל אדם גדול ממנו.

ובסוטה כ"א א' ואילמלא דרשוה דואג ואחיתוסל הכי לא רדפו בתר דוד וכו' ובסוף חולין ובקדושין ל"ט ב' אמר ר' יוסף אילמלי דרשי אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא וכו' ידיעה אחת בדרכי שכר ועונש ומשפטי שמים היתה מצלת אותם מבאר שחת. מה שלא היתה מצלת אותם גדלותם בהלכה.

אגדות ומוכר נצרך לכל ככסף שנצרך לעניים ולעשירים (הגר"א על משלי ח. י. נעתק מספר אבן שלמה). הרוצה להכיר את מי שאמר והיה העולם ידבק באגדה (ספרי ס' עקב). אכתוב להם רובי תורתיו אלו התוכחות (ירושלמי ס"ב דסאה). על עון ביטול תורה בנים מתים כשהם קטנים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (שבת ס"ב) תחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה (שם). בשעה שנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל בסיני אמר למשה על הסדר מקרא משנה הלכות ואגדות שנאמר וידבר אלוקים את כל הדברים האלה אפילו מה שתלמיד שואל לרב וכו' (ירושלמי ס"ב דסאה): לימוד האגדה טוב לכבוש בו יצר הרע של תאוה, ובלימוד הלכות שנמשלו לאש ונצרך לזה חימום רב, טוב לכבוש ע"י את הכעס (אבן שלמה). האגדות שלפי הנראה ח"ו הם דברים בטלים בהם גנוו כל הסודות וכו' (שם): ובתד"א פ"ח וז"ל אם יש בו באדם ר"א ומקרא לבד מוסרין לו מלאך אחד לשומרו שנאמר וכו' אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש הלכות ואגדות ושימש ת"ז הקב"ה משמרו בעצמו וכו' ע"כ גרסינן שם פ"ה וז"ל מקימי מעפר דל וכו' וחזר ועשה תשובה וקורא הנ"כ ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות ושימש חכמים אפילו נגזרו עליו מאה גזירות הקב"ה מעבירן ממנו ע"כ (הרבה מאמרים לא נעתק ממקורם אלא מהמובא בספרי יראים).

ובברכות כ"ח ב ת"ר כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו ארחות חיים וכו' ושם כשחלה ר"י וכו' אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים

תורת היראה

כט

עליכם כמורא בשר ודם וכו' הרי שלא שאלו לו ברגעים האחר', על הל' טהרות ומשפטים ודיני מועד, אלא ארחות חיים, וגם הוא השיבם דברים פשוטים וידועים, אבל הם כללים המביאים לחיים הנצחיים.

ורבינו בעצמו מביא בס"ג אות י"ז אתהאררני וז"ל כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות לא טעם טעם של חכמה כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם של יראת חטא, הוא היה אומר כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, זה גבור ואינו מזוין, כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וזוין בידו יש בידו זה וזה גבור ומזוין.

החז"ל הזה הוא גורא גוראות ויסודות בתורת היראה, ומקור נאמן להתוה"ל בשער עבודת אלקים כי כוונת כל התורה להמשיל השכל על היצר והתאוה, והאדם בעוה"ז צריך להיות תמיד כמצב הכן למלחמה. והתורה ניתנה לכלי זיין [אף שהתורה היא פנימית אשר גם המלאכים היו מתאווים לה אבל מה שניתנה לבני אדם בלבושים כאלה, המטרה לכלי זיין כנגד היצר והתאוה כאמרם ז"ל כלום קנאה יש בכס כלום שנאה יש בכס]. אבל ידוע שעם כלי זיין לבד איא ללחום ולנצח, אלא העיקר צריכין לאמן עצמו לבן חייל וללוחם, וללמוד טכסיסי המלחמה והכחות האלה נקנים דוקא ע"י חלק היראה שבתורה דהיינו המדרש ואגרות, ועכשיו הגע בעצמך, מי גרע יותר מי שגבור ואין לו כלי זיין או מי שיש לו כלי זיין ואינו גבור, הרי פשוט דמי שיש לו כלי זיין והוא חלש גרע יותר ממי שהוא גבור ואין לו כלי זיין, דמי שהוא חלש ולא ילחם עם הכלי זיין. הרי השונא יקח הכלי זיין שלו וישתמש בו לרעתו, ועל דרך זו יובן אמרם ז"ל זכה נעשה לו סם חיים וכו' ואכ"מ. ופשוט יברור הוא דמה שלומד בש"ס ופוגש באגדה ועובר עליה באופן שטחי, דאין בכח הלימוד הלזה להקנותו יראת חטא ולעשותו לבן חייל, וכידוע שהיום נשתנו סדרי הלימוד כמובא בד"ר באות כ"ה בשם הגרייס ז"ל לענין לימוד

תורת היראה

הלכה. כמו"כ. נאמר דהלימוד היום בעיון המחשבה והתעמקות הלב בדברי הראשונים כמו התוה"ל ור"י וספר הישר לר"ת וספרי האחר' הם בבחי' מדרש ואגדה. וכשישמש גם את בעלי תורת היראה, היינו שישתדל לשמוע [בקביעות ולא במקרה] את שיחתם ביר"ש, ואז כשילמוד במדרש ואגדה יראה נפלאות והתעוררות ודרכים לעבודת השם, דכמו שיתכן להיות בקי בש"ס וראשונים, וא"י הלכה למעשה, כי לימודו לא היה לידע הלכה למעשה ומלתא דלא רמיא וכו'. כמו"כ הוא בלימוד מדרש ואגדה. כי ע"י לימוד בעיון והתרגשות הלב בספרי היראה יקנה קנין להיות ממבקשי השלימות. ואז יקבל גם חועלת מלימוד אגדה.

והעיקר שבעיקרים ויסוד היסודות אשר עליו נשען כל עמוד העבודה אשר אמרו ז"ל אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, ומתוכת המתלמד להשים כל כובד המשקל על יסוד זה. ומוכח מלשון החז"ל דאחת שהם שתיים, א' עמילות התורה וכל שעמלו בתורה הוא במדרגה נשאה, זוכה יותר לאור תורה ולחיים נצחיים, ב' ועושה נחת רוח ליוצרו ומשמע דיתכן להיות עמל בתורה ושלא יהא כוונתו לעשות נחת רוח ליוצרו. ומשמע דיתכן להיות עמל בתורה גם לפי מרכז האמת אפ"ה אין עדיין ברור שכוונתו לעשות נחת רוח ליצרו דבכל דרכי הלימוד יש בחי' של לא זכו נעשה לו ס"מ וְהַעֲיָקָר הוּא בַּסְּנִימִיּוֹת הַלֵּב, כִּי יִכּוֹל לִוְמַר שֶׁבִּפְנֵי אֹמֵר שְׂעוּשָׁה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ, אֲבָל הַלֵּב אֵינּוּ מַסְכִּים לָזֶה, וְדַבֵּר זֶה מִסּוּר לֵלֵב הַמִּבְקֵשׁ הָאֵמֶת, וְהוּא דוֹקָא אִם רוֹצֵה לְזִכּוֹת לְאוֹר וְכַתֵּר תּוֹרָה אֲשֶׁר בַּעֲבוּרָו נִבְרָא הָאָדָם, אֲבָל חֲלֵמִיד שֶׁלֹּא זָכָה עוֹד לְמַדָּה זֹו חֲלִילָה לוֹ לְבַטֵּל מִתּוֹרָה מַחֲשֵׁשׁ שֶׁמָּא הוּא לּוֹמֵד שֶׁלֹּא לְשִׂמְחָה, וְכִּבְרַח חִיבְרָתִי קוֹנְטְרָס עִזּוּ מְבוֹרֵר מִשִּׁסּוּ וְרֵאשׁוֹנִים אֲשֶׁר מְקוֹמוֹ קָנָה בְּסוּף סֵפֶר מְקוֹר הַחַיִּים עַל הָאֵיחָ לְהֵרָאֵשׁ כִּי גַם הַלּוֹמֵד בְּשִׁבְלֵי שֵׁיִקְרָא רַבִּי וְכַדוּמָה אִם אֵינּוּ לְקַנְטֵר, הוּי נְמִי בְּכָלֵל אֲמָרָם ז"ל לְעוֹלָם יַעֲסוֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּמִצּוֹת

אפי' שלא לשמה שמתוך וכו' בחנאים מסויימים].
 ולא חלק חז"ל בין תורה לתורה העיקר שיהא לימוד
 התורה בעמל. ולא כקורא ספרי מעשיות ונשען על כרסתו. וכי
 המגיד מדובנא והאלשיך שהיה עמלם בעיקר בחלק אגדה לא
 זכו לכתרה של תורה ולאחר כל הגדולות והנפלאות של אדוננו
 הגר"א ז"ל ולאחר שהוא בעצמו למד הרבה פעמים בכל יום
 בספרי יראה. מצא גם לנחויץ לקיים כפשוטו הפסוק און שומעת
 תוכחת חיים וגו' כידוע ומפורסם המעשה שביקש מהמגיד
 מדובנא בעל אגדה שיגיד לו דברי תוכחה. והגר"א ז"ל בכה
 בשמעו את דברי התוכחה.

הערה לפרק ד' ז'

אחת היא שלא זכיתי לעמוד על עומק כוונת רבינו ז"ל
 במה שכתב וז"ל הטהור [במיד אות ה' ו' ז'] אחר שידענו
 כי תיקון המדות הן יסוד המוסר למצוות החוקיים ולמצוות
 המשפטיים גם יחד יצא לנו דרך השמוש שמירת ההלכה וכו'.
 ולאחר שרבינו ז"ל בא לידי מסקנא כי המדות הם
 יסודות למצוות התורה [וכיוון לדברי הרח"ו בשע"ק אשר כל
 דבריו דברי קבלה. דלפי אין המדות בכלל התרי"ג]. ולפי
 יתכן להכשל באיסור סקילה אשר חומרתי ידוע ומפורסם לכל
 ע"י רדיפת אחר הכבוד [כמובא בד"ר מעשה בחרד אחד].
 וכל כך גדול כחן של מדות. איכ כך היאך בא לידי מסקנא כי
 שמירת ההלכות הם יסוד לתקון המדות. והוא תרתי דסתרי
 למה הדבר דומה לבונה בית וחושב בדעתו מאחר שעיקר התכלית
 הוא הבית למה לו להוציא כ"כ הוצאות על בניית היסוד.
 ותמורת זאת יחזק יותר הכתלים והתקרה. ואינו מבין דבלא
 יסוד, כל כמה שיעשה הכתלים והתקרה יותר חוקים הבנין עומד,
 בסכנת יותר.

ודבר חדש הוא, ובר"מ ושאר ראשונים אשר מפייהם
 אנו חיים גם בתורת היראה וחמדות, אינו מבואר כן, וגם

רבינו סותר דברי עצמו המבואר בקטעים הנ"ל. דרך לתקון המדות הוא כפי ששמענו וכפי המקובל בישיבות. וגם סותר במה שפירש המשנה באבות איזה דרך ישרה וכו' דכל אחד מצא ההסתגלות לחבר ספר המדות ותורת המוסר. ור"א ב"ע מצא את עצמו להסתגלות לומר לאדם קנה לב טוב. ואמירה זו היינו מסירה תורה שליכה לצבור לתיקון הלב להלהיב את הלבבות לבקש אור האמת ולהניח חיי שעה לגשת אל המדה הטובה היחידה וכו' למה להם כל עבודה הזאת הלא הדרך הישרה הוא דקדוק ההלכה. וחטל.

וגם אין זה מתקבל על הדעת דכי אם ידקדק באתרוג פעם אחת בשנה, או בתסילין פעם אחת בחייו האם בזה יתקן מדותיו, וראיתי מעשה בחרד אחד שהיה מדקדק שלא להשאל כליו לאחרים בפסח. ואלמנה אחת בת טובים ואשת חבר. לא ידעת ממנהגו ונעלבה כאשר אותו חרד לא רצה להשאל לה את הכלי, ועבר ע"י זה בלאו של אלמנה לא תענון, או אם יתיר אחר אתרוג מהודר, וישבר כמה פיטמים ויעבור על לא תגזול, ואח"כ יתגאה לבו על חבירו שאתרוג שלו יותר מהודר. ויכשל בהתסארות, ובמגנה מקח חבירו. ואפשר גם בהתכבד בקלון חבירו. ואם סוף סוף לא אסתייעא מלתא ואתרוג של חבירו יותר מהודר מאתרוג שלו. יכשל גם בצרות עין, וראוי שאם יקרה ח"ו שנפל האתרוג של חבירו ונשבר הפיטום ירגיש בנפשו איזה סיפוק [לא נחשדו חברים על כך. והרגשות נפשי העלובה הם] וכבר דרשו בעלי נוסריקון „אתרוג" נוסריקון אל תבואני רגל גאווה. וכהנה רבות סאד.

ואדוננו הרא"ש כתשובה כלל ד' סימן יוד אסר שהיה ברור לו כשמלה דע"פ דקדוק הדין במקום דעיקר קיום התבואה בגשמים שבין פסח לעצרת אין ראוי לפסוק מלהזכיר יום טוב הראשון של פסח. וכתב שם וז"ל אלא שלא מלאני לבי לדבר כדברים הללו לשנות המנהג. ועתה שראיתי כי בעונותינו הגשמים נעצרו ונתקלקלו הזרעים ומתענין בשביל

הגשמים. ואף בשבת וימים טובים שאין מתענין מזכירין שלש עשרה מדות ואומרים פסוקים של מטר אמר לי לבי עתה הגיע העת לתקן מה שנחאויתי זה ימים רבים כי בודאי שישמעו לך בעת צרה כזאת ואם יקיימו עליהן בשנה הזאת יערב עליהם ולא ישובו ממנה. וכן בודאי היו עושים אלא שהטו את לבכם והסבו את דעתם אחורנית. ומסיים שם וז"ל ובראותי כי הטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי אלקים חיים גם אני חזרתי בי מלשאול ולהזכיר בבית הכנסת שאני מתפלל בו אף על פי שהייתי יכול לשאול אף על פי שאני יחיד כיון שצורך רבים הוא מ"מ לא רציתי לעשות אגודות אגודות ע"כ ואנה מצא הרא"ש שלא להזכיר לאחר שברור לו שע"פ דקדוק הדין מצוה להזכיר לא מבואר דין זה בחלקי השיע' אלא מבואר זה בהא דמרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה (ברכות י"ז): והלא זהו ראשית דרכו של כל אחד מהמאמינים. לשמור ולדייק בדיני השיע' בכל פרטיה. ופשוט זאת אצל כולם, דכי ברשיעי עסקינן שאין מקיימין דברי השיע'. ואם הכוונה על דקדוק הדין ביותר. וכי זה מלתא זוטרתה הלא זהו ממדת החסידות, כמו שביאר הגרמח"ל במס"י ס' י"ח וז"ל שורת החסידות הוא משו"ל אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו כי הנה הפדות המוטלות על כל ישראל כבר ידועות הן ותובתן ידועה עד היכן היא סגעת. אמנם מי שאוהב את הבורא ית"ש אהבה אמיתית לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כלל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו שאילו יגלה אביו את דעתו גלוי מעט שהוא חסץ בדבר מן הדברים כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לסניו וכו'.

ומי יתן שהיה כל עם ה' חסירים ומדקדקים בהלכות ומתמידים בחורה לפי מרכו האמת גם בלא העצות של תורת

תורת היראה

היראה ואז ישמח לבנו וחגל נפשינו אבל לדאכוננו אנו רואים
 אה הירידה הגדולה במצב היראה והמדות. כפלי כפלים מחירידיה
 של לימוד התורה. ואם בני עליה וכו מעצמן למה שזכו אבל
 התורה לאו נחלת בני עליה היא לבד אלא נחלת רבים ומחובת
 הישיבה לדאוג גם בעד האלף שנכנסים לגמרא כמו שיש
 לדאוג בעד הא' שיצא להוראה, שיצאו מהישיבה גדושים
 בחורה ובתפלה וביראה ובמדות ובידיעת דרכי אמונה והשגחה
 ומשפטי שמים. לפי לא הכל מבינים את זאת ונעלם זאת
 גם מהרבה העומדים בראש ישיבות אם למשל ישיבה בת מאה
 לומדים זקוקה לשני ראשי ישיבות לחספיע דרכי הלימוד. הרי
 מה שנוגע למחנכים ולמספיעים יראה ותפלה ומדות וכו' אינו
 מספיק אפי' חמשה כי החינוך הזה צריכים להתחיל עם הצעירים
 בייתר:

וגם זאת מחובת הישיבה לדעת כי כמו במה שאמרו ז"ל
 אלף נכנסין למקרא וא' יוצא לגמרא אלף נכנסים לגמרא
 ואחד יוצא להוראה, בדיא שאנו בטוחים שמאלף אחד יצא
 לגמרא והוראה אלא אם כל האלף לומדים על אותה הגיבה של
 האחד היוצא לגמרא והוראה. כמוכ מה שנוגע לתורת היראה.
 כי אין תורת היראה נתיסד על שיחה נאה כשאר חכמות
 לעבור איזה מחלקות וכתורת הנאום שיש מכון שמחנכים לנאום
 ולסדוגי לדיבור ולהשפעה. אלא זהו תורה שלימה שנתיסד על
 תיקון האדם את עצמו ועל חורת הלבבות ועל עבודת הלב.
 אשר צריך לזה עבודה ועמל חמידי של שנים הרבה ומה
 שזכינו להאחד מהאלף שהאירו את הישיבות בתורת היראה
 הוא רק הודוח לזה שכל האלף שנכנסו לתורת היראה נתחנכו
 באותה המדה שנחנך האחד שיצא להוראה בתורת היראה. וגם
 החינוך עם כל האלף לא לריק היתה, כי סוף סוף קיבל כל
 אחד קנין מקצת בנפשו בחורת היראה כפי עמלו וכפי מדת
 ההתלמדות שהיה לו. וכמה מופרכת היא מכל הצדדים
 תהנחה דכי כל ישראל אפשר להם להיות חסידים.

דאס אי אפער לכל ישראל להיות חסידים. אבל כל הישיבת. אפער ואפער. ולא עוד אלא שמחויבים להשתדל בזה אסור להיות נחשלים בישיבה, כל אחד ואחד מוכשר להיות גדול בתורה, גדול ביראה, גדול במדות. גדול בעבודת התפלה, כל אחד ואחד עמדו אבותיו על הר סיני, כל אחד ואחד הוא מבני אברהם יצחק ויעקב. כל אחד ואחד יש לו נשמה גדולה, נשמת ישראל, וביחוד בימי האחרית האלו אשר האחד שנכנס למקרא הלואי שהוא יהי לכל הסחות האחד אלף שנכנסים בכלל למקרא ואפער שזה כוונת המקרא הקטן יהי' לאלף וגו' אני ה' בעתה אחישנה (ישעי' ס' כ"ב) בזמן של בעתה אחישנה או הקטן צריך להחזיק עצמו לאלף. לפי שהוא האחד מהאלף שזכו למקרא ולגמרא. ואם האחד מהאלף שנכנס למקרא וזה סוף סוף להכנס לישיבה צריך הוא שידע את חובתו ואת תפקידתו, ותפקיד של הבן ישיבה להתעמל לעלות מעלה מעלה במדרגות התורה והיראה ועבודת התפלה, וכל אחד צריך להחזיק עצמו אשר עליו כוונת חז"ל אלף נכנסים לגמרא ואחד יוצא להוראת, כל אחד לפי כשרונותיו מוכשר לגדולות ואסור להחליף התפקידים (כעין שאמרו ז"ל חזור בך שאתה מן המשוררים ואני מן השופרים) אפילו לצורך מצוה אחרת שאינה חיובית ואפער לעשותו ע"י אחרים. ואם אין יראה אין חכמה תנן בדרגא אחת הם וכמו שפשוט לכלם שאין חכמה נקנית בלא עמלת החכמה, כמו כן צריך שידע הבן ישיבה שאין יראה נקנית בלא עמלת היראה בשנים הרבה ומזילא יש להבין את ההכרחיית של בית היראה (המוטר) ומחובת הישיבה ליחד לכה"ס, קיטוץ אחד לבית היראה והמוכשרים יותר צריכים לזרום שיבקרו בתמירות בבית היראה מבלי שנגרע מאומה מסדרי הישיבה. והעצם קיום של בית היראה נתון יתן אותותיו על לימוד ספרי היראה וגם על סדרי הישיבה בכללות.

ומחובת ראשי הישיבה להשמיע תמיד בתוך השיחות של יראת שמים. על החוב של לימוד ועמלות בתורת היראה בין

תורת היראה

בכמות ובין באיכות, וחלילה לומר שנשתנו העתים הלוא יש לנו וכו' אני ה' לא שנית וגו' כי תורת היראה הוא חלק בלתי נפרד מכלליות התורה, דכמו שהתורה נצחית, כמו־כ תורת היראה היא נצחית. ואין זה כשאר מסלגות הנוסדה על רעיונות של שוא ושקר ואסור להעלות על דעתנו הרהורים אשר כבר הגיע הזמן לכתיב החולדות של חנופת המוסר כעל דבר שאינו בר קיימא כבר. תורת היראה נוסדה על תורת ה' שקבלנו מסיני ושרשיה בחז"ל הקדושים. ואין תורת היראה ענין השייך למפלגות וכתות. אם יבא לאחר אריכות ימים לעולם העליון וכשישאלו אותו, בבית דין של מעלה למה לא עמלת בתורת היראה ולמה לא הכנעת את גאון לבבך ולשמוע את שיחות של יר"ש מהזה שאתה חושב שאתה גדול ממנו. בשום אופן לא יפסור את עצמו במה שיטעון שאינו מהכת של בעלי המוסר

ומתפקיד הישיבה להשגיח באופן מיוחד על סדרי התפלה שיחנהג על הגובה הדרוש, ולפי המנהג שאין מחכים על הראש ישיבה בתפלת לחש, יוצא מזה ממשול גדול, כי עיקר התפלה דהיינו השמוע מולולים בו, וממילא זה גורם להכשיל את הרבים. כי סוף סוף קשה להחליט להפסיד את אמירת קדושה בתמידות, וממילא אפי' אלו שרוצים להאריך מוכרחים לקצר וההרגל נעשה טבע. ולפי' החוב לקבוע זמן על חלקי התפלה, והשיץ יהי' מטועבד רק להמורה שעות, למשל. מתחלת התפלה עד יוצר ישהה כעשרים רגע, ומיוצר עד תפלת לחש חמש עשרה רגע, ותפלת לחש (שמוע) לכה"ם כעשרה רגע, וכשיתרגלו להאריך ההרגל יעשה טבע שני אצל רבים, ואפי' אלו שלא יזכו להשאר תמיד בין כותלי הישיבה. ומפני העול של אשה ובנים יהי' נאלצים להתרחק מכותלי הישיבה, גם או יצלצלו תמיד באזניהם באשר הם שם. תפלת הישיבה, ואיזה ביטול הזמן יש בזה אם יקח התפלה עוד רבע שעה הלאי שלא יבטלו זמן על דברים של שקר

תורת היראה

כמו קריאת העתונות וכו'. ומה לנו מהומן אם לא עבודת יוצרנו יוצר הכל אשר למענו נוצרנו ובאנו לעולם השקר וההבל הלזה :

ולאחר העיון והתבוננות היטב בד"ר ראיתי מה עמקו מחשבותיו ומה רב חילו גם בחכמת היראה. דרבינו לא התכוון בדברים אלו למעט אלא לרבות. לא למעט בא את דברי הא"ח להרא"ש דכתב וז"ל להרחיק גאווה וכעס וגער ביצר הרע המשיאך ללכת בדרכי לבך. וחז"ל אמרו לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אם נצחו מוטב וכו' ופרש"י שיעשה עמו מלחמה וזה צריך להיות לעולם ואז מועיל תורה וק"ש וזכרון יום המיתה. ורק הלימוד בספרי היראה כפי הנהוג בישיבות מביאה את האדם לבחינה של לעולם ירגיז אדם וכו' כפי שרבינו בעצמו סמך את ידיו עליו כמובא בקטעים הנ"ל, היינו שידבר אל לבו ואל כל אבר ואבר כמוש"כ החוה"ל בהרבה מקומות שיוכיח את נפשו ויכלימנה. כי אין נפש של חלק הכסיל של האדם נכנע אלא בגערה וצעקה כדכתיב תחת גערה במבין [והארכנו בזה כמקור היראה אות רמ"א עייש"ה] ובפרט אם יזכה גם לשפוך נפשו להשם ולהתפלל במיוחד על כל מדה וסדה, ולפתוח את הלב כמוש"כ בשם הגרי"ס כי אין עצה לטמטום הלב אלא תפלה וכתוב בסדור הגר"א בשם הגר"ח מוואלאזין זצ"ל וז"ל תריפה לכעס ודברים בטלים ולה"ר והסתכלות עריות ושיחתן, שיקדים תפלה לצרה וכו' וירבה בזה מקירות לבו ויושיעוהו ד' ע"כ.

ולא למעט בא מה שכתב הר"מ [ועוד ראשונים] פ"א מה דיעות ה"ז וז"ל וכיצד ירגיל האדם עצמו בדעות ה"ה שיקבענו יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי וכו' ושם פ"ב ה"ב וז"ל וכיצד היא רסואתם מי שהוא בעל חימה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל שלא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו ואם היה גבה לב וכו'.

תורת היראה

ולא למעט בא ח"ו המשנה בריש פיג דאבות עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו'. עקביא בן מהללאל שאין עזרה ננעלת על כל אדם בישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל (עדות פ"ה מ"ו). הוא מורה לנו את הדרך לקניית היראה ולתקון המדות. דלא ע"י התמדת התורה ועמל בהלכה לבד. יתקן את המדות ויקנה יראת חטא. אלא ע"י החבינות חמידות וחזקה עד שידמה לו כאלו בעיניו רואה את זאת. היראה שכלית אצל האדם בהחכמתו עליה בדברים המורגשים בחוש ובוה יהי פחדו וידאתו ית' על האדם, ואי אתה בא לידי עבירה". לא אמר ואי אתה חוסא, משום דאינו מספיק מה שהאדם מחגבר בכח על יצרו ואינו חוסא, אלא שהוא צריך להשתדל. היינו ע"י ההתבוננות התמידית בדברים האלו. יבא למצב כזה שבלתי אפשרי לו לחטוא, וזו היא מדרגת יראת חטא. ועל יראה כזו אמרה תורה למען תהי יראתו על פניכם לבלתי תחטאו.

ולא למעט בא מה שכתב הגרי"ס ז"ל במכתבים שלהתהסך מרע לטוב אי אפשר בלא מוסר, והרי רבינו בעצמו מזכיר לשבח את דברי הגרי"ס בכל הדרת הכבוד. ואם תאמר במה דברים אמורים במי שאין תורתו אומנתו או שאינו לומד תורה לשמה, אבל מי שתורתו אומנתו ולומד לשמה לא צריך לספר יראים, שני תשובות בדבר. אי דמי שטועה בעצמו בזהמ"ו וסובר דכבר הגיע למדרגת תורה לשמה בא הרחי"י בשע"ק וכותר את טעותו. דכתב דמי שאומר שלומד תורה לשמה התנא ר"מ מכחישו. ב. דהא דאמרינן במסכת סוטה דתורה מגני וסצלי הוא דוקא מחטאים ועונות ולא מכלולן המדות, ומנא אמינא לה מהא דגרסי בסנהדרין (ק"ב א') דתורתו של ירבעם בן נכט לא היה כה שום דוכי דבר אחר כשמלה חדשה שחידש דברים שלא שמעה און מעולם מאי ושניהם לבדם בשדה אטר רי יהודה אמר רב שכל תלמידי

חכמים דומין לפניהם כעשבי השדה וא"י שכל טעמי התורה מגולין לפניו כעשבי השדה ע"כ לשון הגמרא, ולמה לא הגין עליו תורתו, ומי טרדו מן העולם, והשחית את ישראל לפני אביהם שבשמים לא הגאווה ורדיסה אחר הכבוד. והקנאה, כמבואר שם, ומי זה האיש שיש לו לב בשר ולא נחוד לבבו בלמדו את החו"ל הזה.

ולאחר התכונות בספרים ראיתי שבנקודה הזאת כבר דברו בה רבותינו ז"ל, ז"ל האבן שלמה (ליקט מספרי הגר"א) ענין התורה לנפש דוגמת המטר לארץ שמצמיח מה שנורע בה סם חיים או סם מות כן בתורה מצמיח מה שבלבו אם לבו טוב תגדיל יראתו ואם בלבו שורש פורה ראש ולענה יגדל הטינא בלבו, כמ"ש צדיקים ילכו בם וטושעים יכשלו בם וכמ"ש למיימינים בה סמא דחיי, ולמשמאלים בה סמא דמותא, ע"כ צריך לפנות לבו בכל יום קודם הלימוד ואחריו וכו' וצריך לזה ערמומית גדולה ערום ביראה כנגד הנחש הערום והמתעצל לחטט אחרי כל מדה רעה אינו מועיל לו כל הגדרים והסייגים שהוא עושה כי כל מכה שאינה נרפאת בסנים וכו' ואף גדר התורה שהיא מגינה ומצלי גהרס בעצלותו ע"כ עוד שם וגם התורה נקראת אור והעולם נקרא חשך. כמ"ש והיה במחשך וגו' וכל זמן שאין החושך גדול כל כך, אז ניצל האדם באור שבידו מכל מכשול אבל אם החושך גדול הוא מאד - חשך, ענן וערפל, שאז ע"י האור שבידו מתבלבל ונבוך יותר, כך מי שהוא משוקע בהבלי העוה"ז ומעשיו מקולקלים, אז ע"י התורה מתבלבל ונבוך יותר ומחשבותיו מבלבלים אותו יותר ואמרו בגמרא וכו' עכ"ל.

וצ"ע דשם באבן שלמה אות מ"ג מביא מהגר"א וכל התחבולות של המדות שנאמר בתחבולות תעשה לך מלחמה והוא כל מ"י אבות הכל במי שאין תורתו אומנתו אבל כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ומלבשתו ענות ויראה

ע"כ ונראה דיש שורש המדות ויש שלימות המדות. דבאמת אין
 ביד האדם לתקן מדותיו על צד השלימות. וכמו ש"כ הגרמח"ל
 בחס"י פ"י וז"ל אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות
 הנה עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים וירגיל
 עצמו בעבודה ובוריוותה וחגבר בו אהבה אל בוראה והחמדה
 אליו הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מענייני החומר וידביק
 דעתו אל השלימות הנפשית עד שסוף סוף יוכל להגיע אל
 הנקיון השלם שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבו בהתגבר
 בו החמדה האלהית ואז השאר ראייתו זכה וברה כמו שכתבתי
 למעלה שלא יפותה ולא ישיגהו חשך חמירותו וינקה במעשיו
 מכל וכל עכ"ל, הרי מבואר דשלימות המדות בא ממילא לאחר
 שנתגבר החמדה האלהית. ועל שורש המדות תנן במ"ח דברים
 התורה נקנית, ועל שזימות המדות תנן הלומד תורה לשמה
 זוכה לדברים הרבה וכו' אלא א"כ כבר תיקן התחלת המדות.
 אבל זולת זה אדרבה התורה מבלבלתו יותר כנ"ל בשם הגר"א.
 והגר"ח זצ"ל מוואלוז'ין בספר נפש החיים האריך מחובת
 חורת היראה, וז"ל (שער ד' פ"ז) ולזאת ראוי להאדם להכין
 עצמו כל עת קודם שיתחיל ללמוד, להתחשב מעט עם קונו
 ית"ש בטהרת הלב ביראת ה', ולהטהר מעונותיו בהרהורי
 תשובה, כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בדבורו ורצונו ית"ש
 וגם יקבל ע"ע לקיים ככל הכתוב בתורה שכתב ובע"פ ואשר
 יראה ויבין דרכו והנהגתו מתוה"ק, וכן כשרוצה לעיין בדבר
 הלכה ראוי להתפלל שיזכהו ית' לאטוקי שמצתא אליבא דהלכתא.
 וכן באמצע הלימוד הרשות נתונה להאדם להפסיק זמן מועט.
 טרם יכבה מלבו יראתו ית"ש שקיבל עליו קודם הלימוד
 כשרז"ל עוד (שבת לא) משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי
 כור של חטים לעליה וכו' א"ל צירבת לי בהן קב חומטין א"ל
 לא. א"ל מוטב שלא העלית וכו' ע"כ ומתוך לשונו משמע
 דחיוב הכנה קודם הלימוד הוא לאו דוקא בחלק ההלכה אלא
 כ"ה בכל חלקי התורה.

והנה שם בנה"ח לא איירי אלא בחיוב עמלות היראה של הכנה ללימוד התורה, אבל אינו מבואר שם החיוב בעמילות בספרי היראה מה שנוגע לחקון המדות, אבל דבר זה נחבאר בארחות חיים הנדפס בסדור הגר"א הנהגות של הגר"ח ז"ל אנדה ללמוד מדרש ועין יעקב והמה מושכין את לב האדם להכוית"ש וכו' אכן להשוטדים והוגים בתורה ורואים שבדבר אחד מתגבר עליהם היצה"ר אזי חוב ומצוה לחזור תמיד אחרי ספרי מוסר המדברים בעניינים אלו, וללמוד היטב כמה פעמים בשברון לב עד שיכנע לבבו הערל ולא ישאר עוד שום שמץ ח"ו, ומה טוב ויפה הדבר למאוד לבע"ב העוסקים תמיד במו"מ ללמוד ספרי מוסר לעורר לבכם האטומות לקבוע עתים לתורה הלכה ואנדה ע"ל [ושם באוהלי חיים ז"ל ורבינו הגר"א היה מחבב ספר מגורת המאור, וס' חובת הלבבות, ובמקום שער היחוד היה אומר ללמוד ספר הכוזרי הראשון שהוא קדוש וטהור, ועיקר אמונת ישראל והתורה תלוין בו גם הספר מסילת ישרים מרמח"ל ז"ל]:

והנראה מדברי הגר"ח ז"ל דשלשה דינים יש במצות לימוד תורת היראה, א' הכנת הלב ליראת שמו ית' קודם הלימוד ומקורו משבת הנ"ל, ומבואר בדבריו דאע"פ דדבקות ולשמה אינו מעכב בלימוד התורה, אבל תנאי זה הכנת הלב ליראת השם מעכב כדאמרי' שם מוטב שלא העלית:

ושו"ר שכן מבואר להדיא ברוח חיים על אבות ס"א מ"א ז"ל אבל אם ילמוד מבלי שתקדים יראה הרי כחומטין למעלה ולמטה ירום לבבו או יקנטר ח"ו ונוח לו שלא למד ע"כ:

[וזהו כל הענין של קבלת התורה כדכתיב וירא העם ויגעו וגו' ולפיכך יש מן התנאים דס"ל בברכות כ"ב א' דבעל קרי אסור בדברי תורה דכתיב והודעתם לבניך ולבני בניך וכתוב בתריה ז"מ אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובויע, אף דובים ומצורעים ובוועלי נדוו]

תורת היראה

מב

מותרים בלימוד החורה לפי שאין דברי תורה מקבלים טומאה משום שהם מוכנים לחורה שאף הם יכולים להיות באימה וברתת, אבל בע"ק אע"פ שטומאה קלה היא כיון שמתוך קלות ראש הוא בא, אינו מוכן לחורה, וע' יומא ד' ב' לא אמרו אלא לאיים עליו כדי שיקבל עליו דברי תורה באימה וביראה ברתת ובוזע וכו'] ואין שיעור בכמות הלימוד אבל יש שיעור באיכות הלימוד שילמוד עד שיתעורר לבו ליראתו ית', ולסתר מעונתיו בהרהורי תשובה כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בדבורו ורצונו ית"ש וזה תלוי לפי המקום וזמן והאדם.

ב' ללמוד באגדה ובמרשים ובספרי היראה למשך לבו למקום, והנראה מדברי הגר"ח דדוקא ההתכוננות ביראת ה' או ספרי מוסר הנוסדו על חקירת שכלי בענייני המדות, כיון שלא נוסדו על מדרשי ואגדות חז"ל אינם בכלל חורה ממש, אלה הם מכלל הלכות דרך ארץ דפליגו תנאי בברכות שם אם הלי' דריא יש להם דין תורה או לא, והם נקראים קב חומסין אשר יש לצמצם לפי השיעור הראוי, אבל מדרשי ואגדות חז"ל הם תורה ממש ובכלל זה נראה גם אלו ספרי היראה הנוסדו על אגדות ומדרשי חז"ל כמו המס"י והחזה"ל וכדומה: וניתן גם לומר דכוונתו גם על ספרי היראה הנוסדו על אגדות חז"ל דנחי דמקיים מצוות ת"ת, אבל מצות ידיעות התורה אינו מקיים אם קובע עיקר לימודו בספרי יראים. וצ"ע.

ג' ,אכן להשוקדים והוגים בתורה ורואים שכדבר אחד מתגבר עליהם היצה"ר אז חוב ומציה לחזור תמיד אחרי ספרי מוסר המדברים בעניינים אלו וללמוד היטב כמה פעמים בשברון הלב עד שיכניע לבבו הערל ולא ישאר עוד שום שמץ ח"ו ור"ל דמצוה זחוב ללמוד אפ"י ספרי מוסר הנוסדו על חקירת שכלי בענייני מדות שאינה מעיטר תורה, וכאן אין מידדן בקב חומסין בשיעור הזכות הלימוד, אלא ירבה הלימוד בהם עד שיכניע לבבו הערל.

תורת היראה

מג

ועוד מצאנו לרבתינו ז"ל שאין תורה סגני ומצלי מן כשלוך המדות, ואד בא על בעלי תורה נוסף חיוב בעמלות היראה שלא יכשלו בגאווה. עיי בס' ראשית חכמה (הנדפס בלבוש בשנת תרס"ד) בהסכמת הגאון ר' יוסף שאול האבדי"ק לביב וז"ל ושמעתי כי זקני הנאון מהרש"ל ז"ל אשר היה לו מרכיח בכל יום, והוא עומד לפניו מלא קומתו כנורע, ומעת אשר זרח המחברת הלז אך יצא יצא להביא המחברת הלז להוכיח בו אמר המהרש"ל בענותו אשר עד כה לא ידע איזה מקום היראה הטהורה ע"כ, וכן ספרו על רבן ישראל ר' העשיל ז"ל רבו של השי"ך שהיה לו מוכיח וגם באמצע הדרשה כשראה בו המוכיח איזה הרגש אשר אינו ראוי לפי גודל קדושתו הוכיח אותו בפני קהל ועדה וקבל התוכחה ופסק או הדרשה, וכן נשמע על עוד מגדולי עולם, ובספר יערות דבש ח"א דרוש א' כתב וז"ל והנה כבר אמרנו כי ימים אלו ראויים לקבוע בתורה כי היא סם חיים אבל באמת לבעלי תשובה כאשר אנחנו בעונותינו הרבים רובם ככולם צריך תפלה כי לולא תפלה ותחינה אין תורתנו מועיל כי במקום צואה התורה תועבה ואנחנו מלאים צואה בעוה"ר לרוב עונות וליכלוכים אבל בתפלה ירחף ד' את את צואת בנות ציון ועיקר תפלה בהכנעה ושברון הלב וכו' מובא כ"ז בס' התרגשות הלב והמתבונן בזה ירעד כל לב אם הדברים הללו אמר הארי בתורה וקדושה ברורות שלפנינו מה נאמר ברורותינו, ואם המהרש"ל ועוד גדולי עולם היה להם מוכיח אנחנו מה נעני בתרייהו :

והחיד"א וז"ל כתב נמי בספר כסא רחמים על אבות וז"ל ואדרבה התלמידי חכמים העוסקים בהלכות זמנין שגבה לבם שסבורים שהם חכמים וח"ו יבואו לכלל גאווה והיצי"ר רודף יותר אוהם שעסקו בחי"ת כמ"ש בסוכה ג"ב א' לכן צריך שילמדו מוסר להתעורר ליראת השם ולהכנעה ואז תורתם רצוי' ע"ל ובליקוטי מוסר מהחיד"א המובא בספר אורות אלים מבעל מלא יועץ כתב וז"ל ואותם הח"י שאינם רוצים ללמוד מוסר

על הרוב הם מתגאים בלימודם וחושבים שהם חכמים גדולים ואינם חשים להתפלל כהוגן וכו' ותיח אשר נגע יראת ה' בלבכם ימהרו לשוב וילמדו מוסר ותיכף יכירו בגאותם ומהות לימודם ואשר נכשלים בכמה עניינים וישבו אל השם ואז לימודם יעלה לרצון וכו' [ומה שמשמע מספרו מדבר קדימות המחובר לס' עין זוכר דהמתמיד בלימודו א"צ לספרי מוסר, כבר מצאתי לקדוש עליון בספר התרגשות הלב שתירץ א"ז שפיר]:

וידוע דברי הח"ס זצ"ל שאמר שביום שאינו לומד מוסר מרגיש קרירות בעבודת השם, ומפורסם גדולת קדושת הח"ס, שזכה לגלוי אליהו, והתפאר שמעולם לא חשב מחשבה זרה בתפלתו. וגם ידוע מה שהזהיר המגיד להב"י שיקרא בכל יום קריאה מועטת בחוה"ל להכניע הלב, לפ"ז נראה דמש"כ הגר"א [מובא לעיל] דהלומד תורה לשמה אינו זקוק לספרי מוסר, היינו שא"צ ללמוד מוסר הרבה, אבל מ"מ צריך ללמוד מעט בספרי היראה, וכן נהג הגר"א בעצמו כמובא במעשה רב.

ובאבן שלמה מובא דברי הגר"א דמה שמדקדק בלמודו מועיל לתיקון המעשים והמדות והמע"ט ע"ש, היינו דגם זה מועיל, אבל לא זה בלבד וכן אומרים בשם הגר"ס ז"ל על הלומדים במהירות מאין יהי. להם יראת שמים. ואחרון אחרון הוא דברי הגמרא תענית כ' א' מעשה שבא רשב"א ממגדל גדוד מבית רבו והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת הנהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה נזדמן לו אדם אחד וכו' עיי"ש. [ולא נענש אלא על שהזיח דעתו ולא מה שבזיה אותו האיש, שהרי אוחו איש היה אליהו א"כ הוי נסיון והוי כאונס דלא יכול לעצור את התפעלות נפשו מפני שהיה מכוער ביותר שלא יצויר זאת במציאות, והבן את זה] והרי רשב"א בודאי היה לומד תורה לשמה, והאיך יצויר שע"י התורה יזיח דעתו:

ובחגיגה ט"ו ב' אשכחיה שמואל לרב יהודה דתלי

תורת היראה

מה

בעיברא דדשא וקא בכי א"ל שיננא מאי קא בכית א"ל מי זוטרא מאי דכתיב בהו ברבנן איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים איה סופר שהיו סופרים כל אותיות שבתורה איה שוקל שהיו שוקלים קלין וחמורין שבתורה איה סופר את המגדלים שהיו שונין ג' מאות הלכות כמגדל הפורח באויר ואמר רבי אמי תלת מאה בעי בעו דואג ואחיחוסל במגדל הפורח באויר ותנן ג' מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא אנן מה תהוי עלן ע"כ ואם רב יהודה היה בוכה ומפחד מהעוה"ב שלו דשמא תורתו שלא לשמה הוא כתורתו של דואג אנן מה נאמר ומה נצטדק.

[ויותר ממה שכתוב כאן הלב מרגיש, אבל מפני הוצאות הדפוס כי רבים הם אני מוכרח לצמצם במועט המחזיק את המרובה, ותן לחכם וגו' ומטעם זה לא רשמתי רק אחדים מספרי היראה, והשמטתי עשרות ספרים המחייבים את הלימוד, ולעומת זאת לא מצאנו אפי' אחד מרבתינו שיאמר דהלומד תורה אינו זקוק לספרי יראה:]

ומהאמור גלמד. כי דעת רבינו ודעת רבותינו כלם כי אפילו מי שתורת ד' חסדו ויראת ד' מנת חלקו ומדקדק במצות הוא צריך לקבוע שיעור קבוע בכל יום ללמוד ספרי יראים בשפתים דולקים, ובקול עצב בעיון הלב והמחשבה ובהרגשת הלב והתפעלות הנפש, ולאחר כל זאת ההכרח גם להתאבק בעפר רגלי בעלי השיחות לשמוע דברי תוכחה בגנות הגאווה ושאר מדות, והאומר היפך עליו להביא ראיות לסתור דברי רבותינו ז"ל אשר מפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים:

ונחזור לדיר שאמרנו דרבינו לא לגרוע בא אלא להוסיף, דידוע דחומרן של מדות לפי שהטבע פועל בהם הרבה כי ע"פ רוב נמשכין מהמוג ותכונה של האדם וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע מלחמה חזקה היא לפי רבינו מיעץ שיתחיל בבחי' הקלות ככתוב בכחבי הגרייס ז"ל, זאת ועוד דמלבד חומרן מצד עצמן היינו מצד קושי הטבע עוד הגורם בכשלון המדות ההרגל

מנעוריו הנעשה כטבע שני, ועוד שאין רעתם מפורסמת כל כך, לפי היצר מורה לו התירים והולך במהלך הרגלו כעור באפילה. ועל דבר זה פועל הזהירות ודקדוק בזינים, דבזה מעט מעט הוא יוצא מההרגל של מלומדה ומעט מעט הוא מתרגל לשום לב למעשיו ודרכיו, ועיז הדרך אמרו ז"ל תורה מביאה לידי זהירות, וזהירות מביאה זריזות ונקיות :

ועוד אני רוצה לעורר בענין חשוב מאד בב"מ ליג א' גמרא אין לך מדה גדולה מזו ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן גמרא הא גוסא קשיא אמרת גמרא אין לך מדה גדולה מזו והדר אמרת ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא אמר רבי יוחנן בימי וכו' עיישיה כל הסוגיא ולכאורה יפלא דכיון דבין משנה ובין גמרא שניהם עיקרים, האיך טעו בזה, ולמה לא דרשו מתחילה דשניהם עיקרים, אלא אנו רואין מזה דכן הוא טבע הרברים דבומן שכולם היו עסוקין במשנה לא אצטריכו לזרו על לימוד המשנה שהרי בלה"כ כלם עיקר לימודם במשנה וק מצאו החוב לזרו בעיקר על לימוד הגמרא, ובהמשך הזמן נשתבש בטעות בהעדר הידיעה הזאת דשבקו כולא עלמא מתניהין ואזלו בתר הגמרא, והיו גאלצים מחמת זאת לילך שוב בקצה האחרון ודרשו ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא, וכשתבין היטב את המשל הזאת תבין מעצמך את הנמשל כי אין העת והעט בידי לבאר הכל, ותן לחכם ויחכם עוד.

ובהעדר היויעה הזאת, כמה נדחו מהאור האמתי מהאור הצח ומצוחצח בזמן שגאון וקדוש ישראל רייס זצ"ל הרעיש את העולם על סהרת המדות והלב, שהחרדים והמספחים מפני חדשות, טעו ושגו מאד, כאילו חיו שכוונת הגרייס ז"ל שהחיצוניות אינו עיקר, ולא התכווננו ולא ירדו לסוף דעתו העמוקה שמוה שהרעיש העולם על סהרת המדות והלב, לא בא למעט אלא לרבות, דמה שנוגע לחיצוניות הרי כל בית ישראל וגם הרחוב היו אז ברום המעלה, ולעומת זאת מצא הגרייס ז"ל

את ההשחחה הגדולה בעניינים העומדים ברומו של עולם במכשולי המדות, ובעבודת התפלה וביראת מצות אנשים מלומדה ואדרבה יש לנו הוכחות הרבה היאך שגאון ישראל וקדושו חרד על כל דבר חיצוני וכמה חרד שלא לזוז אפילו זיו כל שהוא מהחינוך המקובל ומה שבאיוה ישיבות לא השגיהו על חיצוניות, ויש אומרים שלפעמים הקפידו נמי שלא לדייק בחיצוניות, היתה זאה רק בבחי' הוראת טעה לבד לפי המצב של הזמן והמקום, אבל לא היתה הכוונה לעשות מזה תורה שלימה לדורות: מן הראוי כאן לבאר ולסלק את טענת רבים וכן שלמים לאמר ראה דבריך טובים ועכ"ז רואים אנחנו כמה מהמחזיקים בשגיני המוסר ולא יעמוד להם בסני חיצוי היצר והמדות הפחותות שולטים בהם עם למודם המוסרי, ועוד יש להאריך ולבאר את מפסדי הלימוד הלזה, ואת דרכי הלימוד אבל אכמ"ל עוד, ומעט מזה כבר נתבאר בספר דברי יהושע מאמר א' להגה"צ ר' יהושע העליר זצ"ל.

השמטה לפ"א

אות ט

כאשר זכה שכל האדם לראות אמתת מציאתו ית' מיד כנס בו שמחה גיל אין קץ, ושנשמתו נעימה עליו, והדמיון משלים עם השכל לחוות בנועם ד', וכל תענוגי בשרים חמקו עברו, ונפשו העדינה מתעטפת בקדושה וכאילו פירשה מגוף העכור ומשוטטת בשמי שמים, ובהעלות האדם בערכי קדש אלו נגלה לפניו עולם חדש, כי אפשו לאדם בעולם הזה להיות כמלאך לרגעים, וליהנות מזיו הקדש, וכל תענוגי עולם הזה כאפס נגד ענן של דביקות האדם ליוצרו ית' הנח הטמיר הלזה הוא אחד מכחות הטמירים שנתן היוצר בנשמת האדם, וכח זה מעיד על קשר הגבר ליוצר כל היצורים, ואשר נכרא לעבוד את בוראו ולדבקה בו.

אות י'

ההבדל במדות הנפש לכאורה אינו ענין וקשר למדת חכמתם של האישים הנבדלים, ומדות משחתות לא יגרעו חכמת בעליהם, כי לחכמה צריך כשרון החכמה, שכל טוב, ולב מבין, ומה הפסד לקנין החכמה אם הוא איש אכזרי נטול מדת הרחמים, או אם הוא גבה רוח ורודף אחר הכבוד, וכיוצא בו מן המדות הזרות, אבל אין הדבר כן באמת, כי חדל אצילות הנפש ונועם המדות הוא חדל בקנין החכמה הנטועה הרגשות נעימות כיסוד החכמה [אות י"א נעתק למעלה בהערות על האגרת הרמב"ן]

השמטה להערות

וביזמא ארז"ל למה נקראו שמם אנשי כנסת הגדולה שחזירי עטרה ליושנה וכו' דניאל אמר עכו"ם משתעבדין בכניו איה גבורותיו לא אמר גבור אתו אינהו ואמרו אדרבא זו היא גבורתו וכו' את זשם הנצחי שזכו להקרא בשם אנשי כנסת הגדולה לא זכו רק מחמת גדלותם בתורת ההלכה אלא מחמת שזכו לברר הלכה מה' אמונה ובטחון ובדרכי שמים בהנהגת בריותיה, ולא שחידשו אלא החזירו עטרה ליושנה :

ובפ"ק :עירובין שתי שנים ומחצה נפלגו ב"ש וב"ה חד אמר נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא וחד אמר נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ועכשיו שנברא וכו' ע"כ כמו שנפלגו ב"ש וב"ה במצות מעשיות ובהלי' איסור והיתר כמו"כ נפלגו בדברים שאינם נוגעים כלל למצות מעשיות אלא ענין מחשבי לבד, ולא יום אחד ולא שני ימים אלא שתי שנים ומחצה ומובן שכל אחד הביא הרבה ראיות וסברות לצטתו עד שעמדו במנין וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא הרי מפורש ומבואר באר היטב שאין משתמע לתרי אנפין דגם תורת היראה מעיקר התורה.

ארחות חיים לרבינו הרא"ש ז"ל

ואלה הדברים שיוהר בהם לסור ממוקשי מות, לאור
באור החיים

א) להתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק (ב) וכן מן החניפות. ג) וכן
מן השקר והכזב. ד) וכן מן הליצנות. ה) וכן מן
הרכילות. ו) וכן מן הכעס. ז) ח) שיוהר ממכשול הנדרים: מאונאת
הבריות הן בממון הן ברברים ומקנאתם ומשנאתם. ט) שלא יכנה
שם לחבירו ושלא יקראנו בכינוי שכנוהו אחרים אם לא
יהיה נזכר ונכבד בשמו. י) שלא יספר לשון הרע ושלא

פירוש הקצר

א. להתרחק מן הגאווה וכו'. ט"י כמו שכתב הר"מ בפ"א
מה' דעות דאע"פ דדרך הישרה היא מדה בינונית. אבל יש
דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית אלא יתרחק מן הקצה
האחד עד קצה האחר והוא גובה הלב. וכתב שם הר"מ וז"ל וכן
הכעס מדה רעה היא למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד קצה
האחר, וילמוד עצמו שלא יכעוס ואסילו על דבר שראוי לכעוס
עליו, וכן הם דברי רבינו. ומשמע מד"ר דה"ה בד' כתות
שאינן מקבלות פני השכינה דצריך להתרחק עד קצה האחרון
וכן יש לדקדק מלשון הר"מ. ובשקר מקרא מלא דיבר הכתוב
מדבר שקר תרחק.

ז. ח. שיוהר ממכשול הנדרים, הא דלא קאמר שיתרחק
מן הנדרים כלעיל, וכדאיתא לקמן בד"ר אות כ"ג משום
דלפעמים מצוה לנדור לפי קאמר שיוהר שלא יכשול בנדרים
אלא יזהר לקיימם:

ט. שלא יכנה שם לחבירו וכו' שיטת רבינו כשיטת
הת"י מגילה כ"ז ב' ד"ה ולא. דכינוי שאינו של גנאי ולא של
שבח יש להחמיר:

יקבלו. יא) שלא ישב עם יושבי קרנות ולא בישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ. יב) שלא יסתכל באשה שהיא אסורה לו. יג) שלא ישיח עך כוס של ברכה. יד) שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפלת לחש ולא בעוד ששייך חזר ומתפלל התפלה אא"כ בד"ת או בדבר מצוה או לתת שלום ולהחזיר שלום (טז) שלא ידבר בקריאת הלל ולא בעוד ששייך קורא בתורה. (טז) שלא יסעוד בסעודת הרשות. יז) שלא ישיח שיחה בטילה ויזהר ללמוד בלילה עד שישין מתוך דברי תורה

זירוש הקצר

יב. שלא יסתכל באשה שהיא אסורה לו. ה"ה באשה שאינה אסורה לו כגון סנויה נמי אסור להסתכל כדלקמן אות מ' אלא דכאן דכתב בלשון לאו למי' דוקא באשה שאסורה לו אסור דיש ע"ז לאו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ואיסור הסתכלות בסנויה דילמ' מונשמרת כתבו רבינו לקמן "השטר" מלהסתכל באשה ואפילו סנויה:

יג. שלא יסיח על כוס ברכה, ר"ל אסור לדבר משעה שנוטל הכוס ב'דו, וכן אסור להסיח דעתו וכ"ז מבואר בכרכות ג"א ב' וטושי"ע סי' קפ"ג סע' ד' וסע' ו':

יד. שלא יספר וכו' אא"כ בד"ת או בדבר מצוה וכו'. פי' דבעוד ששליח צבור חוזר התפלה מותר להפסיק בדברי תורה או בדבר מצוה או לתת שלום ולהחזיר שלום, והא דמתיר בד"ת איירי דיש עשרה זולתו. [ואולי אפי' באין עשרה זולתו אלא שמכוון לסוף הברכה לענות אמן לראוי וצ"ע] אבל האחר' בסי' קכ"ד מחמירים בדברי תורה אפילו ביש יו"ד זולתו, וכן מוכח מאגרת החשובה לרבינו יונה ז"ל, ואפשר לומר דגם רבינו ס"ל הכי אלא מה שאמר דברי תורה אינו ר"ל לימוד התורה אלא כגון להויות הוראת הנחיצה דומיא דדבר מצוה או לתת שלום:

טז. שלא יאכל סת' וכו', שיטת רבינו דאין חילוק במא

ולא מתוך שיחה במילה. יט) שלא יכניס עצמו בספק חשיכה ויזהר בני גיתו על שמירת שבת ויקדים להתפלל ערב שבת תפלת מנחה כדי שיקל עליו שבת מבעוד יום. ט) כשיגיע עת תפלה מגי תפלות שביום יניח כל עסקיו ויתפלל וראש כל הדברים שישמיר את עיניו מכל דבר שאינו שלו, כא) אל ידבר

פירוש הקצר

נכרים בין של בעלי בתים או של פלטר, וכן מביא משמו הטור ביורד סי' קי"ב וע' באחרונים.

יט. שלא יכניס עצמו בספק חשכה וכו'. פי' לפי שמצוה לקבל שבת מבעוד יום לפי' יקדים להתפלל מנחה, דאם יקבל עליו לא יוכל להתפלל עוד מנחה, וכן נפסק באו"ח סי' רס"ג סע' ט"ו ועיי"ש מ"ב ס"ק מ"ג בשם אחרונים:

אבל מלשון רבינו משמע קצת דתפלת מנחה מעכב את קבלת שבת ולא משום דאם יקבל שבת לא יוכל להתפלל מנחה. לפי' היה נראה לומר, דסתם קבלת שבת בימיהם הוא תפלת ערבית, ואם יתפלל מנחה לאחר פלג המנחה לא יוכל להתפלל ערבית קודם ערב, כמבואר כ"ז בריש ברכות ובתו' ורא"ש שם. לפי' מה שאמר ויקדים להתפלל, ר"ל קודם פלג המנחה, [נכתבתי זאת קודם העיון, וצריך עוד עיון בזה]:

הנה מבואר בדברי רבינו דמצות תוספת שבת אינו מקיים על ידי פרישה מהמלאכות אסורות גירדא אלא שצריך גם בפירוש לקבל עליו שבת ע"י אמירת ברכו, או מזמור שיר ליום הצבת, כמוש"כ המ"ב בסי' רס"א ס"ק כ"א:

כ כשיגיע עת תפלה וכו' וראש כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו, פי' כדי להנצל מקנאה וחמדה יזהר לשמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו, וכשלא יקנא ולא יחמוד מה שיש לחבירו, יהא בנקל לו להניח העסקים ולשמור זמני התפלה, וכן כשישמור זמני ההפלה יחזק האמונה בהשגחה פרטית שזו היא שורש התפלה ויאמין שהכל בהשגחה פרטית

תורת היראה

נב

בין נטילה לברכת המוציא ויקדים שלום לכל אדם. כב) לברך את בוראו שהשביע נפש שוקקה ואם יקללוהו בני אדם או יחרפוהו אל ישיב להם דבר אלא יהא מן הנעלבים. כג) אל יצא לריב מהר ויתרחק מן השבועות ומן הנדרים כי בעון נדרים בנים

סירוש הקצר

ואין אדם נוגע במוכן לחכירו וממילא ישמור עיניו מכל דבר שאינו שלו ולא יקנא ולא יחמוד:

כא. אל ידבר בין נטי וכו'. במקור החיים כתבתי בשיטת רבינו דמותר להקדים שלום לכל אדם לאחר נטי לסעודה. ויהא מובן סמיכה לשון רבינו, לפי שרבינו לשיטתו דאיסור המסקה לאחר נטי אינו אלא חומרא. אבל מלשון הג"ה בש"ע קס"ו משמע קצת דמדינא אסור. לסי' אין להקל בשאלת שלום לאחר הנטילה:

כב. לברך את בוראו שהשביע וכו'. פי' שיברך ברכת הנהנין והמוזן בכוונת הלב ובהכרת השכל שהשביע הבורא נפש שוקקה והוא מלשון המקרא (תהלים קז, ט) כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב.

ובביאור סמיכות דברי רבינו נראה דלא איירי דוקא בברכת המוזן והנהנין אלא בכל הקנינים וכל הטובות שיש לו הוא צריך להכיר ולהרגיש שהוא צריך להודות ולברך רק את הבורא מבילתי הנכראים, וכל הטובות שהוא מקבל מהנכראים הם רק טובות הבורא לבד, וכשיחשוב בזה המאמין לא יתפעל כלום מדברי הנכראים ולא ישיב להם אלא יהא מן הנעלבים:

כג. אל יצא לריב מהר וכו'. ר"ל דאם יזהר שלא למהר לצאת לריב על ידי כן ינצל מן השבועות והנדרים. ומשיכ רבינו, ויתרחק כשום דאמילו לישבע על האמת ראוי להתרחק כדאיתא בטוש"ע סי' קנ"ו וכן בנדרים אמילו דעתו לקיימו כדאי יותר שיתן בלא נדר, וע' לקמן קס"ו:

מתים. כד) ויתרחק מן השחוק ומן הכעס כי מבלבל רוחו ודעות של אדם ויעבוד תמיד ליוצרו באהבה שלא יניח דבר לעשות מענין זאת התקנה, כז) לאהוב את די בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך ותחשוב באמרך את די אלקיך וגוי למסור גופך וממונך על קדושתו ובוה תקיים בעצמך דברי המשורר כי עליך הורגנו כל היום. כו) לבטוח בה' בכל לבבך ולהאמין בהשגחתו הפרטית

פירוש הקצר

כד. ויתרחק מן השחוק ומן הכעס וכו'. ר"ל אם יתרחק מהשחוק והכעס אז יעבוד תמיד ליוצרו באהבה, כי רוב הנפילות מעבודת הבורא בא מסיבת השחוק והכעס. והם גורמים להסיר מלב המאמין את היראה ואהבה:

וכשיעבוד מאהבה לא יניח דבר לעשות מענין זאת התקנה. לא כמו שהוא עובר רק מיראת העונש. דכשנוח לו הוא עובר, וכשיש לו מסריעים אשר צריך להחגבר עליהם מניח עבודת הבורא אבל העובר מאהבה לא יניח דבר לעשות מענין זאת התקנה פי' הדברים הנזכרים בספר הזה. ושמעתי שיש מפרשים דקאי על מה שכתב דיתרחק מהשחוק והכעס ור"ל שלא יניח שום דבר לעשות כדי לתקן מדת השחוק והכעס. לפי שהם הגורמים העיקרים. להסיר את לב האדם מעבודת הבורא ית', (ויש מי שפירש שר"ל שכל מעשיו יעשה מאהבה).

כו. לבטוח בה' בכל לבבך ולהאמין בהשגחתו הפרטית. כדי לבא למדרגת הכטחון צריך שיתברר קודם ויתאמת אצל האדם ההשגחה הפרטית. וגם כאמונה בהשגחה הפרטית לבד עדיין לא בא לשלימות האמונה, אם לא השתדל להוציא את האמונה בהשגחה הפרטית מכח אל הפועל, ולבטוח מד' בכל לבבו. ובוה תקיים בלבבך היחוד השלם פי' אבל אם לא השתדל לקיים את האמונה בהשגחה פרטית בפועל ממש אין זה אלא יחוד בפה ובשכל ולא יחוד הלב.

ובזה תקיים בלבבך היחוד השלם בהאמין בו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ועיניו על כל דרכי איש ובויתן לב וחוקר כליות כי מי שאינו מאמין אשר הוצאתיך מארץ מצרים אף באנכי ה' אלקיך אינו מאמין ואין זה יחוד שלם כי זה הוא סגולת ישראל

פירוש הקצר

כי מי שאינו מאמין אשר הוצאתיך וכו', פי' בתורה יש מצות עשה של אמונה בדי' ולהר"ם היא מכלל החרי"ג, וקאמר רבינו דאינו מקיים המצות עשה אלא אם כן הוא מאמין גם בהשגחה פרטית, כדכתיב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ללמד אותנו דאמונה ביציאת מצרים התורה על ההשגחה הפרטית על עמו ישראל הוא מעיקר מצות אמונה, ואין זה יחוד שלם, פי' כמו דאינו מקיים מצות אמונה כלעיל, כמו כן אינו מקיים מצות יחוד ה' ומצות קבלו עו' מלכות שמים, כדכתיב שמע ישראל ד' אלקינו וגו' כמבואר בספרי ואתחנן סו' ל"א אלקינו למה נאמר והלא כבר נאמר ה' אחד ומה ת"ל אלקינו עלינו הוחל שמו ביותר כו'.

כי זה הוא סגולת ישראל על כל העמים, דברים (ד, יט) ופן תשא וגו' אשר חלק ד' אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ד' וגו' ועיי'ש באבן עזרא, ובשבת קנ"ו א', וזה יסוד כל התורה כולה, פי' האמונה בשכר ועונש בעוה"ז ובעוה"ב ובהשגחה הפרטית, זה יסוד כל התורה כולה כמבואר במכות כ"ד א' בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחי' לפי שע"י האמונה הזאת מתקרב האדם לבוראו שזה תכלית כל הורה כולה, כדכתיב וכל מצותיך אמונה, זאת ועוד, ע"י שלימות האמונה בנקל לעמוד בנסיון ולקיים כל התורה כולה:

באופן אחר יש לפרש, דכל התורה מלמדנו יסוד זה שהוא האמונה בשכר ועונש והשגחה פרטית וכדברי הרמב"ן סוף פ' בא לאחר שהאריך הרבה כתב בזה"ל מן הנסים

על כל העמים וזה יסוד כל התורה כולה. כזו) להרחיק גאווה וכעס וגער ביצר המשיאך ללכת בדרכי לבך ואל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר. כח) מדבר שקר תרחק. ואל תוציא שם

פירוש הקצר

הגדולים המפורסמים אדכ מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו, שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם וכו'.

כז. להרחיק גאווה וכעס וכו'. ראשית תקון המדות להרחיק הגאווה וכעס, ועל ידי כן יזכה לצאת קצת מממשלת היצר והתאוה, ויכיר את דרכי לבו, וצריך לבעור ביצר הרע המשיאך ללכת בדרכי לבך: ואל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר, פי' דאסילו לאחר שהוא מרחיק ממנו הגאווה והכעס ומכיר את דרכי לבו, וגוער תמיד ביצר הרע, עדיין יצטרך להזהר מאד מפיתוי היצר המסית לאדם ואומר לו כי דרכיו דתינו דרכי הלב והם הגאווה ואכזרייהו הם זך וישר, ומצות קעבד, וכמו שכתבו הספיק שיש יצה"ר חומרי ויצה"ר רוחני ויש מפרשים דלפעמים האדם הוא במדרגה גדולה בעבודת השם, ומקבל עליו או איזה קבלה אשר מכיר ומרגיש שנחוץ לו זאת לעבודת השם ולאחר זמן היצר מקרר לו ומראה לו ההיפך, וע"ז אכר דאל תשט אל דרכיו האומר לאדם שאינה נחוץ לו הקבלה, או שיש בה איזה פגם, אל תשמע לו כי דרכיך שקבלת או הם זך וישר, ועל דרך הפשט הראשון עיקר. כח. מדבר שקר תרחק. כשיוהר משקר בדברים שבין אדם לחבירו בזה יקנה בנפשו מדת האמת ויוהר משקר שבין אדם למקום, וזה יביאנו שלא להוציא שם שמים לשקר ולבטלה ולא במקום שאינו ראוי אלא יזכיר שם שמים בכוונה בזמן הראוי ובמקום הראוי:

שמים לבטלה ולא במקום ממונף. כט) הסר ממך משענת הקנה הרצון משענת בני אדם והצנע לכת עם בוראך ואל תשים זהב כסלך כי זאת תחלת ע"א ופזר ממונך באשר הוא רצונו כי בידו למלאות חסרונוך ולתת טרף בני ביתך. (ל) דע את אלקי אביך

פירוש הקצר

כט. הסר ממך משענת הקנה הרצון וכ"ו. כשיתברר ויתאמת לאדם כי משענת בני אדם הוא משענת קנה הרצון. אז יסיר בטחונו מבו"ד, וכסיסיר בטחונו מבו"ד, זה יביאנו שיעשה כל מעשיו לכבוד השם ית' לבדו, ויכלכל מעשיו הטובים בהצנע ויוכה למדרגת הצנע לכת, וכן ע"י השתדלות לקנות את מדרגת הצנע לכת ויסתיר מעשיו הטובים, זה יזכיר לו שלא לבטוח על בו"ד רק עליו לבדו ית' :

ובאופן אחר קצת, דבמדת הבטחון יש מעשה הבטחון ומדרגת הבטחון, מעשה הבטחון דבכל ענייניו הגשמיים לא יבטח על עזר בו"ד אלא על רחמי השי"ת, ובוה יקנה נפשו מדרגת הבטחון, שימסור נפשו להשם, ויקבל באהבה כל הנהגות השם ית', ויכוון כל מעשיו בלתי להשם לבדו דזהו מדרגת הצנע לכת.

ל. דע את אלה - י אביך, ס"י אם האדם רוצה למשול על הרגלים של מכשולי הדיבור, אז הוא צריך להשתדל לעקור ממנו את ההרגלים גם בעבודת ה', דהיינו שהוא צריך להתבונן תמיד ביראת ה' לקנות, בנפשו יראת ה' טהורה אשר ע"ז אמר דהע"ה דע את אלקי וגו' ולא יראת מצות אנשים מלומדה :

ועוד מלמדנו רבינו בהא דהזכיר ענין היראה בפיסקא אחת עם הזהירות ממכשולי הדיבור, משום דרוב הדברים ומכשולי הדיבור הם הגורמים העיקרים המסירים מלב מאמין אח רשימות היראה אשר לבו מקבל בכל פעם ע"י לימוד התורה והיראה ועבודת התפלה :

ודברך במאזני צדק תשקול והין צדק יהיה לך ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבורך ופיך אל ימהר להוציא דבר רע עד אשר תשקלהו במאזני שכלך לא) וידוי על עונותיך ערב ובוקר אל יחסר וזכרון ציון וירושלים בשברון לב וזבדאנה ובאנחה ובדמעה. לב) זכור יום המות תמיד וצדה לדרך הכן ושים בין

פירוש הקצר

שם. ודברך במאזני צדק תשקול. הוהיר באופן כללי שיוהר האדם מדברים אסורים. ואח"כ הזכיר בפרטות, והן צדק יהיה לך, הוהיר בזה על דברים שבין לאדם לחבירו. היינו שיקיים הבטחתו לחבירו, ולפיכך יקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דברך מה שמבטיח לחבירו. ולא יקל בעיניו את הבטחה שמבטיח לחבירו.

ואל תוציא דבר רע עד אשר תשקלהו במאזני שכלך. ר"ל כגון במקום הצורך להשתמש בחלק הרע של הדיבור כמו ורוק מרה בתלמידים. לפי צריך בזה זהירות הרבה, וגם ר"ל במה שאמר „מאזני שכלך“ ולא יוציא דבר רע אפי' במקום הצורך אלא אם יש לו מאזני שכל לשקול בהם אבל אם מאזני שכלו נחלקו ונעשו מאזני מרמה דהיינו אם כבודו נסגע או נגיעה עצמית אחרת לא ישתמש או כלל במדה זו ואל יוציא שום דיבור הנוטה לחלק הדיבור הנמאס והמגונה :

לא. וידוי על עונותיך ערב ובקר וכו'. הא דהזכיר רבינו ב' הנחגות אלו במיסקא אחת י"ל ע"פ אמרם ז"ל (ירושלמי יומא פ"א ה"א) ע"פ ערו ערו וגו' כל דור שלא נבנה בהמ"ק וכו' א"כ מזה צריך האדם להתעורר בתשובה דצריך להרגיש כאילו הוא בעצמו ע"י חסאיו ומעשיו חרב המקדש והגלה מחוכו השכינה :

לב. זכור יום המות תמיד. וצידה לדרך הכן. פי' די ש ב' בחינות בזכרון יום האחרון, אחד בהעלות על מחשבתו את היסורין של יציאת הנפש וחיבוט הקבר ועונשי גיהנום, ע"ז

עיניך שני אלו תמיד ויהיו מזומנים לך ליום הפירוד ומסתך בדמעה תמסה ויבהלוך רעיונך מדי זכרך חררת רבן יוחנן ז"ל

פירוש הקצר

קאמר זכור יום המות תמיד, שנית שיתבונן בתענוגי עוה"ב, אשר יפה שעה אחת של קִרַת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז, ויתבונן בדעתו שיבא היום שיסע מהעולם הכלה והנפסד אשר הוא מלא אנחות ופחד וצרות ותהפוכות ושמועות רעות וחליים משונים ועונות ואיבה ומלחמות וקלון וחרפה ויגיעה ועבודה קשה וכל תלאות העולם ורעותיו מכוסות במסכותיו ותענוגיו הפחוחות והנמבוות דאפילו מבחר תענוגיו אינו כי אם בענייני מאוסים ונבזים, כגון חברת הנשים אשר אין טינוף כמוהו, והוא נוסע וחוזר אל עולמו הנצחי וביתו התמידי לאבותיו ולמשפחתו להתענג ולאור באור החיים כדכתיב ותשחק ליום אחרון. ועל חשבון זה כתב רבינו וצוה לדרך הכן.

ומובן הא דכתב רבינו עוד פעם ושים בין עיניך שני אלה תמיד דמשמע שיתבונן בשני אלה תמיד, ולפי האמור מובן דגם בצדה לדרך הכן שייך לשון מחשבה והתבוננות, כמו מי שעזב את ב"ב האהובים לו ונסע למרחקים כדי להרויח בשביל טרף ב"ב, דתמיד הוא מצפה להיום שישוב לביתו להתענג עם ב"ב עם הצידה שהכין.

וע"פ זה יתפרש היטב הא דכתב רבינו עוד פעם, שני אלו תמיד" דהאדם מחויב להתבונן בשתי הבחינות ביחד, כי כל זמן שלכו של אדם משוקע באהבת עוה"ז ותענוגיו, אז לא ירגיש תענוגי העוה"ב, לפי הוא צריך להתבונן מתחילה בזכרון יום המיתה היינו את יסורי המיתה וחיבוט הקבר ועונשי גיהנום וזה טוב להכניע הלבבות ולנחקה קצת פתאוות העוה"ז, ואז אפשר להשכיל ולהתבונן בתענוגי עוה"ב שזה עיקר הכוונה של זכרון יום האחרון לפי כתב רבינו שני אלה תמיד היינו דמחויב להתבונן בשני הבחינות ביחד, דלהתבונן רק ביסורין

תורת היראה

נט

(ג) חבר טוב הי' ליראי ה'. התחבר בחברתם ומחברת פועלי און הרחק ואהוב המוכיחים. (ד) טוב וישר לך למעט

פירוש הקצר

של המיתה אינו מספיק וגם לפעמים יוצא מזה ההיפך מהכוונה הנרצית כדכתיב אכול ושתה כי מחר נמות (ישעי' כב). ומשיכ רבינו שים בין עיניך, דלא מספיק מה שזוכר את יום המות בפיו כההמון אלא שיתכוון בזה תמיד בהתבוננות חזקה כאילו רואה את זאת בעיניו ממש וע"ז הדרך כוונת התנא, "הסתכל" בשלשה דברים, ואז יהי מובטח שיהיו מומונים ליום הפירוד :

לג. חבר טוב היה ליראי ה' ומחברת וכו'. הא דלא כתב רבינו קודם מחברת פועלי און הרחק, אפשר דבא לומר, דיש כמה בני אדם שפעולתן הוא אמת, היינו שמעשיהם לפי עיני בני אדם הם טובים, ואפילו כן יחכן שהם פועלי און, כדואג ואחיתופל וגיחזי כמבואר במדרש, לפי' יתחבר ליראי ה' ומהם ילמד לברר מעשיו ומדותיו ויבחין בין פועלי אמת לפועלי און הראוי להתרחק מהם.

ואהוב המוכיחים. יראי ה' נזהרים מחניפות וכשרואים באחד איזה עולה או הנהגה לא טובה מוכיחים אותו. וחברת פועלי און הם ההיפך לכן תנאי עיקרי החברות ליראי ה' הוא אהבת התוכחה, ושנאת התוכחה ירחקו מיראי ה' ויקרבו לחברת פועלי און וגם ע"י התוכחה יבחין ויכיר מי הם היראי ה', ומי הם הפועלי און. ועוד בא לרמוז לעיקר ויסוד גדול מאד, דרק אהבת התוכחה ומדת ההתלדדות, זהו התכלית העיקרי של החברות ליראי ה'.

לד. טוב וישר לך למעט וכו'. וכשהאדם מכיר את לבו ומדותיו, וימעט בעיניו פעולותיו הטובות, ע"י פניות לא טובות וכדומה, אז יכיר חסדי שמים הן מצד יצירתו, והן מצד הנהגתו הטובה שמתנהג עמו לפי ערך מעשיו. ועוד הגורם שאין האדם

בעיניך פעולותיך המובים והגדל בעיניך פשעיך ולהרכות חסדי בוראך ויוצרך מבטן ונותן אכלך בעתו ואל תהיה משמש על מנת לקבל פרס בעשותך מצוותיו, לה) יום ולילה זכרו מפך אל ימוש בשכבך תשגה באהבתו ובקומך ובהלוכך תמצאנו

סירוש הקצר

מתבונן ויכיר בחסדי ה' הוא מה שרודף אחר מותרי העוה"ז ורוצה להקדים מה שגור לאחר, וכשאינו משיג את חאוותו זה גורם שלא יכיר חסדי ה', אבל כשימעט השתדלותו ומאמין כי כלכלת גופו ובי"ב ההכרחי, מובטח מן הבורא שיגיענו בעתו, בזה יכיר חסדי רק חסדי ה', וכשיתבונן בכל זה, זה יביאנו למדרגת אהבת ה' ולא יהא משמש ע"מ לקבל פרס :

לה. יומם ולילה זכרו מפך אל ימוש. פי' שידבר תמיד בפה באמונה, לעצמו ולאחרים, ובכלל זה שיהא רגיל תמיד על שפתיו פסוקים המחזקים את האמונה והבטחון. [ואין זה מכלל הצנע לכת דכמו דלא שייך הצנע לכת בשמירת שבת, כמו"כ לא שייך בזה, ואף שזה ברור שעיקר האמונה הוא בלב, ויתכן לדבר גבוהות מאמונה ולבו בל עמו. מי"מ ע"י שמדברים תמיד בהתבוננות ובפה מאמונה, בזה מכניסים אח האמונה בלב. וזה פשוט ולא הוצרכתי לכותבו אלא לפי שראיתי לאדם גדול בספרו דיש לטעות בדבריו ההיפך מהאמור] וזאת יביאנו למדרגת ובשכבך תשגה באהבתו, דהיינו בשעה שאדם פנוי אינו פונה מחשבתו להבלי הזמן ושעשוע בי"ב, אלא יפנה מחשבחו לאהבת הבורא, וכשיתרגל עצמו למדרגת ובשכבך תשגה באהבתו, על ידי כן ובקומך ובהלוכך תמצאנו, כי המחשבות הטובות שבזמן השכיבה מועיל בזמן הקימה כידוע.

אבל מדלא קאמר רבינו אחר, ובשכבך והקיצות בו השפע, נראה דה"ק, דמקודם חושב ג' מדרגות, א' זכרו מפך לא ימוש. ב בשכבך תשגה באהבתו. ג' בקומך ובהלוכך תמצאנו ר"ל בכל הענינים ובכל המקרים יתבונן ויכיר השגחת

והקיצות בו תשעשע והוא יישר אורחותיך, לו) כוון בתפלתך כי התפלה היא עבודת הלב ואם בנך ידבר לך ולא מלבו הלא יחר לך ומה תעשה מזה סרוחה לפני מלכו של עולם ולא תהיה כעבד שמסרו לו מלאכה נכבדת למובתו ומכלה ואיך יעמוד לפני המלך ומה טוב לבקש סליחה על אמרך סלח לנו בלא כוונה ואם אי אפשר בכל התפלות ברכה ראשונה של ייח' ופסוק ראשונה של קיש אל יחסר כי לא יצא ידי חובת התפלה מי שלא כיון בהם. לו) למור פרשיותך עם הצביר ב' מקרא וא' תרגום ופרש"י ז"ל ותרדק בו כאשר תוכל וכן יהיה לך בנמרא כי העוסק בנמרא מדה טובה ונותנין עליה שכר ואין לך מדה טובה הימנה, ותנן תלמוד תורה כנגד כולן : לח) מכל מאכל אשר תאכל ומכל משקה אשר תשתה אל תהיה בלא ברכה תחלה וסוף וכיון בה כאשר תוכל וכסה ראשך כשתזכור את ה' ותסגור עיניך כי מדי דברך בו אל תהי' כאומר בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני למ) נטול ידיך לתפלה ולאכילה ובעת צאתך מצרכך ברך אשר

פירוש הקצר

הכורא וימצאנו, ולאחר המדרגות האלו מתחיל המדרגה הרביעית שהיא המדרגה העליונה בדיעת ה' והיא שלימות היראה ואהבה, לפי' קאמר והקיצות בו תשעשע שזה מורה על הפלגת אהבה אף בלא החבוננות והכנה מספקת, ולפי' שעיקר המדרגה הזאת אין בטבעו של אדם להשיגו מבלי עזר השם לפי' מסיים והוא יישר אורחותך :

לט) נטול ירך לחסלה ולאכילה וכו' שיטת רבינו דסחם ידים שאינו יודע להם שום לכלוך צריך נטי' לכל התפלות כמו לסעודה, אבל לא יברך ענט"י אלא בנטילת שחרית אפי' אם לא קנח ושמשך, ובשאר תפלות אם קנח או שמשך צריך נטי' עם ברכה, ואם לא קנח ושמשך יטול ידיו ולא יברך, ולענין ברכה לא נקטינן הכי, דלא יברך ענט"י אלא בנטילת שחרית, ובמקור החיים נתבאר באריכות שיטת רבנו :

יצר ועל נמ"י לא תברך. אם לא שקנתת או שפשפת ותרצה להתפלל מיד אז תברך אשר יצר ועל נמ"י. (מ) גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך למען זכור וקדש עצמך בכל דבריך והוי צנוע בבה"כ ועם ביתך כי אפי' שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין אל תנהג עצמך בקלות ראש ויהי מורא שמים עליך והשמר מהסתכל באשה ואפי' פנויה ומוזות על פתחי ביתך אל יחסרו. (מא) סוד אחר אל תגלה גם הדברים אשר ידברו לפניך שלא על דרך סוד ממנם בקרב לבך גם אם תשמעם מאחר אל תאמר כבר שמעתי זה ומשוכבת חיקך שמור פתחי פיך : (מא) ערב ובוקר וצהריים שמור העתים הקבועים לתפלה ופתח לבך שעה אחת קודם תפלה והוי זחיר שתהיה מעשרה הראשונים ואל

פירוש הקצר

מ. גדילים תעשה לך וכו' ע"י ראיית הציצית המורים על עבדות, ואין עבדות אלא בקיום כל המצות ותקון הלב מהמיות, וזה יזכיר לו להיות מורא שמים עליו ולקדש עצמו גם במותר לו, וכ"ש שיזהר מהסתכלות אסורה כי אין תאוה להסתכלות אלא בלב של קלות ראש ותאוות עוה"ז, וכן כשישמור עצמו מהסתכלות אסורה, בזה יכניע את נפש המתאוה ואת היצה"ר, ויהי' בנקל לו להתרגל ביראת ה' ולקדש עצמו במותר לו, וכדי להנצל מהסתכלות יוהר במצות מוזה :

מא. סוד אחר אל תגלה וכו' גם אם תשמעם מאחר אל תאמר כבר שמעתי זה. ר"ל שלא יורו היתר כיון שפלוני יודע הדבר מה בכך אם אומר שכבר שמעתי. ומשוכבת חיקך דהיינו אשתך דכיון שרגיל לספר הכל לאשתו צריך שמירה יתירה על פתחי פיו שלא יגלה לה הכל :

מב. ערב ובקר וצהריים שמור העתים וכו' כמו ואבי שמר את הדבר. היינו שהאדם צריך לצפות על זמנים אלו אשר בהם יזכה לשפוך נפשו לפני בוראו, ולבקש על גופו נפשו ונשמתו. כיון שנחברר אצלו שאין אף אחר בעולם יכול לעזור לו חוץ מבוראו, וע"י התבוננות הזאת, לא יהי' טרוד הרבה

תורת היראה

סג

תדבר שיחה במלה בבית הכנסת ותפילין על ראשך ועל זרועך אל יחסרו. (מנ) פלס מעגל רגליך לישר עצמך בדרך בינוני במאכל ובמשתה ובכל מדותיך ואל תמ ימין ושמאל ובדבורך

מירוש הקצר

ויה' לו זמן לפתוח לבו שעה אחת קודם התפלה. ולהיות מעשרה הראשונים :

ואל תדבר שיחה בטילה בבית הכנסת ותפילין על ראשך וכו' ר"ל שהרי הא שנהגו העולם שלא להניח תפילין כל היום כעיקר מצותן הוי משום חשש הפחה והיסח הדעת. והכא שכבר הכין עצמו לתפלה ואין לחוש להפחה. ועיקר האיסור של היסח הדעת הוא שחוק וקלית ראש כשיטת רבינו יונה ורכינו כנפסק בש"ע כוונתייהו וא"כ הכא שבליה אסור לדבר דברים בטלים ושחוק וקלות ראש לפי' כתב רבינו שאל יחסרו התפילין כל זמן שהוא נמצא בבהכ"נ שהרי בכל רגע שהוא לבוש בתפילין מקיים מצות עשה מן התורה כנ"ב [וע' באחרונים סי' כ"ה סעי' י"ג לענין חליצת התפילין דהכל לפי מה שהוא אדם והיה לעניינינו].

מג. פלס מעגל רגליך וכו' ובדיבורך ובהסכרת פנים וכו' ר"ל דגם בהם יתנהג בדרך בינוני. עם האמונה" פי' דלא יסביר לו שנים מסני הבושה או חנופה והדומה אלא מפני שהאדם נברא בצלם אלקים. שמעתי מפי מרן הגה"צ הרב אלי אפיאן שליט"א ששמע מפי מרן הגה"ח הרש"ו זצ"ל. פירוש אחר דר"ל דוקא מי שיש לו אמונה מצוה להסביר לו פנים ולא לאלו מחללי שבת ופורקי עול מלכות שמים :

ורדוף אחר השלום. מדלא קאמר וברדוף אלא רדוף נראה דה"ק דבוה לא יתנהג בדרך בינונית כמו באינך דברים. אלא ילך בקצה האחרון כמו במדת הענוה הנ"ל באות א' ויתכן לומר עוד דעם האמונה נמשך גם על לאחוריו על רדוף אחר השלום וכאשר פירשנו לעיל :

זבהסברת פנים עם האמונה ורדוף אחר השלום, מר) קבע עתים לתורה קודם אכילה ושכיבה ודברת בם על שלחנך והזהרת באנשי ביתך להרריכם ע"פ התורה ככל הדברים הצריכים אזהרה שמור פיהם מלהתחלל כי תחלת דינו של אדם קבעת עתים לתורה. (מה) שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב והוכח לחכם ויאהבך כי טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת ולמוכיחים ינעם. (מו) תחלת מעשיך הבט סופה והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד חפסדה כי החכם עיניו בראשו, (מו) הזהר שלא

פירוש הכזר

מה. שמח בשמעך רתוכחת וכו' דדוקא מי שמכיר מעלת התוכחה ושמח כשמוכיחין אותו הוא מוכשר וראוי גם להוכיח אחרים, והוכח לחכם דמי שאוהב הרתוכחה ומכיר מעלתה הוא נחשב לחכם.

מו. תחלת מעשך הבט סופה וכו' סי' דיתבונן ברשתלת המעשה מה שיגרום סוף המעשה אפילו בדבר מצוה אם בסופו של דבר יצא מזה היסך כוונת המצוה ואיזה נרנוד חטא אשר משום זה מוטב לו שלא יעשה המצוה ועל דרך שאמרו ז"ל מאי אם טוב ואם רע וכו' (חגיגה ה') ענותניתו של ר' זכריה וכו' (גיטין נו' א') ומשי"כ רבינו והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה היא ענין אחר, כי החכם עיניו בראשו סי' כי החכם בראשו של דבר יודע מה יהי' בסופו וזה קאי על תחלת מעשיך וכו' ועל והוי מחשב הפסד מצוה וכו' :

מו. הזהר שלא תסמוך בלבבך ושמע עצה וכו' ר"ל דכיון שנתבאר באות הקידם דיסנן אפילו מעשים טובים שאין להחליט עליהם שהם בעצם טוב דיכול להיות דסיפו של דבר ירתרר שיותר כדאי היה אם לא עשה זאת לפי קאמר רבינו עצה שאל יסמוך בלבבו אלא יקבל עצה ומוסר לברר מעשיו ואו יהי' זריו לעשות כל מה שמוטל עליו לצשות כי הכל לפי רוב המעשה : ומכל משמר נצור לבך ר"ל אף דהכל לפי רוב המעשה,

תסמוך בלבבך ושמע עצה וקבל מוסר. ותהיה זריו לעשות כל מה שמוטל עליך לעשות ומכל משמר נצור לבך. מח) אל תקום ממטתך כאיש עצל כי אם בזריוות כדי לעבוד ליוצרך. ממ) אל תאחר לרוץ מהרה אל בית התפלה ושמור רגליך פן יהיו ממזנפות אל תשים לבך אחורנית בשעת התפלה ותכוין לבך ליוצריך. נ) אל תדבר בלעגי שפה ובלשון אחרת בכל עת שהחון מתפלל

פירוש הקצר

מ"מ מכל משמר נצור לבך היינו שיוהר ממסטידי המעשים. ועוד ר"ל שישמור על הנקודה הסנימית של היראה שבלב שזה תכליתם ותולדות המעשים כלם.

מח. אל תקום ממטתך כאיש עצל וכו'. ר"ל דמדת הזריוות משובחת דוקא כשהוא זריו לעבודת הבורא ועוד אס"ל דכוונת רבינו להלחיב ולעורר לב האדם לקום בזריוות דהא אנו רואים דמדת הזריוות מוטבע בכל אדם מה שנוגע לענייני העוה"ז לפי שמרגיש ומכין התמורה העורפת. ובכח זה הוא מתגבר על העצלות אבל בעבודת השם דכל עבודתו מצות אנשים מלומדה ואין מכיר את הצלחתנו הנצחית לכן שולט בו מדת העצלות אבל כשלא יעבוד מדות אנשים מלומדה וישים ללבו גדולת יוצרו ולמי הוא עובד וירגיש שהוא נברא ויצור וכל יצור נמשך אחר יוצרו בטבע וכל מה שיתברר ויתאמת לו לאדם את הידיעה הזאת יותר יורו לעבודת יוצר הכל וע"ד זה כוונת רבינו במשיכ כי אם בזריוות כדי לעבוד ליוצרך. מט אל תאחר וכו' והתכוין לברך ליוצרך שמעתי מפי מרן הגה"צ הרב אליהו לאמיאן שליט"א שבקלם לפני הגה"ח רש"י וצ"ל היו אומרים "לבך" במקום לברך.

נ. אל תדבר בלעגי שפה וכו'. בא לאשמעי' כזה דבמקום דאסור להפסיק בכל לשון אסור להפסיק ולא כהמון העם דסוברים דבשינוי לשון כגון בלשון לע"ז או בלשון הקודש למי שאינו רגיל לדבר בו מותר :

תורת היראה

ותענה אמן. נא) אל תנשה פניעת המות שתכא ותזכור
מעמד הדין. נב) אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס ואל תתרחק
מן העבירות מפני העונש רק עבור מאהבה. נג) אל תתירשל

מירוש הקצר

נא. אל תנשה פניעת המות שתכא וכו', ר"ל שאל ישיאנו
יצרו ושטותו שהחיים והמות תלויים בסבות הטבעיות. וכיון
שהוא שומר עצמו מהסבות האלה וגם מרגיש עצמו בריא
וחזק לכן הוא יכול להסיח דעתו מהמות אלא יאמין באמונה
ברורה שאין חיים ומתים מן הסבות אלא הכל בגזירת עליון
המסבב כל הסבות ומי שרוצה לראות הוא רואה את זאת גם
מן המציאות הגלויה לכל ומה שהאדם מוזהר לשקוד על תקנת
ובריאות גופו, זה חוק מחוקי התורה אשר הוא למעלה משכל
האנושי.

נב. אל תתעסק במצוה וכו'. ר"ל אף דהזהיר באות הקודם
שצריך לזכור במיתה פתאומית ר"ל ובמעמד הדין, אבל לא יהא
כל עבודתו רק מפני העונש, אלא ישתדל לעבוד הבורא מאהבה
שלא ע"מ לקבל פרס:

נג. אל תתירשל במצוה וכו'. על חלק הזריוות קודם התחלת
המעשה כתב רבינו אל תתירשל במצוה, ועל חלק הזריוות לאחר
התחלת המעשה, כתב רבינו ותעשנה לשם שמים בלי איחור.
ור"ל שלא יאחר גמר המעשה. [ותעשנה הוא לשון גמר כעין
שאמרו ז"ל בריש שבת בעשותה העושה את כולה וכו'] :
ותעשנה לשם שמים בלא איחור. ר"ל אע"פ שהיא מוזהר
למהר להשלים אותה, לא יכהר בכדי להקל מעליו כמי שמתאוה
להשליך מעליו משאו אלא ימהר להשלים אותה לשם שמים מיראתו
סן לא יזכה לגמור אותה, ועוד ר"ל דלפי שהזהיר על זריוות,
חשש סן על ידי זה יגרע הלשמה של המצוה הנקנה ע"י התבוננות
וישוב הדעת, לפי הזהיר כאן על לשמה דאע"פ שהוא מוזהר
לעשות המצוה בזריוות אבל לא בבהילות אלא יכין עצמו לזה

במצוה אם באה לידך ותעשנה לשיש בלא איחור. (נד) אל תתעצל
 בברכת הלבנה שאם לא זכו ישראל אלא להקביל פני שכינה
 בכל חודש דים. (נה) אל תעשה דבר שילענו הבריות שדרכם
 להעלים הטובות ולגלות הרעות. (נו) אל תקלל אביך ואמך ואל
 תצער אותם ככדם כפי יכלתך כל ימיהם (נז) אל יהיו פניך
 ועומות נגד עובדים ושבים וקבל איתם בפנים מאירים. (נח) אל
 תשכח להעניק להם צדה ולעשות לוויה להם ותנחמם בדברים.
 (נט) אל תשים עיניך למי שעלה לעושר יותר ממך אלא למי
 שהוא תחתיד. (ס) אל תבהל לקצוף משום דבר והארך
 אפך פן תאבד את חכמתך (סא) אל תוציא ממך
 עקשות פה וניכול פה כי על כל דבריך תבא במשפט;
 (סב) אל תחזיק כעסך עם חברך יום יחד ותכנע לפניו
 לבקש ממנו מחילה קודם. (סג) אל תדבר בצואר עתק ואל תעזו

פירוש הקצר

במתינות ובהתבוננות. ועוד ר"ל דעיי תנועתו החיצונה בזריות
 גורם שתבער בו תנועתו הפנימית וחשק וחפץ הלב ותשוך
 הנשמה ועייב יזכה לטהרת הלב לעשות המצוה לשם שמים ועיי
 עוד במקור החיים.

נה. אל תעשה דבר שילענו וכו'. לפי שמכשיל את הבריות
 המלעיגין עליו ועובר משום לפני עור, ואיירי אפי מענייני
 חסידות ועי לקמן אות ע"ז.

נו. אל תקלל וכו'. כפי יכלתך וכו' לכאורה משמע דר"ל
 דאינו מחויב לחזור על הפתחים בשביל מצוה כיבוד או"א, וכן
 דעת הפוסקים ביור"ד סי' ר"מ, ועי בספר היראה אות קצ"ג.
 סב. אל תחזיק וכו'. ר"ל כדי להרגיל את עצמו במדת
 הענייה ולהרחיק מנפשו את מדת הגאווה:

סג. אל תדבר בצואר עתק וכו'. דכמו דמדת הכושה
 מביאה לידי יראה כאמרם ז"ל שהכושה מביא לידי יראת חטא
 (נדרים כ' א') כמו כן מדת העזות מפסדת היראה ולפי מדת

מצח שלא לקבל עליך יראת שמים. (סד) אל תשיב למחרפיך ולמבוזך ותשים יד לפה ושתוק פן יחס לבבך. (סה) אל תתעבר על ריב לא לך כי לסוף הם ישלימו ביניהם ואתה תשאר בכניס. (סו) אל תתנאה על הבריות ותהיה שפל רוח וכעזר שהכל דשין בו. (סז) אל תהי בו לכל אדם ולכל דבר. שאין לך אדם שאין לו שעה ואין

פירוש הקצר

העזות מגונה מאד, דבלא יראת חטא האדם עלול לעבור על כל התורה כולה:

ועוד י"ל בכוונת רבינו, דזהו בחינה אם זה ממדה המשובחת כדתנן הוי עז כנמר או אם זה ממדת העזות המגונה. ואינו יודע להבחין בעצמו, אם יוצא זה מלב טהור, או מלב משחת, והבחינה היא אם ע"י השתמשות במדה זו, היראה מוזגברת בו, או לכה"פ אינו מרגיש ירידה במצב היראה. סימן הוא שזה יוצא מלב טהור, ואם הוא מרגיש שהיראה נעתקה וסרה ממנו סימן שהיא ממדת העזות המגונה:

סד. אל תשיב למחרפיך וכו'. חושב ג' מדרגות, א' אל תשיב למחרפיך דברי חירוף, ב' ותשים יד לפה ושתוק, ר"ל שלא ישיב כלל, אבל יכול להיות שלבו מר לו על זה אלא שמעמיד עצמו שלא ישיב, ג' קאמר סן יחס לבבו, ומרומז בזה המדרגה העליונה שלא ירגיש כלל בעליבה של חיריו. ויש להוסיף עוד דבאמת אם משיב לחבירו לא כדרך חירוף וגידוף צריך להיות מותר, ולא עוד א"א שמצוה יש בזה דהוי בכלל הוכח תוכיח את עמיחך לפי הרמב"ן בחומש, ע"ז קאמר רבינו דמ"מ בשעה שחבירו חרפו לא ישיב או כלל דסן יחס לבבו.

ועוד י"ל דזה בגדר עצה ותחבולה אם מרגיש שלבו מלא קנטור וקטטה ולא יוכל להתאפק, או ישים היד לפה לסותמו בחזקה וע' משלי (ל' לב) ובמצודות שם, ובמקור החיים באריכות:

לך דבר שאין לו מקום, סח) צדק צדק תרדוף כי רודף צדקה ונו' ואל יחסר ממחצית השקל בכל שנה בפעם א' ובכל חדש ובכל שבוע כפי מסת ירך ובכל יום לא תחסר מתנה מועמת לכל הפחות קודם התפלה ואם תגיע למעשר תתן ויהי טרף בביתך בכל אשר תמצא ירך לגמול הן לחיים הן למתים הן לעניים הן לעשירים. סט) רצה באשר ירצה יוצרך שמח בחלקך אם מעט ואם הרבה והתחנן לפניו תמיד להטות לבבך לעדותיו וכשאר דרכיך השלך על ה' יהבך ואר יקשה בעיניך מלהוציא לכבוד שבת ויו"ט בכל הצריך והשתדל לכבדם ולקבלם מבעור יום ולהתסג בהם באכילה ושתיה וחציו לבה"מ וכבדהו בכניסתו וביציאתו לערוך שלחן במו"ש. סט) אל תישן כעצל שינה רבה ותרגיל את עצמך

פירוש הקצר

סח. ואל יחסר ממחצית השקל בכל שנה בפעם אחד, פי' זכר למחצית השקל שהיו נותנים בכל שנה במקדש, ומנהג זה נזכר בהג'ה או"ח ס"י תרצ"ד, וע' בהשם אורחותיו :
 ואם תגיע למעשר וכו', ר"ל דעני הסתפרנס מן הצדקה אע"פ דמחויב בצדקה פטור מן המעשר, וע' במקור היראה אות ר"ג: ויהי טרף בביתך, פי' אם תזהר במעשר תהיי מובטח שיהי טרף בביתך, ויש מפרשים שיהא מוכן המעשר בביתו לכל מיני צדקות וכדמסיים ככל אשר תמצא וכו' :
 סט רצה באשר ירצה יוצרך, ר"ל אפי' בענייני עוה"ב כמבואר בברכות ז"י ב' אמאי אי משום תורה דלא אפשר שנינו אחד הסרבה וכו', ואף שצריך לשמוח בחלקו גם בענייני רוחניות אע"פ לא יסתפק בחלקו אלא שישתדל לעלות מעלה מעלה ויחנן לפניו להטות לבבך לעדותיו אבל בשאר דרכיך והיינו בענייני העוה"ו ישליך על ה' יהבו, ועיי' מדת הבסחון לא יקשה בעיניו להוציא לכבוד שבת ויו"ט.
 ע. אל תישן כעצל שינה רבה וכו', פי' האדם צריך להתרחק ממת העצלות, ויהא זריז להקיץ בהנץ החמה, ואינו

להקיץ בהנץ החמה ולקול הצפור קום ממתך. (עא) אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה כי תפלתך לא תהיה נשמעת. (עב) אל תתפלל כ"א בכוונת הלב ובנחת כרי שישמע האוזן. (עג) אל תשכח צור ילדך ומחוללך ובכל דרכיך דעהו ותשוהו לנגדך

פירוש הקצר

מספיק מה שמתעורר בזריות מהשינה. אלא דגם הקימה מהמטה יהא בזריות ולפי' כתב רבינו ולקול הצפור יקים היינו שע"י התכוננות מזריות של הצפור שגם הם אומרים שירה יתעורר לקום ממתו בזריות כדכתיב מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמו. ויש מפרשים הצפור היינו תרנגול [ובשבת מוסר הגירסא תרנגול] ודכרי רבנו לצודין קתני יקיץ בהנץ החמה הוא לשאר עמא, דשינה בעמוד השחר הוא בריא לגוף, ויקום לקול הצפור הוא לת"ת, דאע"פ דע"פ הרפואה הרי הוא טיב מיהו לת"ת יש לו למנוע מזה. וע' עוד במקור החיים בכמה אופנים:

עא. אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה וכו'. יש ב' דינים בנטי' לתפלה א' משום נקיות ולשיטת רבינו לעיל אות ל"ט זו היא עיקר החקנה המעכב התפלה ר"ל שלא יתפלל באין ידיו נקיות, ומהני בזה כל מידי דמנקי. ב' משום טהרה אפילו אם אינו יודע להם שום לכלוך. מצוה ליטול ידיו במים דוקא אם מזופנים לו דדומיא דעבודת הקרבן תקנוה.

עב. אל תתפלל כי אם בכוונת וכו' ר"ל שלא תהי' התפלה עליו כמשאו אלא יתפלל דרך חחוננים כרש המבקש בפתח, ובנחת ר"ל בלחש [כדכתיב דברי חכמים בנחת נשמעים] כשיעור שישמע האוזן:

עג. אל תשכח צור וכו' שויתי ה' לנגדי תמיד הוא המדרגה הגדולה בעבודת השם, דעניינה להיות האדם מתדבק בבוראו בכל עת ובכל שעה שאינו יכול להפרד ולוון ממנו וכדי לזכות להמדרגה הזאת, כתב רבנו ג' דברים א' אל תשכח

תמיד. (עד) אל תרבה לשמח וזכור כי רוח חייך אתה נוצר מעפר
 ואחריתך רמה. (עה) אל תאמר על שום מצוה אעשה אותה למחר
 שמא לא תפנה לעשות. (עו) אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר
 ותתאבק בעפר רגלי חכמים והתחכם. (עז) אל תניח דרך חסידות
 אע"פ שמלעיגין עליך ואל תבוש לדבר מצוה. (עח) אל תקפוץ
 ירך מליתן תמיד אל העניים ולהאביונים ומבשרך אל תתעלם.
 (עט) אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפניהם שלחן ולחם כי שמא

סירוש הקצר

צור ילדך ומחוללך, זה כולל ב' התבוננות, א' צור ילדך
 והאדם יש לו קשר עם בוראו מצד טבעו ותולדתו כאהבת הבן
 לאביו שהוא אהבה טבעית שטבעו מכריחו לזה. ב' ומחוללך
 שובות הכורא מתחילת יצירתו. ע"י התבוננות הזאת יקנה בלבו
 איזה בחינה מאהבת השם, ואז אפשר לו לעלות להמדרגה
 השניה, ובכל דרכך דעהו, דענינה טהרת הלב, דאסילו ההכרחי
 שהוא נהנה מן העולם הזה לא יתכוון אל ההנאה והתאוה אלא
 תהי' כוונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא על דרך החכמה
 והעבודה, וכשיקנה בלבו איזה בחינה מאהבת השם, וגם ישתדל
 לטהר את לבו מן המותרות והתאוה, אז יועיל השתדלותו
 לזכות להמדרגה העליונה של שויתי ה' לנגדי תמיד :

עד. אל תרבה לשמוח וזכור כי רוח חייך וכו' כדכתיב
 ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישיב (תהלים ע"ח) וכתיב
 חדלו לכם מן האדם אשר נשמה נאפו כי במה נחשב הוא
 (ישעיה ב' כ"ב) וז"ל פרש"י אשר כל חיותו וכחו תלויה
 בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנו בו ומחר תצא ממנו :
 ע"ו, אל תניח דרך חסידות אע"פ שמלעיגים וכו'. וקשה
 לדליל אות נ"ה כחב רבינו אל תעשה דבר שילעגו הבריות
 וכו' ומדאיצטריך להזהיר שם על זה, וגם מרכתב שדרכם להעלים
 הטובות ע"כ דאיירי שם נמי ממילי דחסידות. וי"ל דשם מיירי
 במעשה פרטי של עניני חסידות. אבל הכא כתב רבינו, דרך"

תורת היראה

עב

הם רעבים. פ) אל תתעצל להביא את המעשר אל בית האוצר
כי מתן בסתר יכפה אף. פא) אל תביט למי שהוא קמן מסך
בעבודה וביראה כי אם לגדול ממך. פב) אל תרים ירך על חבירך
ואף אם הוא מקלל את איכך ואת אמך בפניך. פג) אל תוציא
דבה ולשון הרע על שום בריה ולא לזות שפתים ורכילות.
פד) אל תהי נבהל להשיב בעזות למי שאמר דברים אשר לא
טובים. פה) אל תשמיע בחוץ קולך ואל תהי צוות כבהמה
ודבריד יהיו בנחת. פו) אל תלבין פני חבירך ברבים כי העושה
כן אין לו חלק לעוה"ב. פז) אל תראה יכולת נגד שום אדם
אם ירך גברה כי לא תדע אם תחלוש. פח) אל תרדוף אחר
הכבוד ולא תעלה במעלה שאינה ראויה לך. פט) אל יכבודך
בני אדם פן יבעטו וישפילוך. צ) אל תרף ירך מלבקש רעים
ואוהבים ואל ימעט לפניך שונא אחר. צא) אל תננה מקח חברך
ואל תחליש דעתו כי זה מנהג לחסירי דעת. צב) אל תאמר
בצדקתי העשרתי ותירא שלא תקבל שכרך בעוה"ז. צג) אל תסה
את חבירך מדרך טובה אל דרך רעה כגון מסית ומרית וכיוצא

פירוש הקצר

חסידות דאין זה ענין פרטי אלא זה דרך אצלו בעבודת השם
לא יחיש סהמלעיגים, שמעתי מפי מרן הגה"צ הרב אליהו לצפיאן
שליט"א, ומפי מרן הגה"צ הרב יחזקאל לוינשטיין שליט"א בשם
הגה"צ רש"ז זצ"ל מקלם:

צג. אל תטה את חבירך וכו': יש לשאול דהא פשוט
הוא דרבינו לא חיבר הא"ח לרשעים גמורים, ולפי לא הביא
העבירות החמורות, ואיכ לא טובן דלמה איצטרך להזהיר
ממסית ומדיח שהיא מעבירות החמורות וייל דבזה הודיעך
רבינו כחן של מדות, ומגלה את פחות הנעלמות והנסתרות
עמוק בלב האדם. דבמקום נגיעה עצמית כל אדם צריך להשמר
מאיזה בחינה של מסית ומרית, דיטה חברו קצת מדרך טובה,
היינו שיתן לו עצה כזה שיטה את חברו קצת מדרך טובה, אף

בוה. צו) אל תאכל אכילת גסה עד שתמלא כריסך כי הרבה חלאים באים על רוב אכילה. (זה) אל תהיא בסובאי יין בווללי בשר פן תשכח את בוראך ותחטא. (צו) אל תמיל אימה יתירה בתוך ביתך כי הרבה קלקולים באים עד רוב מורא. (צו) אל תתייחד עם שום אשה ואפילו עם שתי נשים. חוץ מאשתך ואמך ובתך, (זה) אל תשכח אשה בימיה ובטוב מעשיה [פן] יאשרוה השומעים

מידוש הקצר

שאינן זאת מסית ממש תולדתו מיהא הוי למי' כתב כגון מסית דלא איירי ממסית ממש אלא מכעין מסית, שמעתי מפי מרן הגה"צ הרב יחזקאל לוינשטיין שליט"א :

צו. אל תתייחד עם שום אשה וכו' מלשון רבינו משמע דאפי' עם מאה נשים אסור כמו שפסק בהלכות, דלא כדעת רש"י בקידושין סי' ויש לעיין דכיון דרבינו כתב כאן גם הרבה ענייני חסידות, ואיכ' למה לא כתב שאין להתייחד גם עם בתו, וכן כתב ר"י בספר היראה אות רל"ד, ובש"ס שם מסיק בזה חנאי, ורבינו ושאר פוסקים פסקו דמדינא מותר מיהו המחמיר תבא עליו ברכה כמו דאשכחן שם דכמה אמוראי החמירו על עצמן, וי"ל לומר דרבינו לא הביא אלא מילי דחסידות ממדות וטבעי האדם, אשר כל אדם יכול להזהר בהם אי לאו משום קושי הטבע והמדות, וגם כל אדם מחוייב להשתדל לשבר הטבע והמדות אשר בעבורו נברא האדם, אבל חסידות מענייני דינים והלכות אשר אין ביד כל אדם להזהר בהם מטעמי בריאות או סיבה אחרת כמו מלהתייחד עם בתו לא כתבם רבינו, והא דמוכח מלשון רבינו דאין להתייחד עם אחותו י"ל דהא מבואר שם דאחותו חמיר טפי דרוקא למי שעה מותר להתייחד ולא לדור בקביעות וגם בקל אפשר להזהר בו למי' החמיר בזה :

זה. אל תשכח אשה בימיה ובטוב מעשיה. פן יאשרוה

עד תורת היראה

צמ) אל תתן תפארת לעצמך ואל תיקר נופך בעיניך ותקטין את עצמך. ק) אל תבהל מעשיך. קא) אל תרבה לדבר בדברים המועילים ובלא נזק כי אם בקוצר לשון. קב) אל תרף ידך לקנות לך חבר נאמן ושמור אותו ואל תאבדהו כי טוב. קג) אל תפתה את חבריך בשפתי חלקות ובחניפות ואל תדבר בלב ולב. קד) אל תונה לשום נברי כי אין נברי שאין לו שעה ועברתם

פירוש הקצר

השומעים, נוסחא זו אין ליישבה דלשון השומעים אין לו מובן. ובעיקר הדין אם מותר לשבח אשה במעשיה הטובים לכאורה נראה דאסור דהא טעם האיסור כתב רבינו יונה בספר היראה משום דעל ידו יחמידנה, איכ גם בשבח מעשיה הטובים שייך חשש זה ובפרט לאנשי היראה אשר המעיט הוא להם עיקר ומצאתי בספר מרפא לנפש הנדפס מלפני שתי מאות שנה ונעתק שם הא"ת, ושם הנוסחא אל תשבח אשה ביסיה ובטוב מעשיה ע"כ ומלות יאשרוה השומעים נשמט, וכן הוא במרגניתא טבא שבסוף ספר אהבת חסד, אבל מ"מ היה קשה בעיני לשבש גירסת הספרים עד ששמעתי מפי מרן הגה"צ הרב אליהו לאפיאן שליט"א שבקלם בזמן הגה"ח רש"י זצ"ל היו אומרים כהנוסחא שהעתקו בפנים ונהנתי מאד, וגם זו רק הגיה קלה שיתכן שנחסר תיבת "פן", והא דלא קאמר רבינו פן יחמדיה השומעים, משום דלישנא נקיה נקט דאפי' אם אין לחוש לחימוד ממש. אסור נמי לשבחה. דיש לחוש להרהור אחריה וגם יתכן שיאשרוה היא משורש אושר והצלחה. בהתרגום בריש תהלים על אשרי איש מתרגם טוביה דגבר: [וע' במקור חיים באריכות, וע' בהשם אורחותיו שמקיים קצת נוסחא הישנה]:

קא. אל תרבה לדבר בדברים המועילים וכו'. פי' אפילו בדברים המועילין היינו בחלק הנאהב והמצוה של הדיבור. ובלא נזק פי' שהם מחלק המותר לא מחלק המגונה והאיסור כגון רכילות ולה"ר, אפי' אל ירבה לדבר כי אם בקוצר לשון.

שמורה נצח. קח) אל תתחבר לאדם רע וחומא וכעסן וכסיל פן תביא כלימות עליך, קו) אל תעלה בדעתך לנצח את החכם כי לא תרבה על חכמתך חכמה. קו) אל תהי קפדן לדבר מועט נגד שום אדם פן תלקט שונאים על חנם. קח) אל תהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ודבר המכוסה ממך. קט) אל תעש

פירוש הקצר

קח. אל תהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ודבר המכוסה ממך. בחגיגה י"ג מובא לשון זה מספר בן סירא ומפרש לה הגמרא על מעשה מרכבה, ואפשר דרבינו כיון נמי להא דתנן התם י"א ב' המסתכל בארבע דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם, ונכלל בזה גם שאין לבלבל דעתנו בחקירות בענייני אמונה ובכל הדברים שהם למעלה משכל האנושי דיסוד של אמונה הוא פשוטה מאד, בלא שום התחכמות, ומה שאנו מזהרין להתבונן כמו ביציאת מצרים ובמעשי ה' ית' התכלית הוא לזכות לאמונה פשוטה.

ומה שכתב רבינו בפיסקא אחת אל תהי להוט וכו' עם דבר המכוסה ממך, משום דאם יחקן את מדת הסקרנות שלא יהא להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו, זה יביאנו שלא יהא להוט לדעת הסתרים שבין אדם למקום, וישמור מלהתחכם יותר א"א עד הנבול שחייבו אותנו, ע' חוה"ל שער חשבון הנפש חשבון כ"ד :

קט. אל תעש בסתר וכו'. רבינו איירי בעיקר מעבירות שאדם דש בעקביו ועבר ושנה בה געשה לו כוה"ת, והיצר והתאוה מראים לאדם את צדדי ההיתר, וביחוד בגדלות ובמכשולי הדיבור, או העצה שיחשוב האדם וימוד את עצמו, אם גם בגלוי היה עושה זאת, לפי שאין בכח היצר להטעות האדם, אלא לפי שהאדם אין לו היראה חושית, לפי בגלוי שיש עליו היראה חושית מבושה או יראת בור', או מכיר הוא החטא ומונע ממנו, ועי' בספר היראה אות ט"ו, דמביא המקרא הזה על

תורת היראה

בסתר מה שתתבייש בנלוי ואל תאמר מי רואני, קי' אל תחשוב
 עון למי שיבא להתנצל לפניך אם אמת ואם שקר. קיא) אל
 תסמוך ליד בשר ודם ותעבוד לבקש מזונותיך. קיב) אל יהי ממון
 שלך חביב עליך יותר מגופך כמו לעבור על המכס וללכת
 יחידי. קיג) אל תתן בלבך קנאה שזו היא חולה רעה שאין
 לה רפואה, קיד) אל תרגיל לישבע על גופך ואפילו על דבר

סירוש הקצר

עניני צניעות כמו שנמסק בטוש"ע סי' ב' סע"ב' וכן יש לפרש ד"ר:
 קיד. אל תרגיל לישבע וכו' ע' במקור החיים בביאור ד"ר
 אלו באריכות.

קסו. אל תעמול לרוח ואל חשמע דברים בטלים,
 יש לפרש גם על עמל התורה ומצות כמו שאנו מתפללין בכל
 יום וישם בלבנו אהבתו ויראתו למען לא ניגע לריק וגו',
 ובמדרש אגדה בראשית על הפסוק סוד ה' ליריאו כתב מהא
 אלימנא שאסילו למד האדם מדרש משנה ספרא וספרי וכולא
 תלמודא ואין בו יראת שמים בחנם צלל במים אדירים כל מה
 שיגע בחנם טרח ע"כ:

ואל תשמע דברים בטלים, אפשר דר"ל דע"י דברים
 בטלים הוא מאביר גם הקניינים הרוחניים הנקנה ע"י עמל
 וטורח. כי אי אפשר להתקיים בלב האדם התורה והדברים
 בטלים, כעין זאת שמעמי מפי מרן הגה"צ הרב יחזקאל לוינשטיין
 שליט"א ומקור לזה ראיתי במדרש רבה שיר השירים (א"ב)
 לריה שמניך טובים מה השמן כוס מלא אינו מרוף כשאר כל
 המשקים [ר"ל כששופך שמן בכוס מלא משקים אין השמן מתערב
 א"א השמן יוצא לחוץ] כך דברי תורה אין מורופין בדברי
 ליצנות מה השמן הזה כוס מלא שמן בידך וגפל לתוכו טיפה
 של מים יצאת כנגדה טיפה של שמן כך אם נכנס דברי תורה
 ללב יצא כנגדו דבר של ליצנות נכנס ללב דבר של ליצנות
 יצא כנגדו דבר של תורה ע"כ.

אמת. קמו) אל תאחר לעשות תשובה שלימה ולבקש רפואה לחולי נפשך. קמו) אל תעמול לרוח ואל תשמע דברים במלים. קיו) אל תכנה שם רע לחברך כי המכנה שם רע לחבירו אין לו חלק לעולם הבא. קיח) אל תבטח בעושרך כי הבוטח בעושרו מלקט שונאים ויכשל תחת שונאיו. קיט) אל תהי סרבן אל אנשי עירך לבטל רצונך מפני רצון אחרים. קכ) אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך עם קיבוץ הרבה שלא בסעודת מצוה. קכא) אל תשכר גופך להשתכר מין פן תהיה מגונה ותנבל את פיך ותתחרט. קכב) אל תכעס באשתך ואם רחקת אותה בשמאל קרב אותה בימין בלא איהור. קכג) אל תבוז את אשתך ותכבד אותה ותסירנה מן החטא. קכד) אל תהי רגיל לישב עם הלצנים פחותי הנפש פן יחטאיוך. קכה) אל תתעצל לבקש חכמה וליסר את חבריך בסתר ודרך כבוד. קכו) אל תדבר בלא עתו ובדבר שאין בו תועלת ושמור

מירוש הקצר

ואתה בן ישיבה סעחה בין תבין את ההפסד הגדול בקריאת דברי חיל כגון (עתונים), אפילו אין בהם דברי מינות ודברי עגבים, המושך אח הלב מעט מעט מאורה וי"ש באין מבין ומרגיש, והר"מ בסוף הלי' מלכים כתב על הא דאמרו ז"ל חיפה רוחן של מחשבי קיצין, לפי שדברים אלה אין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה, ודי ברמו זה, אם בעל נפש אחת.

קכג. אל תבוז את אשתך ותסירנה מן החטא. פי' אף שהיא מיוזר מלבנות את אשתו ולכבד אותה, מ"כ אם רואה בה חטא אל יחוש לכבודה אלא יסירנה מן החטא. [ויש מי שמפרש דע"י שמכבד אותה וממילא אינה כולסת בזה מסיר אותה מן החטא. כי כעס האשה מוקת לבית] קכו. אל תדבר בלא עתו וכו' לכאורה משמע בדבר שאין בו תועלת ר"ל דאפילו בענייני עוה"ב אל ידבר כעין

פתחי פיך. קבזו אל תדבר עם מהולל ומשוגע שלא יקבל דבריך ויבוזה אותם. קבחו אל תהי כפוי טובה וכבד כל מי שפתח לך פתח לבקש די סיפוקך. קבטו אל תוציא מפיך דבר שקר וזכו וזהו נאמן לכל אדם ואפילו לנכרי. קלו אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם ואפילו לעכוס מפני דרכי שלום. קלא אל תרגיל עצמד לעמוד כי אם אצל חכם ושמע והאזין דבריו.

(א) אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול ממה שיפריש מעשר מכל ריוח שיביא הי' יתעלה לידו. (ב) שיתן מיד

סירוש הקצר

שאמרו ז"ל כשם שמצוה לומר וגו' (יבמות ס"ה ב') וכן יש להתרחק מויכוחים, אפילו מענייני עוה"ב, כי סתם ויכוחים הם רק לנצחון ולא לתועלת:

קלא. אל תרגיל עצמן לעמוד כי אם אצל חכם ושמע והאזין דבריו. בדקדוק סיים רבינו ממעלת השמיעה כי אין תועלת מכל המוסרים והתוכחות אם הוא יחויק עצמו לחכם בעיניו, וילך במהלך הרגלו, ולא ירדוף אחר החכמים וישתדל לקנות מעלת השמיעה והתלמודות, וע"ז אנו מתפללין בכל יום ותן בלבנו להבין ולהשכיל, לשמוע" כמו שמתפללין על בינה והשכל כמו כן מתפללין על מעלת השמיעה, ולא מסטיק מה שהאזן שוע אלא שעיקר שהלב ישמע, היינו שיהא תמיד הכן להתאזין דברי חכמים ולשנות את מהלך הרגלו, ואסור לכוון את זא: כוונת רבינו שכתב, שמע" קאי על שמיעת האזן, והאזין דבריו" קאי על שמיעת והבנת הלב:

השמטה ותיקון טעות לעמוד נ'

נשמט אות טו. שלא יאכל סת בעלי בתים של נכרים ולא של פלטר אלא אם כן לא יודמן לו של ישראל.

[במקום תיבת ט"ז צ"ל י"ז ובמקום תיבת י"ז צ"ל י"ח]

תורת היראה

עט

לצדקה אשר תשיג ירו ולבסוף כל חרש ולבסוף שנה זהב וחצי.
(ג) שיתפלל ערב ובוקר בכל יום עם הצבור. (ד) שיניח תפילין בכל יום. (ה) שיקבע מזוזה בכל שערי ביתו המחוייבים במזוזה.
(ו) שיקבע עתים לתורה. (ז) שיהיה נאמן במשאו ובמתנו ובדבריו.
(ח) שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו. (ט) שיוכיח את עמיתו ולא ישא עליו חמא. (י) שידין את חבירו לכף זכות. (יא) שימחול בכל לילה קודם שילין לכל מי שחמא לו בדברים. (יב) שישתדל להכניס שלום בין איש לאשתו ובין איים לחבירו. (יג) שישיהיר את בני ביתו על התפלה ועל נמילת ידים ועל ברכת הנהנין. (יד) שיפרע התמיד בכל שש. (טו) שילמוד הפרשה בכל שבוע שנים מקרא ואחד תרגום וזירשי זיל. (טז) שיקרא אגרת התשובה שחיבר רבינו יונה ז"ל בשבוע שיחול ראש השנה להיות בתוכה.
(יז) שיקבע סעודה שלישית בכל שבת אחר מנחה. (יח) שיכבד את השבת ככרכת ה' אלהיו אשר נתן לו. (יט) שיערוך שלחן בפל סוצאי שבת ויאכל אפילו רבר מועט. (כ) שיייע לחבירו בכל מה שיצטרך בנופו ובדבריו. (כא) שיתודה בכל לילה קודם שיישן מיכר הלילות שהן אסורות בהספד ובתענית ויתאבל על עונותנו ועל אורך גלותנו ועל חורבן בית מקדשנו ותפארתנו שיבנה במהרה בימינו. (כב) שיעשה יום אחד תענית בכל חדש ביום שקורין בתורה ואם לא יכול להתענות יתן שני פשוטים לצדקה. (כג) שיקיים בהצנע לכלכל מעשיו הטובים כי הוא עבודת ה' יתברך הנבחרת והרצויה לפניו.

יסוד התשובה להחמיד רבינו יונה גירונדי זצ"ל

שלח לנו הקב"ה ביד עבדיו הנכיאים. וביד יחזקאל הנביא
 נאום ה' אלהים שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיו
 לכם למכשול. השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם
 כי ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולא תמותו. אדם אשר
 פשע וחסא ובא לחסות תחת כנפי השכינה ולהכנס בדרכי
 החשובה אשכילך ואורך בדרך זו תלך. ביום ההוא ישליך כל
 פשעיו אשר עשה. ויעשה עצמו כאלו בו ביום נולד ואין בידו
 לא זכות ולא חובה. וזה היום תחלת מעשיו. היום יפלט
 אורחותיו שלא יטו מעגלותיו מדרך הטוב. ודרך זו תביאנו
 לשוב בתשובה שלמה. כי הוא יעשה עצמו כמשליך מעליו
 כובד העונות ועוצם החטאים אשר עשה. ואל יבהלוהו רעיוניו
 ולא יניחוהו לשוב כי יבוש מחטאיו כי יחשוב איך אוכל להעזי פני
 ולשוב ואני חטאתי עויתי ופשעתי וכזאת וכזאת עשיתי עברתי
 ושנתי ושלשתי עד אין ספורות. ואיך אבוא עוד לפני כבושת
 נגב כי ימצא כן בושתי לעמוד לפני ואף איך ארמוס חצרו
 ואיך אשמור חוקיו אל יחשוב כן. כי המסית יושב כזבוב
 במפתחי הלב, מתחדש עליו בכל יום צופה ומביט להכשילו
 ומשים לבו לעצה הרעה הזאת. רק יחשוב כי כן מדת הבורא
 ה'. ידו פשוטה לקבל שבים לכן טוב לו להשליך פשעיו
 ולעשית לו לב חדש. וכן יעשה ביום טהרתו בהחנך רוחו
 אוהו להיות עבד לבוראו יפיל תחינתו לפני בוראו ויאמר.

אנא השם חטאתי עויתי פשעתי כזאת וכזאת עשיתי מיום
 היותי על האדמה עד היום הוה ועתה נשאתי לבי
 ונדבה אותי רוחי לשוב אליך באמת ובלבב טוב ושלם בכל
 לבי ונפשי ומאודי ולהיות מודה ועוזב ולהשליך מעלי כל פשעי
 ולעשות לי לב חדשה. ולהיות זרין וזהיר ביראתך. ואתה יי
 אלהי הטיח יד בתשובה ומסייע לבאים לטהר. פתח ירך וקבלני
 בתשובה שלימה לפניך. וסייעני להתחזק ביראתך. ועזרני נגד

השטן הנלחם בי בתחבולות ומבקש נמשי להמיתני לבלתי ימשל
 בי והרחיקהו מרמיח איברים שבי. ותשליכהו במצולות ים ותגער
 בו לבלתי יעמוד על ימיני לשטני ועשית את אשר אלך בחקיך
 והסירות לב האבן מקרבי ונתת לי לב בשר אנא ד' אלהי
 שמע אל הפלת עבדך ואל תחנוגי וקבל תשובתי ואל יעכב
 שום חטא ועון את חסלתי ותשובתי, ויהיו לפני כסא כבודך
 מליצי יושר להליץ בעדי להכנס חסלתי לפניך. ואם בחטאי
 הרב ועצום אין לי מליץ יושר. החור לי אתה מתחת כסא
 כבודך וקבל תשובתי ולא אשוב ריקס מלפניך כי אתה שומע
 תפלה. (ותמיד ורגיל בתפלה זו)

וזה הדרך אשר ילך בה. ואת המעשה אשר יעשה להרגיל
 עצמו להשמר מכל חטא בבוקר בעת הקיצו משנתו יחשוב
 בדעתו כי ישוב ויטפמש במעשיו. ולא יעות לפי כחו אפי'
 פסיעה אחת. לעת האוכל קדם שיאכל יהודה על כל עונותיו
 ואם עשה עוות בשום דבר יהודה על הדבר בהעוותו והוידוי
 הזה ירחיקהו מכל עוון וחטאת כי אם יבא לידו זכר עבירה
 יואר ממנה ויאמר בלבבו. איך אעשה הרעה הגדולה הזאת
 להתודות עליה. ואהיה מאותם שנאמר עליהם ויפתוהו בפיהם
 ובכשונם יכובו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו
 ואהיה כטובל ושרץ בידו. ואף כי אהיה בדעת קלה ומעוטה
 לפני בוראי שלא אוכל לעמוד כנגד חאותי מפני כבודו שעה
 מועטת כזאת. ובהעלותו דבר זה בלבו וברוחו. אז ישמר מעבירה.
 ויהיה קל כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים. ואף מעון
 עקביו יהא נזהר כי כל דרכיו יהיו במשקל וכן אמר דוד הע"ה
 למה אירא בימי רע עון עקבי יסובגני והם העינות ומצות
 שאדם דש בעקביו ולב יחשבם לכלום. הגיע עת האוכל ויחפש
 ולא מצא את התרפים. אז יהא מודה ומשבח לפני בוראו על
 אשר עזרו משונאו וזכה להיות שעה אחת בתשובה בעה"ז ובוה
 יאכל אכילת שחרית וקודם אכילת הערב יתודה הכל כאשר
 אפרגו וכן מזמן אכילה שבערב יעשה עד זמן שכיבה.

הררי לך שלשה פרקים לשלשה וידוים ככה יעשה כל הימים מיום
 תחלת תשובה עד חדש ימים או שנה תמימה עד שיתחזק
 ביראת הבורא ויניח כל מעשיו הרעים. וכשישמור עצמו מן
 העבירות שהיה רגיל בהם וכמה פעמים שבאו לידו ונוזהר מהם
 לא יירא עוד. כי מן השמים יסייעהו ואף העבירות יחשבו לו
 לזכות. ועל פשעיו הישנים אשר השליך מעליו יהיה תמיד תוהה
 ומתחרט ומבקש עליהם מאת המקום למחותם מספר הזכרונות
 וגם יענה נפשו עליהם ואם אדם חלש הוא כמוני שאינו יכול
 לסבול עינויין קשים וחעניות ימשוך מחאוותיו. ואל ימלא כל
 תאוותו. לא במאכל ולא במשתה וכן אמר הרב ר' אברהם
 בר דוד שהיה א' מחסידי עולם. הגדר הגדול המעולה המופלה
 מניעה המאכלות וכן פירש דבריו אל יעזוב לגמרי מלאכול
 בשר ולשתות יין. כי דייך מה שאסרה תורה. אך בעת מאכלו
 ועודנו תאב לאכול יניח ממנו לכבוד הבורא מחאוותיו. ואל
 יאכל כפי תאוותו ודרך זה ימנענו מחטוא ויזכירנו אהבת הבורא
 יותר מתענית אחד בשבוע. כי זה בכל יום תמיד מידי אכלו
 ומידי שתייתו יניח מחאוותו ולכבוד הבורא. וישים לבו בתורה
 אם היה רגיל ללמוד דף אחד ילמוד שני רפין. כי גדול דעת
 שמביא לידי מעשה ויהיה מייסר עצמו בכפיית יצרו לתורה
 ולמצות והם הם יסורין של אהבה ואל ילך אדם במצות הבורא
 כאדם העושה במקרה פעמים עושה פעמים מניח אלא כולן
 יעשה בלב שלם תמיד. ואל יניח משום ענין לא מפני עצלות
 ולא מפני בושה כגון אדם רגיל לאכול ג' סעודות שבת למצוה.
 ונתארח אצל בני אדם שאינם מחזיקים באותו מצוה. אל יניח
 המצוה מפני הבושה כי אוי לה לאותה בושה. אלא יעזו סניו
 ויאמר שימו ואסעוד כזית כמצות הבורא. וכן כל כיוצא בזה
 ואפי' אם יהיו העולם מתלוצצים עליו מי' יש לו להיות כפתי
 בעיניהם ולא יעבור מצוה קטנה ממצות הבורא שעל זה נאמר
 באהבתה חשגה תמיד. כלומר באהבתה של מצוה תהיה שוגה
 ופתי להניח כל עסקיך ולדון בה. ודוגמת זה מצינו ברי'א בן

פרת. שהיה יושב בצד שוק התחתון של צפורי ועוסק בפורה.
 וסדינו מוסל בצד שוק העליון והיה גראה כפתי בעיני העולם
 בשביל אהבת מצות הבורא לעמיק בתורת. (בפ' כיצד מעברין
 בעירובין.) ואם עשה כן ונפטר בחצי ימיו. גותנין לו שטר כאלו
 חי כל ע' שנה ימי שנותינו במצות וז"ש שהע"ה באכמתו מתוקה
 שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל אם ימיו מרובין או מועטין
 שכרו של מועט כשכרו של מרובה. משה פרנס את ישראל מ'
 שנה. ושמאל הנביא פרנס י' שנים. ושקלן הכתוב כאחד דכתיב
 משה ואהרן בכהניו ושמאל בקיראי שמו משל למלך ששכר
 פועלים והתחילו במלאכה לעשות באמונה אמר המלך לאחד
 מהם בוא ונטייל במדינות בגנות ופרדסים. הלך עמו כל היום
 והאמרים סרחו במלאכתן. לעת ערב באו למלך ואמרו מן לנו
 שכרינו. ובא אותו שטייל עם המלך ושאל שכרו כמו כן אמרו
 האחדים ומה יש לך ליקח. הלא לא טרחת כל היום כולו.
 באמונה במלאכה. השיב להם על ידי לא נשאר לסעול. וראה
 המלך שהדין עמו ונתן לו שכרו כן הוא כתוב במדרש תנחומא.
 והשב אל ידמה בנפשו לזכר למא זה הבל אינע לריק ולתהו
 כחי אכלת. כי איך תעמוד תשובתי לפני עונותי וכל מה שאוכל
 לעשות לא יועיל כנגד העונות שעברו עלי. אל יאמר כן. כי
 הבטיח מקב"ה ע"י יחזקאל הנביא. כי פשעיהם לא יזכרו עוד.
 דכתיב ותרשע אשר ישוב מכל חטאתיו אשר עשה. ושפד את
 כל חסותי ועשה משפט וצדקה איה יחיה לא ימות וכל פשעיו
 אשר עשה לא יזכרו לו עוד. בצדקתו אשר עשה יחיה.
 וְעוֹד מקרא מלא כתיב על מנבזהלים על עונותיהם לחוק
 ידיהם לשוב דכתיב ואתה בן אדם אמור אל בני ישראל כן
 אמרתם לאמור כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים
 ואיך נחיה. אמור אליהם. חי אנו נאם ד' אלהים. אם אחפוץ
 במות הרשע. כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. שופו שובו
 מדרכיהם הרעים. ולמה תמותו בית ישראל. וביד כל עבדיו
 הנביאים. הזהיר אותנו השכם ושלוח על עסק התשובה וגם

רבותינו חכמי הדורות הזהירו מאד על התשובה ואמרו שוב
 יום אחד לפני מיתחך. ואמרו גדולה מעלתם של בעלי תשובה
 מצדיקים גמורים. וזה שאמרו במקום שבעלי תשובה עומדין אין
 צדיקים גמורים עומדים. וגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד.
 דכתיב שופה ישראל עד ה' אלהיך. והוא מן הדברים שנבראו
 קודם בריאת העולם. וכן אמרו במדרש פ' בראשית. ויאמר קין
 אל ד' גדול עוני מנשוא. שעשה תשובה. ולכך יש בפסוק זה
 שבע תיבות לפי שהתשובה עולה עד הכסא הכבוד שבעה
 רקיעים שבעה אצורים ועל ידי התשובה ובא לציון גואל ולשבי
 פשע וגו' ואין מי אשר יוכל לידע ולהודיע עד היכן נגעה של
 משופה. לכן כל איש הירא וארד ישיב אל לבו יראת הבורא.
 וישוב מכל חטאותיו. ויכין לו לב חדש וטהור ונקי לעבוד את
 בוראו. וינהג את עצמו בכל אשר אמרנו ועוד יוסיף סתם וכתנה
 ויהיה ערום ביראה. לתשוב מחשבות איך יוכל לירא את ה'
 הנכבד והנורא. ולעשות חסדי פוראו בינו ובין קונו ולא לעיני
 אדם להתפאר. ואשרי הזוכה ומוכה. ומל העולם לא נברא אלא
 בשביל שונאמר סוף דבר וגו' כי זה כל האדם ודרויל כל
 העולם לא נברא אלא לצוות לאה.

הקדמה ללוח היומי

על פן יאמרו אמושלים באו חשבון על כן יאמרו המושלים
 אלו מושלים ביצרים באו ונחשו חשבוננו של עולם המסד מצוה
 כנגד שכרה ושכר עברה כנגד המסדה (ב"ב דף ע"ח).
 נוח לו לאדם שלא נברא ועכשיו שנברא יממש במעשיו
 ואיכא דאמרי יממש במעשיו (עירובין מ"ג).
 והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו
 דבר יום ביומו כסוחרים הגדולים אשר ימלטו תמיד כל עסקיהם
 למען לא יתקלקלו ויקבע עתים ושעות על זה שלא יהי'
 משקלו עראי אלא בקביעות גדול כי רב התולדה הוא (הגרמח"ל
 במס"י מ"ג).

אמר שמואל אנה הלא בר חמרא לגבי אבא דאלו
 אבא הוי סייר נכסיה תרי זמני ביומא ואנא לא סיירנא
 אלא אדא וכו' (וחלין קח) ופי' הח"ח בספר החזקת התורה
 פי'א דקאי על קנינים הרוחנים שהם נכסיו באמת לנצח ולזה
 אבוא דשמואל שהיה חסיד ביאמר חשב עם נפשו שחי פעמים
 ביום פעם בצהרים להתבונן אם קיים מה שקבל עליו עול
 מצות במוקד וכן בלילה כחצי אבל שמואל בנו שחיה קטן
 ממנו היה מתבונן רק פעם אחת ביום :

ובספר חסידים אות פ"א כתב וז"ל חסידים הראשונים.
 חיו כותבין באגרת עוונותיהם ע"ש.

בספר תולדות הפז חיים כותב בנו וז"ל וגם אני זוכר
 עוד מימי קטנותי. שהיה מתבודד פעמים הרבה בשדות העיר
 ועושה חשבון עם נפשו על כל מעשי יום יום גם היה לו
 פנקס שבו היה כתוב חשבונותיו עם נפשו וכמה גדרים שגדר
 בדבר שנכשל פעם, ושמעתי ממנו כמה פעמים בשנים הרבה
 אחרי כן, שלמלא בעיניו על בני העולם פי לחנות איתר קטנה,
 עושים פנקס לכתוב הקטותיה, והכנסה והוצאה שלה ולחשבון
 האדם עם נפשו אין משגיחים כלל, להודיע מצבו, האם השכר
 מרובה על ההפסד או חיו לאיפך וכמתינים רק לעות"ב ששם
 יתודע האדם חשבונו אבל הוא לאחר זמן פי אין מעשה וחשבון
 בשאול אשר אתה הולך שמה ובעוה"ז הלא אפשר לתקן :

ובאורחות צדיקים שער משכחה וז"ל וצריך גדרים גדולים
 שלא ישכח התורה כדכתיב השמר לך ושמור נפשך מאד סן
 משכח את הדברים אשר ראו עיניך וצריך ליותר שלא ישכח
 המדות הטובות איך ישתמש במדות המשכחה לשכח המצות
 שעושה כי אם יתן לב לזכור מצותיו ותורתיו וישכח רעותיו
 ותחבולותיו או יהיה צדיק בעיניו ולא ישיב, אך יזכר מעשי
 ויכתבם על כפר, ויקרא תמיד כדי שיזכור הכל וישוב מכל
 אחת, אך על מצות שעשה לא יחיש לזכור וכו' עכ"ל.

ואנה מה שכתב הא"צ שלא לכתוב המצות שעשה כדי שלא יאא צדיק בעיניו, אבל באיזה ישיבות נהגו לרשום גם פעולות טובות. וביחוד דברים שיש מניעות לקיים כמו מעשה החסד וכדומה. והכתיבה יביאו לידי מעשה. וכן מצאתי בשם הגר"ס ז"ל שהדריך את תלמידיו שכל אחד יתקין לו פנקס קטן שבו תבא רשימת כל המדות ופל יום ירשום בצדו צא קורות היום ביחס לכל מדה ומדה. בדרך זו תהיינה המדות נתונות חמיד תחת בקורת ותשומת לב ואכונג לתקון ולשלימות.

רדאיתי שבארחות חיים למרא"ש כלולים בו כל המדות והנהגות טובות. ובכדי להקל לעצמי ולכל מבקש ה" עשיתי את לומ היוםי ע"פ האותיות של הארחות חיים. ותשמטתי באמצע כמה אותיות שהם רק דינים שכולם נוהרים בהם. וסלקתי את הא"ח לכל החודש. מאה ועשרים אותיות. ארבע אותיות לכל יום. ובכל יום יתבונן וילמוד מוסר ביחוד להמדות והנהגות השייכים לאותו היום. וגם ירבה בתפלה על הדברים האלה כסובא בסדור הנר"א בשם הגר"ח ז"ל. כגון ביחס א' לחודש רשום א. ב. ג. ד. והם שאותיות של הא"ח. א. להתרחק מן הגאון בתכלית הריתוק. ב. וכן מן החניפות. ג. וכן מן הליצנות. ד. וכן מן השקר והכזב, ואז נכשל ח"ו בשקר. ירשום למשל צות כזו - ס - , ואם רצה לדבר שקר וכבש את יצרו ירשום נקודה אחת. או שתי נקודות. וכן בכל המדות. וכן אם התבונן במעלת חברו ומצא מעלה בחברו שאין לו המעלה. ירשום באות א' המדבר מגאון נקודה אחת או שתיים, ואם ח"ו להיפך. ירשום כזה - ס - וכל אחד יעשה סימן לעצמו כפי הנראה לו. ומן הראוי להאריך בזה בפרטיות האיך כל המדות והנהגות כלולים בדברי הא"ח. אלא שמסני סבות שונות אני מוכרח לקצר. והיות שמלפני ארבע שנים נוסדה כאן חבורת עשירי קודש ע"י מרן הגה"צ הרב אליהו לאפיאן שליט"א. ומנהג זה נתפשט אצל רבים, לכן קבעתי בלוח גם זמני עשירי קודש.

תורת היראה

פז

ארחות חיים

משרי

כז
 כח
 כט
 ל
 לא
 לב
 לג
 לד
 לה
 לו
 לו
 לס
 מ
 מא
 מב
 מג
 מד
 מה
 מו
 מז

ח

ט

יחכ"ט

תשרי ארחות חיים

א
 ב
 ג
 ד
 ה
 ו
 זח
 ט
 י
 יא
 יב
 יז
 יח
 יט
 כא
 כב
 כג
 כד
 כה
 כו

ב

ג

ד

ה

תורת היראה

פח

תשרי ארחות חיים

תשרי ארחות חיים

טו סט
 עא
 עב
 עג
 יז עד
 עה
 עו
 עז
 יח עח
 ט
 טא
 טב
 יט טג
 טד
 טה
 פו
 פז
 פח
 פט
 צ

עשרי קודש

יא מא
 מט
 נ
 נא
 יב נב
 נג
 נה
 נו
 יג נז
 נח
 נט
 ס
 יד סא
 סב
 סג
 סד
 סה
 סו
 סז
 סח

טו

תורת היראה

פס

תשרי ארחות חיים

כו קיא
 קיב
 קיג
 קיד
 כז קטו
 קטז
 קיז
 קיח
 נח קיט
 קכ
 קכא
 קכב
 כט קכג
 קכה
 קכה
 קכו
 קכז
 קכח
 קכט
 קל

ל

עשרי קודש

תשרי ארחות חיים

כא צא
 צב
 צג
 צד
 כב צה
 צו
 צז
 צח
 כג צט
 ק
 קא
 קב
 כד קג
 קד
 קה
 קי
 כה קיז
 קח
 קט
 קי

תורת היראה

צ

ארצות חיים אשון

חשון ארצות חיים

ו כז
 כח
 כט
 ל
 ז לא
 לב
 לג
 לד
 ה לה
 לו
 לז
 לס
 ט מ
 מא
 מב
 מג
 מד
 מה
 מו
 מז
 עשירי קודש

א א
 ב
 ג
 ד
 ה ב
 ו
 זח
 ט
 י ג
 יא
 יב
 יז
 יח ד
 יט
 כא
 כב
 כג ה
 כד
 כה
 כו

תורת היראה

צא

ארחות חיים פשוט

סט סז

עא

עב

עג

עד יז

עה

עו

עז

עח יח

ס

סא

סב

סג יט

סד

סה

סו

סז

סח

סט

צ

נ עשירי קודש

חשון ארפות חיים

יא מא

מט

נ

נא

יב נב

נד

נה

נו

יג נז

נח

נט

ס

יד סא

סב

סג

סד

טו סה

סז

סח

סט

תורת היראה

צב

ארחות חיים משון

משון ארחות חיים

קיא יבו

כא צא

קיב

צב

קיג

צג

קיד

צד

קטו פז

כב צה

קטז

צז

קיו

צז

קיח

צה

קיט פח

כג צט

קכ

ק

קכא

קא

קכב

קב

קכג כט

כד קג

קכד

קד

קכה

קה

קכו

קי

קכז

כה קז

קכח

קח

קכט

קט

קלי

קי

תורת היראה

צג

ארחות חיים כסליו

ו	כז
	כח
	כט
	ל
ז	לא
	לב
	לג
	לד
ח	לה
	לו
	לז
	לט
ט	מ
	מא
	מב
	מג
	מד
	מה
	מו
	מז

כסליו ארחות חיים

א	א
ב	ב
ג	ג
ד	ד
ה	ה
ו	ו
זח	זח
ט	ט
י	י
יא	יא
יב	יב
יג	יג
יד	יד
יז	יז
יט	יט
כא	כא
כב	כב
כג	כג
כד	כד
כה	כה
כו	כו

א עשרי קודש

ד

ה

תורת היראה

צד

כסליו ארחוב שיים

כסליו ארחוב שיים

שז סש

יא פח

עא

פט

עב

ג

עג

גא

יו

עד

גב

עה

גד

עו

גה

עז

גז

יה

עח

גז

פ

גח

פא

גט

פב

ס

יט

פג

סא

פד

סב

פה

סג

פו

סד

כ

פז

סה

פח

סו

פט

סז

צ

סח

יא עשירי קודש

יב

יג

יד

טו

תורת שידאה

צה

ארחות חיים כסליו

כו קיא
 קיב
 קיג
 קיד
 כז קטו
 קטז
 קיז
 קיח
 כח קיט
 קכ
 קכא
 קכב
 כט קכג
 קכד
 קכה
 קכו
 ל קכז
 קכח
 קכט
 קל

כסליו אראופ חיים

כא צא
 עשירי קודש צב
 צג
 צד
 כב צא
 צו
 צו
 צח
 כג צט
 ק
 קא
 קב
 כד קג
 קד
 קה
 קו
 כה קז
 קח
 קט
 קי

תופת היראה

טבת ארחות חיים

ו כו
 כח
 כט
 ל
 ז לא
 לב
 לג
 לד
 ח לא
 לא
 לו
 שש
 ט מ
 פא
 פב
 מג
 י מד
 מה
 מו
 מז

טבת ארחות חיים

א א
 ב עשרי קודש
 ג
 ד
 ה
 ו
 זח
 ט
 י ג
 יא
 יב
 יז
 יח ד
 יט
 כא
 כב
 כג ה
 כד
 כה
 כו

תורת חיראה

צו

טבת	ארחות חיים
טז	סט
	עא
	עב
	עג
יז	עד
	עה
	עז
	עז
יח	עח
	ס
	סא
	סב
יט	סג
	סד
	סה
	סז
כ	סז
	סח
	סט
	צ

טבת	ארחות חיים
יא	מח
עשירי קודש	מט
	נ
	נא
יב	נב
	נד
	נה
	נו
יג	נו
	נח
	נט
	ס
יד	סא
	סב
	סג
	סד
טז	סה
	סו
	סז
	סח

תורת היראה

צח

טבת	ארצות חיים	ארצות חיים	טבת
כו	קיא	צא	כא
	קיב	צב	כב
	קיג	צג	כג
	קיד	צד	כד
כז	קטו	צה	כה
	קטז	צו	
	קז	צז	
	קח	צח	
כח	קטט	צט	כז
	קכ	ק	
	קכא	קא	
	קכב	קב	
פט	קכג	קג	כח
	קכד	קד	
	קכה	קה	
	קכו	קו	
	קכז	קז	כט
	קכח	קח	
	קכט	קט	
	קל	קי	

תורת היראה

צט

שבת ארחות חיים

ו כז
 כח
 כט
 ל
 ז לא
 לב
 לג
 לד
 ח לה
 לו
 לו
 לס
 ט מ
 מא
 מב
 מג
 י מד
 מה
 מו
 מז

שבת ארחות חיים

א א
 ב
 ג
 ד
 ה
 ו עשירי קודש
 ז
 ח
 ט
 י
 יא
 יב
 יג
 יד
 יח
 יט
 כא
 כב
 כג
 כד
 כה
 כו

תורת היראה

ק.

שבת ארחות חיים.

שבת ארחות חיים.

סו סט
 עא
 עב
 עג
 יו עז
 עח
 עו
 עז
 יח עח
 פ
 פא
 פב
 יט פג
 פד
 פה
 פו
 כ פז
 פח
 פט
 צ

יא בא
 יב בט
 יג ג
 יד גא
 יו גב
 יז גד
 יח גה
 יט גז
 כ גו
 כא נח
 כב נט
 כג ס
 כד סא
 כה סב
 כו סג
 כז סד
 כח סה
 כט סז
 סח

יג עשירי קודש

יג

יד

טו

תורת היראה

קא

ארחות חיים שבט

כו	קיא
	קיב
	קיג
	קיד
כז	קטו
	קטז
	קיז
	קיח
כח	קיט
	קכ
	קכא
	קכב
כט	קכג
	קכד
	קכה
	קכו
ל	קכז
	קכח
	קכט
	קל

ארחות חיים שבט

כא	צא
	צב
	צג
	צד
כב	צה
עשירי קודש	צו
	צז
	צח
כג	צט
	ק
	קא
	קב
כד	קג
	קד
	קה
	קז
כה	קז
	קח
	קט
	קי

תורת היראה

קב

אדר ארחות חיים

אדר ארחות חיים

ו כז
 כח
 כט
 ל
 ז לא
 לב
 לג
 לה
 ח לה
 לו
 לז
 לט
 ס מ
 מא
 מב
 מג
 י מד
 מה
 מו
 מז

א א
 ב
 ג
 ד
 ה ה
 ו ו
 ז ז
 ח ח
 ט ט
 י י
 יא יא
 יב יב
 יג יג
 יד יד
 יה יה
 יט יט
 ככ ככ
 כג כג
 כד כד
 כה כה
 כו כו

א
 ב
 ג
 ד
 ה
 ו
 ז
 ח
 ט
 י
 יא
 יב
 יג
 יד
 יה
 יט
 כ
 כא
 כב
 כג
 כד
 כה
 כו
 כז
 כח
 כט
 ל
 לא
 לב
 לג
 לה
 לו
 לז
 לט
 מא
 מב
 מג
 מד
 מה
 מו
 מז

תורת היראה

קג

ארחוב חיים אדר

סט טז

עא

עב

עג

עד יז

עה

עו

עז

עח יח

פ

פא

פב

פג יט

פד

פה

פו

פז כ

פח

פט

צ

ארות חיים אדר

יא מא

מב

ג

גא

גב יב

גד

גה

גו

גז יג

גח

נט

ס

סא יד

סב

סג

סד

סה טו

ו

סז

סח

תולת היראה

קד

ארחות חיים	אדר	ארחות חיים	אדר
קיא	כו	צא	כא
קיב		צב	
קיג		צג	
קיד		צד	
קטו	כז	צה	טז
קטז		צו	טז עשירי קודש
קטז		צז	
קיח		צח	
קיט	כח	צט	כג
קכ		ק	
קכא		קא	
קכב		קב	
קכג	כט	קג	כד
קכד		קד	
קכה		קה	
קכו		קו	
קכז		קז	כה
קכח		קח	
קכט		קט	
קל		קי	

תורת היראה

קה

ארחות חיים ניסן

ו כז
כח
כט
ל
ז לא
לב
לג
לד
ה לה
לו
לז
לח
מ למ
מא
מב
מג
מד
מה
מו
מז

ניסן ארחות חיים

א א
ב ב
ג ג
ד ד
ה ה
ו ו
ז ז
ח ח
ט ט
י י
יא יא
יב יב
יג יג
יד יד
יח יח
יט יט
כא כא
כב כב
כג כג
כד כד
כה כה
כו כו

עשירי קודש

ה

תורת היראה

קו

ארחות מיים גיסן

אראת חיים גיסן

סז סט

מח יא

זא

מט

עב

נ

עג

נא

עד יז

נב

יב

עה

נד

עו

נה

עז

נו

עה יח

נז

יג

עשירי קודש

סא

נח

נט

סב

ס

סג יט

סא

יד

סד

סב

סה

סג

סו

סד

סז כ

סה

טו

סח

סו

סט

סז

צ

סח

תורת היראה

קז

ארחות חיים ניסן

כו	קיא
	קיב
	קיג
	קיד
כו	קטו
	קטז
	קיו
	קיח
כח	קיט
	קכ
	קכא
	קכב
כט	קכג
	קכד
	קכה
	קכו
ל	קכז
	קכח
	קכט
	קל

ניסן ארחות חיים

כא	צא
	ב
	צג
	צד
כב	צה
	צו
	צז
	צח
כג	צט
עשרי קדש	ק
	קא
	קב
כד	קג
	קד
	קה
	קו
כה	קז
	קח
	קט
	קי

תורת הידאה

קח

ארחות חיים אייר

אייר ארחות חיים

ו כז
 כח
 כט
 ל
 ז לא
 לב
 לג
 לד
 ח לה
 לו
 לו
 לס
 ט מ
 מא
 מב
 מג
 י מד
 מה
 מו
 מז

א א
 ב
 ג
 ד
 ה ב
 ו
 זח
 ט
 י ג
 יא עשירי קודש
 יב
 יז
 יח ד
 יט
 כא
 כב
 כג ה
 כד
 כה
 כו

תורת היראה

קט:

ארחות חיים אייר

סט
 עא
 עב
 עג
 יז עד
 עה
 עו
 עז
 יח עח
 פ
 פא
 פב
 יט פג
 פד
 פה
 פו
 כ פז
 פח
 פט
 צ

אייר ארחות חיים

יא א
 מט
 נ
 נא
 יב נב
 נד
 נה
 נו
 יג נז
 נח
 נט
 ס
 יד סא
 סב
 סג
 סד
 סה
 סו
 סז
 סח

יד עטרי קודש

תורת היראה

קי

אייר	ארחות חיים	ארחות חיים	אייר
כו	קיא	צא	סא
	קיב	צב	
	קיג	צג	
	קיד	צד	
כז	קטו	צה	כב
	קטז	צו	
	קיו	צז	
	קיח	צח	
כח	קיט	צט	כג
	קכ	ק	
	קכא	קא	
	קכב	קב	
כט	קכג	קג	כד
	קכד	קד	צטורי
	קכה	קה	קודש
	קכו	קו	
	קכז	קז	כה
	קכח	קח	
	קכט	קט	
	קל	קי	

קיא

תורת היראה

ארצות חיים ספן

ו	כז
	כח
	כט
	ל
ז	לא
	לב
	לג
	לד
	לה
	לו
	לט
ט	מ
	מא
	מב
	מג
י	מד
	מה
	מו
	מז

סיון ארצות חיים

א	א
	ב
	ג
	ד
ב	ה
	ו
	זח
	ט
	י
ג	יא
	יב
	יז
ד	יח
	יט
	כא
	כב
ה	כג
	כד
	כה
	כו

ג מוגל ילום

תורת היראה

קיב

אראות חיים סיון

אראות חיים סיון

טט טו
 צא
 עב
 עג
 יז עד
 עה
 עו
 יח עח
 ט
 טא
 טב
 יט טג
 טד
 טה
 טו
 כ טז
 טח
 טט
 צ

יא מח
 טט
 ג
 נא
 יב נב
 גד
 גה
 נו
 יג גז
 נח
 טז
 ט
 יד עשירי קודש
 טא
 טב
 טג
 טד
 טה
 טו
 טז
 טח
 טט

תורת הידיאה

קיג

סיון ארחות חיים

כו קיא
 קיב
 קיג
 קיד
 כז קטו
 קטז
 קטז
 קיח
 כח קיט
 קכ
 קכא
 קכב
 כט קכג
 קכד
 קכה
 קכו
 ל קכז
 קכח
 קכט
 קל

סיון ארחות חיים

כא צא
 צב
 צג
 צד
 כב צה
 צו
 צז
 צח
 כג צט
 ק
 קא
 קב
 קג
 קד
 קה
 קו
 קז
 קח
 קט
 קי

כד
 כה
 כו
 כז
 כח
 כט
 לו
 לז
 לח
 לט
 לו
 לז
 לח
 לט

תורת היראה

קיד

ארחות חיים המון

תמון ארחות חיים

ו כז
כח
כט
ל
ז לא
לב
לג
לד
ח לה
לו
לו
לט
ט מ
מא
מב
מג
י מד
מה
מו
מז

א א
ב
ג
ד
ה ב
ו
זח
ט
י ג
יא
יב
יג
יד עשירי קודש
יט
כא
כב
כג
כד
כה
כו

תורת היראה

קטו

תמוז ארחות חיים

טז סט
 עא
 עב
 עג
 יז עד
 עה
 עו
 עז
 יח עח
 ט פ
 טא
 טב
 יט טג
 טד
 טה
 טו
 כ טז
 טח
 טט
 צ

תמוז ארחות חיים

יא מא
 מט
 נ
 נא
 יב נב
 נד
 נה
 נו
 יג נז
 נח
 נט
 ס
 יד טא
 טב
 טג
 טד
 טה
 טו
 טז
 טח

יד עשירי קודש

תורת היראה

קטז

תמוז ארחות חיים

תמוז ארחות חיים

כו קיא
 קיב
 קיג
 קיד
 כז קטו
 קטז
 קיז
 קיח
 כח קיט
 קכ
 קכא
 קכב
 כט קכג
 קכד
 קכה
 קכו
 קכז
 קכח
 קכט
 קל

כא צא
 צב
 צג
 צד
 כב צה
 צו
 צז
 צח
 כג צט
 ק
 קא
 קב
 כד סג
 קד
 קה
 קו
 קז
 קח
 קט
 קי

כד
 עשירי קודש
 כה

תורת היראה

ק"ז

ארחות חיים אב

ו כז
 כח
 כט
 ל
 ז לא
 לב
 לג
 לד
 לה
 לו
 לו
 לס
 ט מ
 מא
 מב
 מג
 מד
 מה
 מו
 מז

ה

ט

י

אב ארחות חיים

א
 ב
 ג
 ד
 ה
 ו
 זח
 ט
 י
 יא
 יב
 יג
 יד
 יט
 כא
 כב
 כג
 כד
 כה
 כו

פסרי קודש ז

תורת היראה

ק"ח

ארחות חיים אב

ארחות חיים אב

טז סט

מח יא

עא

מט

עב

ג

עג

נא

יז עד

נב יב

עה

נד

עו

נה

עז

נו

יח עח

נז יג

פ

נח

פא

נט

פב

ס

יט פג

סא יד

פד

סב

פה

סג

פו

סד

כ סז

סה טו עשירי קודש

פח

סז

פט

סז

צ

סח

תורת היראה

קיט

ארחות חיים

אב
 כו קיא
 קיב
 קיג
 קיד
 כז קטו
 קטז
 קיז
 קיח
 כח קיט
 קכ
 קכא
 קכב
 כט קכג
 קכד
 קכה
 קכו
 ל קכז
 קכח
 קכט
 קל

ארחות חיים

אב
 כא צא
 צב
 צג
 צד
 כב צה
 צו
 צז
 צח
 צט
 ק
 קא
 קב
 קג
 קד
 קה
 קו
 קז
 קח
 קט
 קי

כה
 ארחות חיים

תורת היראה

קכ

אלול ארחות חיים

אלול ארחות תמים

ו כז
כח
כט
ל
ז לא
לב
לג
לד
ה לה
לו
לו
לט
ס ט
מא
מב
מג
י מד
מה
מו
מז

א א
ב ב
ג ג
ד ד
ה ה
ו ו
זח זח
ט ט
י ג
יא יא
יב יב
יז יז
יח יח
יט יט
כא כא
כב כב
כג כג
כד כד
כה כה
כו כו

ה עשרי קודש

תורת היראה

קכא

ארחות חיים אלול

סז	סט
	עא
	עב
	עג
יו	עד
	עה
	עו
	עז
יח	עח
	פ
	פא
	פב
יט	פג
	פד
	פה
	פו
כ	פז
	פח
	פט
	צ

אלול | ארחות חיים

יא	מח
	מט
	נ
	נא
יב	נב
	נד
	נה
	נו
יג	נז
	נח
	נט
	ס
יד	סא
	סב
	סג
	סד
	סה
	סו
	סז
	סח

סז עשירי קודש

תורת היראה

קכב

אלול ארחות חיים

אלול ארחות חיים

כו קיא

קיב

קיג

קיד

כו קטו

קטז

קיו

קיח

כח קיט

קכ

קכא

קכב

כט קכג

קכד

קכה

קכו

ל קכז

קכח

קכט

קל

כא צא

צב

צג

צד

כה כב

צו

צז

צח

צט כג

ק

קא

קב

קג כד

קד

קה

קו

קז כה

קח

קט

קי

אלול ארחות חיים

[המשך מהקונטרס דברי שלום ואמת]

אלו. לאחר שארם זוכה להיות מהעושין צביונו וזה כולל עשיית כל המצות ודקדוקיהן. וגם זוכה להיות סמצפים הפארתו, אעפ"כ שאלו יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים. ולאחר זה יש עוד עבודות של רוח משפט זה הדן אח יצרו, ודן דין אמת לאמיתו, ומתגבר על יצרו. נושאין ונותנין ממלחמתה של תורה, ומשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ולאחר כל זאת עוד יש טענות למדת הדין ושואל מה נשתנו אלו מאלו, ועתה הגידה בא לי אחי היקר הפני של הדן את יצרו. לאחר שכבר אמר עושין צביונו ומצפין תפארתו וכי אפשר להבין את זאת בלא תורת היראה שקבלנו מרבוננו, דמה שאנו למדין מכאן דלאחר עבודות של "עושין צביונו", ומצפין תפארתו" יש עוד עבודות של "הדן את יצרו" ומתגבר על יצרו" אשר אין כאן מקום לבאר פרטיהם, וחלילה לומר דדברי אנדה הם סתרי תורה ואין לנו עסק בנסתרות. דלא לחנם נכתבו אלא ללמוד את דרך ד':

והחזה"ל בשער עבודת אלקים פ"ד וז"ל והמדרגה התשיעית אנשים האמינו בתורה ובגמול ובעונש עליה בשני העולמים וכווננו בעבודת השם לשמו ולמה שיאות לו אלא שלא נשמרו מכפסדי העבודות ונכנס ההפסד עליהן ולא הכירו מאין דומה למה שנאמר (קהלת י) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט וכו' ואמר קצת החסידים לתלמידיו אלו לא היה לכם עונות הייתי מפחד ממה שהוא גדול מן העונות אמרו לו מה הוא גדול מן העונות אמר הגבהות והגאווה כמיש הכתוב תועבת ה' כל גבה לב (משלי טז).

ראה זה פלא. שם חשב עשרה מדרגות זו למעלה מזו, וענין הגאווה הזהיר במדרגה התשיעית לאלו שמאמינים בתורה ובגמול ועונש. ועובדים ד' שלא ע"מ לקבל פרס אלא לכבודו.

וזו הצרה נפלאה. דעל בעל מדרגה החוב יותר מוטל לשמור מגאווה, דאין זבובי מות מצויין אלא במקום שמן רוקח דוקא. ועוד הדבר נפלא מאד מה שמצאנו, דכל הסוגיא בפסחים ט"ו ב' המדבר מגנות הגאווה למדו זאת מהלל ענותן וממשה רבינו ומאלישע הנביא ומדבורה הנביאה עיי"ש כל הסוגיא, ללמד אותנו זה הכלל דכל מה שהאדם גדול יותר, הוא צריך לשמור יותר מהגאווה. וגם התביעה עליהם על גקיון המדות הוא יותר גדולה. ומדקדקים גם על מדה דק מן הדק:

ואף מי שזוכה לקבוע זמנים לבידור המדות ותקונם ולחפש דרכי היראה, וזוכה סוף סוף במשך כמה שנים להכיר את דרכי ונסיות הלב, ולאחר כל זאת וכי יכול הוא להחטא ולומר זכיתי לבי. התירוץ הוא דלכה"פ הוא הולך על דרך התשובה והתיקון, ויודע בנפשו שעדיין לא הגיע להשלימות, והחטא היותר גדול על האדם אם הוא מחזיק עצמו לאיש השלם, כדכתיב הנני נשפט אותך על אמריך לא חטאתי (ירמיה ב):

וזה כוונת הגמרא במסכת ב"ב דף ט"ז א' ברית כרתי לעיני מה אתבונן על בתולה אמר רבא עפרא לסומיה דאיוב איהו באחרניתא אברהם אפילו בדידיה לא אסתכל דכתיב וכו' ע"כ ויש כאן תימא רבה לאחר דהכתוב מעיד על איוב איש תם וישר וירא אלקים ושם ט"ו ב' אמרו ז"ל גדול הנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם. והפלינו שם הרבה מאד במעלת איוב וגם בגדר הסתכלות זכה למדרגה גדולה מאד, דכ"כ הרגיל עצמו מלהסתכל עד שלא היה לו כבר שום רצון להסתכלות. כמו שאמר ברית כרתי לעיני מה וגו' ר"ל כאילו כרת ברית עם העינים, שאינו יודע איזה טעם יש להתבונן על בתולה.

ולאחר כל זאת מפני שלא הגיע למדרגת אברהם עפרא לסומי דאיוב? הביטול הזה אומרים על מחרף ומגדף, אלא אנו רואין מזה דהחז"ל לא נשאו פנים אפילו להיות גדול אם הוא מחזיק עצמו לאיש השלם, ותמיד צריך האדם להשתדל לעלות מעלה מעלה. ותמיד הוא צריך לראות לפניו אלפי מדרגות

תורת היראה

קכה

שחטרים לו, ורק הלימוד בספרי היראה. ובעבודה בתורת היראה ובתקון המדות סביא את האדם לבחינה זו. [ועל דרך זו הבנתי הא דאמרו ז"ל חייב אדם לומר מתי יגיע מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב. (תד"א) אלא שאין בכוחי להמשיך בכתיבה יותר].

אין ספק אצלי מה שרבינו זצ"ל זכה למדת הענוה ולמדת ארך אפים ולשאר המדות לפי שלמד הרבה מוסר ועסק הרבה בחורת היראה. וביחוד בימי העליה, אם שהיתה בצורה אחרת מהנהוג בישיבות, שהרי כל הנהגותיו היתה ע"פ הגר"א והרי מפורש בס' מעשה רב אות ס' וז"ל ספרי מוסר כמה פעמים בכ"ב יום ללמוד מקרא אנדות ומדרשים ע"כ, הרי מפורש דלא פעם אחת בשבוע ולא פעם אחת ביום אלא כמה פעמים בכל יום, ואם תרצה להתעקש שאינו כן, אמשול לך משל להא דאשכחן בשבת דף י"א דרשב"י וחביריו היו פטורים מן התפלה, ומי שראה רשב"י שאינו מתפלל אפשר לטעות שא"צ להתפלל, וכן בדין שהרי תפלה רק חיי שעה וגם אני לומד תורה יומם ולילה, ואשכחן שם דאפי' בדורו של רשב"י לא כל חביריו היו פטורים מהתפלה. הרי שהרבה מדרגות יש בעמילת התורה ויש בזה עמקות גדול, אלא שאכמ"ל.

אני זכיתי בימי געורי ללמוד בישיבת בית יוסף במזריטש בראשות מרן הגה"צ ר' דוד בליאכר זצ"ל. וחיי נפשי אם לא ראיתי לא אחד ולא שתיים אלא הרבה מאד גדולים בתורה, גדולים ביראה, גדולים במדות, גדולים בעבודת התפלה, גדולים באהבת חסד, מגשרים קלו ומארויות נברו לעשות רצון קונם וחפץ צורם, מדקדקים בקלות כבחמורות, אשר כל אלה רק יד מוסר עשתה, אשרי עין ראתה כל זאת, הם הלכו למנוחות להתענג באור החיים ומוזו השכינה, ואותנו עזבו לאנחות בימים אשר החשך יכסה ארץ, אשר אין אחד רואה רק את עצמו, אני ואספי עוד, ואינו רוצה להבין גם השני כאילו הרבה תורות יש לנו ח"ו.

וזכורני כאשר למדתי בתלמוד תורה הגדולה בעיר בריסק
 לליטא, [למדתי שם כשהייתי בשנת אחת עשרה שנה עד שלש
 עשרה שנה] והייתי רגיל לבא בכל לילה ללימוד המוסר
 ולתפלת מעריב. וכשהייתי עוד רחוק מהישיבה מאות מטר כבר
 שמעתי את הרעש והקולות של לימוד המוסר בהתפעלות, משעה
 תשע עד תשע וחצי למדו מוסר, ומשעה תשע וחצי עד עשר
 שהה התפלת מעריב [לא כהיום כשמאריכין קצת יותר מרבע
 שעה כבר נקרא מאריך יותר מדאי וחוששין כבר לביטול
 תורה]. ומה נהדר היתה המראה לראות היאך שבחורי חמד
 שפכו נפשם לפני ד' בתפלה, בהתלהבות ובכוונה יתירה וכל
 זה רק יד מוסר עשתה, המהפיכה נעשה בישיבה מיום שבא
 הגה"צ רא"י גורדון זצ"ל וזכור אני שהיו אומרים שגם התמדת
 הלימוד השתפר מיום שבא המשגיח, ובעיני ראיתי היאך שהמשגיח
 הלך לשני בחורים מהמצויינים ושאלם, למה הם מדברים
 באמצע הלימוד, והם השיבו לו בהכנעה ובענות חן שמדברים
 דברי תורה לא מילי דעלמא, וגם הייתי רגיל לבא להשיחות
 שדיבר בכל מוצאי שבת, ודיבר בפשטות כדרך בעלי השיחות,
 ופעם הביע את אי שביעת רצון שקשה לו השיחה כשנמצא
 מהחוגים שאינם רגילין בפשטות, זאת ראיתי בישיבה שלא
 היתה מוחזקת לישיבה של מוסר, ומזה אפשר לדון את הגדולות
 ואת הנפלאות שעשה מוסר בישיבות של מוסר, מפני גילי
 הצעיר כשעליתי לאה"ק כבר שיחסר לא היה לי הזדמנות לבקר
 בעוד ישירות, סיפר לי ת"ח אחד שנחנך בישיבת סלבודקה,
 כי שמע מרב גדול אחד שהיה מלפנים ממחנגי המוסר אבל
 כאשר נסע לאמריקה ונכח לדעת כי אלו בני תורה שלא למדו
 בישיבות של מוסר, נתבוללו לגמרי, ואלו שלמדו בישיבת
 סלבודקה אף שלא היו מבעלי המוסר אלא שקצת נתחממו
 מהשיחות של הסבא זצ"ל לכה"פ לא נתרקו מיהדותם.
 תפקידנו בימים אלו בימי עקבתא דמשיחא למעט
 המציצות בין אנשי התורה והיראה ולהמצא את השמה חמשותפת.

קכו

תורת היראה

וכל אחד צריך להשתדל לא רק להבין את עצמו אלא להבין גם את השני.

לאחר דברים האלו דברי שלום ואמת, את אחי אנכי מבקש לדון אותי לזכות, |כי יכול להיות שבאיזה מקומות אין סגנון הלשון עולה יפה ויש בו מקום לטעות, אבל אין זאת אשמתי כי תכף שהתחלתי לעסוק בהדפסת אספר הורע מצב בריאותי והייתי נאלץ לנסוע על זמן ממושך למקום הבראה, ולא יכולתי להגיה היטב הכתיב, אף שהעניינים ברורים הם |ומי שידון אותי לזכות מן השמים ידנוהו לזכות, ואני מבקש מהלומדים והמעיינים בספר הזה שחכלית הכוונה לא יהי לשם ויכחי סרק שאין מביא לשום תועלת, רק ילמדו מתוכו עצות והדרכות לעבודת הבורא, ואני תפלה שיהא רעוא דאימא מלתא דתתקבל, היינו שיתקבל על הלב ויעשה רושם עמוק בלב המעיין, והיה זה שכרי כי יגולגל זכות על ידי.

המצפא לרחמי שמים

יום ג' לחודש הרחמים והרצון בנימן יהושע בכה"ר
ברוך זילבר תשי"ד לפ"ק

קטע מהצוואה מהגה"ח ר"נ אמשטרדם נעתק
מאור המוסר תפר"ח

וי"ל ובכלל אניד לכם, כי מה שהעמיד אותי על רגלי בעיני עבודת ה' הוא רק לימוד המוסר כמו שקבלתי וראיתי בעיני בימי חלדי את אדמו"ר זצ"ל שחור המאמר, כל הסורש מן דברי חורה אש אוכלתו כמה וכמה פעמים בקול רם, ובשפתים דולקות, בהתלהבות גדולה, וכל יום שאני לומד מוסר אזי כל המעשים, והדיבורים, והמחשבות, יותר טובים אצלי, ואופן וסדר הזה הוא כאשר שמעתי מפי אדמו"ר שיחלק האדם עת לימודו המוסר על ב' חלקים דרך משל אם יקבע האדם שעה אחת על הלימוד חוה, או יחלק על ב' חלקים.

תורת היראה

קכ

חצי שיה' ללמוד בספר המוסר, כדרך שלומדים שארי לימודים להתבונן ברעיונותיו, כמו במסילת ישרים או חובת הלבבות וכדומה. וחצי שעה השנית ללמוד בהתפעלות, ללמוד מאמר ולחזור הרבה פעמים, יהי' איזה מאמר שיהי' בחובת הלבבות או בראשית חכמה או מאמר שבמסכת אבות וכדומה, על זה היה לימודו.

ובפרט צריך האדם לתקן מדותיו, וע"ז נצרך שני דברים, הא' לימוד המוסר, והב' נצרך מאד לחבר טוב ובעתים מיוחדים לעסוק אתו יחד על תיקון המדות, ולחפש עצות על זה, ושוב לעשות עם החבר באופן הזה, לחלוק את ימי השבוע ובכל יום יעסקו במדה אחרת דרך משל ביום א' בשבוע, לעמול לתקן מדת הכעס, יום ב' מדת הקפדנות, וכן בכל יום, כמו מדת השתיקה, ומדת הטבה לבריות וזה המדה הטבה לבריות עולה על כל המדות כי בזה יתוקן כמה מדות רעות, ופעם שאלתי את אדמו"ר מה היא התרופה למדת הכעס והשיב כי אם יעמול האדם במדת ההטבה שיעשה רק טובות לוולתו, ממילא יתוקן מדת הכעס, או יותר טוב לחקק את ימי החודש, ובכל שבוע יעסק לתקן מדה אחרת כגיל ע"כ, ואם אין לו חבר יקיים קנה לך חבר, היינו הקנה והעט, ח"ה:

[העתק מאור המוסר תפ"ח קטע ממכתב הגאון ר' חיים ברלין, זצ"ל דלאחר דמספר שם מפטירת הגה"ח רי"ם, (ר' יצחק בלזר)] וז"ל וזה היה ביום י"א מנ"א, והיה בליל ש"ק שלאחריו סמוך לאור הבוקר בא המנוח אצלי [רי"ם], ואמר לי יישר כח על שלא הגדתי עליו שבח, ושאלתי ממנו מה נעשה בדיננו, בעולם ההוא, ואמר לי שדין של ~~שם~~ הוא חמור מאד, שאי אפשר לשום אדם בעולם שהוא לשער כלל, וביחוד מקפידים מאד על יבורים האטורים שנדברו שלא כהוגן, ושאלתי עוד היאך עלה דינו, והשבני שכל ימות החול לא הניחוהו לבא אלי בחלום ולתת לי יישר כח עד יום השבת שנתנו לו מנוחה יותר

מאמר

תורת היראה

קכט

לא דבר מאומה ונעלם ממני ע"כ ופלא שבעלי אסופות לא הביאו את זאת. ואם בארוזים נפלו שלהבת שכל ימיו היה שומר את פיו, אעפ"י עוד היה לא עם עצמו עסק ומה נענה אנו וע"ז ידו כל הדווים.

[נעתק מספר תורת הבית (פ"י) מרבינו הח"ח זצ"ל]

ויש מין אנשים שטועין בפניהם אחרות אן לענין יראת ד' מתעצלים לפחוח סטרי מוסר וחושבים בנפשם די לי במה שאני יודע מכבר שהקב"ה ברא אותי והוא מחייני ומפרנסני לי ולביתי והן לענין לימוד התורה הוא איש מסתפק במועט אבל באמת לא כן הוא דכמו בעניני הכסף טבע האדם שאין מסתפק במה שיש לו וטבעו להוסיף תמיד עליהם כמו שאמר הכתוב אוהב כסף לא ישבע כסף כן הוא בעניני יראת הש"י לא יעמוד האדם במדרגה אחת וצריך להתבונן תמיד ברוממותו ומהלתו יח' כדי שיתוסף יראת הש"י וכן כה"ג בידיעת החורה. ולבד זה צריך האדם לידע שאין עומד במדרגה אחת אלא ע"י יצרו שמתגבר עליו בכל יום ומתחדש בכל יום לפחותו בפנים חדשות [כמו שאחז"ל] הוא משתנה תמיד אם הוא מתגבר על יצרו נתוסף עליו קדושה והולך ממטה למעלה וכבר ידוע מה דאיתא בסה"ק שהסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה שראה יעקב אבינו ע"ה הוא מרמו על מין האדם וידוע שסולם יש לו שתי פעולות או שיורדין עליו ממעלה למטה או שעולין עליו ממטה למעלה וע"כ יתחזק אדם כל יום להוסיף אומץ ביראת ד' ותורתו לעלות מעלה כמשי"כ אורח חיים למעלה למשכיל וגוי ואז אשרי וטוב לו ביה ובבא. יוד נכלל בזה הכתוב שבאיזה אופן שהוא אל יתשל בזה דכמו בעניני הכסף אם הוא חנוני וכה"ג בשאר סחורים אפילו אם עמד יום שלם בחנותו ולא פדה עבור סחורתו מ"מ אינו סוגר אותו לחלוטין עבור זה וליום מחר חוזר ופוחחו וחסותו שיומין לו הש"י וכן הוא האמת לבסוף. כן הוא בעניני עבודת הש"י אפילו אם הוא רואה שלמד פ"א ושתים בספר שגרי תשובה

תורת היראה

לר"י או חיבת הלבבות וכדומה ולא פעלו על נפשו מי"מ אל יתשל בזה ביום אחר דכמו בעניני סמי הרסאות לחולי הגוף מצוי מאד שהרופא מצויהו ליקח אותו הסם כמה פעמים ואז יהיה נרפא ממחלתו כן הוא בעניני אולי הנפש כשהנפש נשחרש מאוד בעניני הבלי הזמן ועי"ז נדמו לה כל המעקשים למישור צריך ליקח הרבה פעמים עמו הרסואה עד שיסעל על נפשו להשיבה לאיתנה. וכעין זה שמעתי בשם גאון אחד שאמר אם האדם ידבר תמיד מעניני התשובה יוכל לקוות שיועיל איוה פעם לנפשו שימצא בה הרגש לתשובה משאי"כ אם לא ידבר בזה יוכל להיות שיחיה ימים ושנים ולא יבא לתשובה:

ולא לחנם חזר שהמע"ה בקהלת בכמה ענינים וחתם לבסוף על כל אחד גם זה הבל ולא הסתפק במה שאמר בראשונה דרך כלל הבל הבלים הכל הבל מסני שהנפש הבהמות אשר באדם שעל ידה הוא הקנאה והתאוה והכבוד איננה מרגשת בפ"א כ"א כשחוזר וכופל כמה פעמים בפרוטרוט עכ"ל:

תקון טעות

בעמוד קט כתוב י"ד אייר עשירי קודש. וצ"ל י"ג אייר. עמוד קי כתוב כ"ד אייר עשירי קודש. וצ"ל כ"ג אייר עמוד קיא נשמט יום ח' מימי החדש.

הנני בזה להביע תודתי וברכתי ליד"ג הרב הגאון אוצר התורה והיראה כש"ת מרדכי צוקרמן שליט"א על עזרתו בהגהת הספר.

וזאת למודעי כי פ"י הקצר על הא"ח להרא"ש נלקט ונעתק קטעים קצרים מספר השם ארחותיו ומקור החיים באורים ומקורות על הא"ח וכבר התחלתי להדפיס ומפני סבות כספיים נסמק באופן זמני.